

Republika so Svätou korunou?

Ivan Halász

Republika so Svätou korunou?

Svätá koruna, idea republiky a historická
ústava v maďarskom právnom poriadku

Vzor citace:

HALÁSZ, Ivan. *Republika so Svätou korunou? Svätá koruna, idea republiky a historická ústava v maďarskom právnom poriadku*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2020, 132 s. ISBN 978-80-87439-49-4

Odborní recenzenti:

JUDr. Vilém Knoll, Ph.D.

prof. JUDr. Ladislav Orosz, CSc.

Jazyková korektura:

Vlasta Zsákaiová

Publikácia vznikla s podporou na dlhodobý koncepčný rozvoj výskumnej organizácie Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

Kniha bola vydaná s podporou Akadémie vied Českej republiky.

Vydavateľ:

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Národní 18, 116 00 Praha 1

Česká republika

www.ilaw.cas.cz

© Ivan Halász, 2020

© Ústav státu a práva AV ČR, v.v. i., 2020

Fotografie © Ivan Halász

ISBN: 978-80-87439-49-4

ÚSTAV	STĀTU
A	PRĀVA

Akademie věd ČR

Obsah

Úvod	8
I. Svätá koruna v histórii a ústave	9
1. Krátka história uhorskej Svätej koruny pred rokom 1918	11
2. Svätá koruna a náuka o nej v dlhom 19. storočí (1789–1914)	19
3. Svätá koruna v medzivojnovom Maďarsku (1920–1944).	26
4. Politické a odborné diskusie o postavení Svätej koruny v medzivojnovom období.	31
5. Svätá koruna po roku 1945.	37
6. Svätá koruna v rokoch 1989 až 2011.	38
7. Vývoj pravidiel stráženia Svätej koruny od minulosti po súčasnosť	41
8. Pokusy o legislatívnu úpravu postavenia Svätej koruny	43
9. Svätá koruna v Základnom zákone Maďarska z roku 2011	44
II. Maďarské republikánske tradície a otázka republiky	49
1. Revolúcia 1848/1849 a otázka republiky	51
2. Vyhlásenie republiky po prvej svetovej vojne	54
3. Gróf Mihály Károlyi a historická pamäť.	61
4. Medzivojnové obdobie a verejnoprávne provizorium	64
5. Zákon číslo I. z roku 1946 a vyhlásenie druhej Maďarskej republiky.	69
6. Demokratická tranzícia 1989/1990, nový Základný zákon a otázka republiky	72
III. Historická a chartálna ústava	75
1. Vývoj pojmu historická ústava v maďarskom verejnoprávnom myslení	77
2. Tradície chartálnej ústavy v Maďarsku	85
3. Koexistencia chartálnej a historickej ústavy po roku 2011 alebo hybridná ústavnosť	88
4. Maďarský ústavný súd a pojem historickej ústavy	95
5. Maďarská ústavná identita	98

IV. Otázka oficiálneho názvu maďarského štátu od Rakúsko-Uhorska po súčasnosť	101
1. Obdobie Rakúsko-Uhorska (1867–1918)	103
2. Rozpad Uhorského kráľovstva a revolúcie rokov 1918/1919	106
3. Vývoj po roku 1945	108
4. Situácia po obnovení demokracie v roku 1989	109
5. Súdy a vynášanie rozsudkov v minulosti a dnes	111
V. Záver	113
Zoznam použitej literatúry	118
Príloha	125
O autorovi	128
Summary	129

Venujem mojej maminke Alici Halászovej

Úvod

Maďarsko patrí v Európe medzi krajiny s veľmi starou, dnes už tisícročnou tradíciou vlastnej štátnosti. Maďarskému národu, ktorý žije v pomerne rušnej časti Európy, sa síce nepodarilo nepretržite zachovať úplnú suverenitu a nezávislosť, avšak pojem a autonómny verejnoprávny rámec uhorskej štátnosti prežil aj štyri stáročia existencie v komplikovane štruktúrovanej Habsburskej ríši (1526–1918), ako aj obdobie regionálnej dominancie Sovietskeho zväzu v rokoch 1945–1989.

Tradícia vlastnej štátnosti je zároveň príčinou dlhej a nepretržitej tradície osobitného uhorského a neskôr maďarského právneho poriadku. Maďarská odborná i laická verejnosť je na tento fakt primerane hrdá. Zároveň krajina disponuje aj veľmi starými a zachovalými korunovačnými klenotmi, ktoré sú v súčasnosti vystavené v budove maďarského snemu v centre Budapešti.

V tomto kontexte neprekvapuje, že maďarské spoločenské a politické myslenie dodnes silne ovplyvňuje intenzívne historické povedomie a zároveň veľká zahľadenosť do minulosti. Pre lepšie pochopenie tohto faktu sa jednoducho stačí prejsť po uliciach Budapešti, ktorá patrí medzi európske metropoly s najväčším počtom sôch a pamätníkov vo verejnom priestore. Z celej atmosféry a architektúry Budapešti vyžaruje skutočnosť, že bola vytvorená a naplánovaná v úplne iných podmienkach, než aké charakterizujú súčasné Maďarsko. Faktor intenzívne prežívaného historického povedomia pomáha síce upevňovať národnú identitu, avšak často komplikuje riešenie aktuálnych politických problémov a vyvoláva pocity, ktoré nie vždy zodpovedajú realite.¹ V poslednom desaťročí sa silnejúci historizmus dokonca objavil aj na úrovni Základného zákona štátu, čím sa spomínaný trend len potvrdil. Tento fakt zároveň nastolil právnikom nové otázky, s ktorými sa v súčasnosti borí a zaoberá značná časť právnickej obce.

¹ Slovenský historik Roman Holec nie náhodou trochu uštipačne a zovšeobecňujúco o Maďaroch poznamenal vo svojej knihe o Trianone nasledovné: „Stále prípad históriou dlhodobo a priam toxicky zaťaženého národa, ktorý sa však z vlastných dejín ani v najmenšom nepoučil, čím len excelentne a eklatantne potvrdil, že práve tento paradox bol jediným poučením z histórie.“ HOLEC R. *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava: Marenčin PT, 2020, s. 13.

I. Svätá koruna v histórii a ústave

1. Krátka história uhorskej Svätej koruny pred rokom 1918

Slovo koruna vo väčšine európskych jazykov pochádza z latinského výrazu *corona*. Samotný klenot, ktorý skoro v každej historickej dobe symbolizoval panovnícku moc, však vznikol už v predrímskej dobe. V gréckom jazykovom prostredí ho označovali výrazom *diadém*. V Európe ako prvý tento klenot, ktorý pozostával z perzských, gréckych a macedónskych prvkov, pravdepodobne používal macedónsky dobyvateľ Alexander Veľký. Koruna alebo ešte skôr *diadém* ho ako pána sveta odlíšil od všetkých jeho poddaných. Od helenistického sveta potom prevzali tento symbol Rimania. Stálym symbolom absolutistickej monarchie sa však koruna stala až počas panovania Konštantína Veľkého v 4. storočí n. l. Na znak vznikajúceho úzkeho vzťahu medzi kresťanstvom a cisárskou mocou začali postupne cisárske koruny zdobiť krížom a rozličnými kresťanskými relikviami. Neskôr po rozpade Západorímskej ríše sa koruna stala aj symbolom moci germánskych kráľov. Postupne vznikol vedomý vzťah medzi mocenskými ambíciami starého rímskeho a vznikajúceho germánskeho sveta. V prípade franského panovníka Karola Veľkého sa koruna stala vyjadrením cisárskej moci a korunovácia záverečným aktom vytvorenia nového cisárstva.²

Primerane duchu svojej doby koruna a korunovácia hrala dôležitú úlohu aj v procese vzniku stredoeurópskych stredovekých kráľovstiev v 10. až 11. storočí. Tieto útvary vznikali v tieni rímsko-nemeckého cisárstva a pápežského Ríma. Nie náhodou je maďarské historické povedomie dodnes hrdé na to, že zakladateľ Uhorského kráľovstva kráľ svätý Štefan (resp. Štefan I.) dostal svoju korunu priamo z rúk rímskeho pápeža bez sprostredkovania rímsko-nemeckého cisára.³

² ECKHART, F. A *Szent-Korona eszme története*. Budapest: MTA, 1941, s. 7–8.

³ Prirodzene založenie uhorského štátu nebolo len dielom tohto kráľa, ale už aj jeho predkov. Svätý Štefan bol však ten panovník, ktorý Uhorsko urobil s konečnou platnosťou súčasťou stredovekej kresťanskej Európy.

Vo vznikajúcom arpádovskom Uhorsku boli panovníci z tejto dynastie oprávnení panovať vďaka svojmu pôvodu z rodiny zakladateľov štátu, t. j. na základe dedičského práva. V rámci kresťanskej Európy však k panovaniu bolo potrebné aj posvätenie cirkvou. Toto dostal nový kráľ počas aktu korunovácie. Preto sa koruna, ktorej sa postupne začala pripisovať mystická sila, začala od polovice 13. storočia nazývať aj Svätou korunou (*corona sacra* alebo *corona sanctissima*).⁴

Podľa Jozefa Karpata,⁵ najvýznamnejšieho slovenského odborníka na túto otázku, sa slovo corona vyskytuje v stredovekých pamiatkach v dvojakom zmysle: „... *jednak ako výraz pre predstavu korunovačného klenotu, jednak však ako výraz pre abstraktný pojem. Ako takýto býva užívaný i v štátoprávnej terminológii... Termín corona ako právny pojem stredovekého štátneho práva vyvinul sa abstrahovaním od konkrétneho predmetu, korunovačného klenotu: koruny... najskôr bola odznakom štátnej moci, neskôr však priamo stelesnením štátu, prameňom štátnych práv a moci, t. j. subjektom tejto moci a práv... Obyčajne bola týmto termínom označovaná v XII. a XIII. storočí kráľovská moc. V XIV. storočí dostáva však nový význam: značí jednak štátne územie, jednak subjekt, stojaci nad panovníkom a stavmi. Ako takýto je označením štátu ako právnickej osoby.*“⁶

Práve spomínaný proces abstrahovania a zmeny významu bol charakteristický pre celú strednú Európu, ktorá sa prirodzene vyvíjala pod rímskym pápežským, rímsko-nemeckým cisárskym a celkovým západoeurópskym vplyvom. Uhorský vývoj teda nebol jedinečný, avšak zvláštnosťou Uhorska bolo to, že tu sa tento pojem a jeho nové chápanie žili omnoho skôr, ako v Čechách a v Poľsku.⁷ Možno dokonca stanoviť určitú postupnosť – český vývoj čerpal inšpiráciu z uhorského a neskorší poľský zase z vývoja českého.⁸ Podľa medzivojnového poľského právneho

⁴ ECKHART, F. *A Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 42.

⁵ Jozef Karpát (1914–1989) – slovenský právny historik, študoval na Právnickej fakulte UK, kde potom v rokoch 1937 až 1950 aj pedagogicky pôsobil. V rokoch 1945 až 1950 bol pomocným sudcom Najvyššieho správneho súdu v Bratislave. Od roku 1950 nemohol vyučovať a publikovať, pôsobil v rozličných vedeckých ústavoch ako technický a informačný pracovník. Od roku 1969 pracoval v Ústave štátu a práva SAV a znovu publikoval o uhorských právnych dejinách. Pozri: <<https://beliana.sav.sk/heslo/karpat-jozef>>

⁶ KARPAT, J. *Corona Regni Hungariae v dobe arpádovskej*. Práce zo Seminára práva v strednej Európe Právnickej fakulty Univ. Komenského v Bratislave. Vydáva Prof. Dr. Rud. Rauscher č. 3. Bratislava: 1937. s. 3. a 5.

⁷ Ibid., s. 5 pozn. č. 21. Tento názor však sformuloval o niečo skôr aj bratislavský právny historik českého pôvodu, profesor RAUSCHER, R. Uherské a slovanské právní dějiny. *Przewodnik historyczno-prawny III. 1932*, s. 26.

⁸ O histórii a význame českej svätováclavskej koruny pozri podrobne BRAVERMANOVÁ, M. – BUKOVINSKÁ, B. – HLOBIL, I. – CHOTĚBOR, P. – KOSTÍLKOVÁ, M. – KOUŘIMSKÝ, J. *České korunovační klenoty*. (3. rozš. vyd.), Praha: 1998, s. 88. a VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2008, s. 39–43.

historika Oswalda Balzera, ktorého dielo citoval vo svojej monografii Jozef Karpát, bol tento abstrahovaný štátoprávny pojem koruny „.... prijatý do Poľska už ako hotový, vytvorený už predtým v Uhorsku a v Čechách. A síce zrodil sa v Uhorsku začiatkom XIII. storočia, vyvinul sa tam do konca tohto storočia v symbol štátnej moci, subjekt právny. Stadiaľ prešiel do Čiech už ako hotový pojem pre subjekt štátnej moci. Cez Čechy – keď sa tam už bol ustálil – potom dostal sa až do Poľska: objavuje sa tam prvý raz v r. 1356 a značí naďalej to, čo regnum v širšom zmysle.“⁹

Za východisko tohto procesu v Uhorsku považoval Karpát rok 1197, odkedy sa datuje prvá známa listinná zmienka. Išlo o nobilitačnú (nie donačnú) kráľovskú listinu vystavenú v kráľovskej kancelárii, ktorá poskytla adresátovi listiny šľachtické postavenie.¹⁰ Inak pojem *corona* – okrem drobných výnimiek – citovali len kráľovské verejné listiny, ako aj listiny mladších kráľov, princov a kráľovien. Pojem *corona* sa nepísal dôsledne len s veľkým alebo malým začiatočným písmenom. „Kráľ nazýval korunu najskôr svojou (*nostra*), ale veľmi skoro (od r. 1221) vžílo sa označenie *regia*, ktoré potom sa stalo najbežnejším, vedľa prípadov, kedy koruna je citovaná bez prívlastku... V druhej polovici XIII. storočia potom v niekoľkých málo prípadoch objavuje sa označenie koruny ako *svätej (sacra)*: zase však táto svätá koruna nazýva sa aj *kráľovou (scil.: nostra)*, alebo *kráľovskou (regia)*. Toto označenie je výnimočným, nemožno ho však považovať za zvláštnosť a jeho pôvod leží práve v tom, že i koruna ako klenot bola nazývaná svätou. Ešte výnimočnejšie je označenie *corona regni Hungariae* a *corona Hungariae*: zachovalo sa po jednom v listinách z 20-tych a 70-tych rokov XIII. storočia.“¹¹

Podľa citovaného slovenského autora, podobne ako aj budapeštianskeho profesora Ferenca Eckharta,¹² vtedajšieho najvýznamnejšieho maďarského odborníka na otázku Svätej koruny, bola *corona* ako pojem v stredoveku zjavom európskym.¹³ Medzi vplyvmi, ktoré spolupôsobili na vývoj pojmu uhorskej kráľovskej koruny, Karpát vyzdvihol úlohu kráľovskej kancelárie, na činnosti ktorej bolo cítiť cirkevné,

⁹ KARPAT, J. *Corona Regni Hungariae v dobe aprádovskej*. Op. cit., s. 10. Autor sa odvoláva na dielo BALZER, O. *Królestwo Polskie 1295–1370*. Tow. dla Popierania Nauki Polskiej, 1920, Tom III., odstavce „Corona regni Poloniae 1320–1370“, s. 143–266, konkrétnejšie s. 249–266.

¹⁰ Ibid., s. 35.

¹¹ Ibid., s. 76.

¹² Inak obaja autori – začínajúci Karpát a už postarší Eckhart – navzájom poznali svoje diela a aj sa citovali. Eckhart dokonca v úvode k svojej monografii zásadného významu vyzdvihol Karpátovu štúdiu ako jedno z troch najvýznamnejších diel, o ktoré sa opieral. ECKHART, F. *Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 4.

¹³ KARPAT, J. *Corona Regni Hungariae v dobe aprádovskej*. Op. cit., s. 78 a ECKHART, F. *Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 19–33.

nemecké a dokonca aj francúzske vplyvy. To, že sa pojem corona v Uhorsku vžil podstatne skôr, ako v susednom českom a poľskom kráľovstve, Karpat vysvetľoval politickými pomermi vo vtedajšom Uhorsku, kde bola kráľovská moc v neustálom úpadku. „*Preto je odôvodnený predpoklad, že sami pisatelia listín (t. j. kancelári, resp. notári kráľovskí) hľadali v tomto pojme výraz pre abstraktný pojem panovníka, teda akúsi náhradu za podrytú autoritu osoby jednotlivého panovníka. Konečne treba tiež brať do úvahy, že s klesajúcou autoritou kráľovskou vzrastalo uvedomenie šľachty, ktorej prišlo veľmi vhod, miesto v panovníkovej osobe vidieť kráľovskú moc sústredenú v dosť neurčitom pojme. Ako veľmi dôležitého činiteľa po stránke kultúrneho vývoja treba však vyzdvihnúť veľmi blízky vzťah Uhorska ku pápežskej stolici: už zemepisne ležalo Uhorsko omnoho výhodnejšie a bližšie položené ku sfére pápežskej než Čechy a Poľsko, zvlášť po pripojení Chorvátska a Slovinska (tu Karpat pravdepodobne myslel na Slavónsko – pozn. autora) k Uhorsku... Abstraktné chápanie štátnej moci bolo v pápežských kruhoch bežné, takže ideove mohlo vyvolať žiadúcnosť podobného chápania v Uhorsku.*“¹⁴

Prvý uhorský kráľ – zakladateľ štátu však ešte nebol korunovaný tou korunou, ktorá nesie jeho meno. V súčasnej podobe uhorská Svätá koruna, ktorá sa nazýva aj svätostefanskou korunou, veľmi pravdepodobne napriek svojmu názvu vznikla až v neskorom stredoveku – t. j. na prelome 14. a 15. storočia spojením dvoch rozličných starších korún – tzv. „latinskej“ a „gréckej“ koruny. O vzniku koruny inak oficiálne publikácia maďarského Snemu píše nasledovné: „*Okolnosti vzniku uhorskej svätej koruny sú celé storočia zahalené tajomstvom, veď o mieste a čase jej vyhotovenia nie sú k dispozícii písomné zdroje, ba čo viac, jej zobrazenie verné realite bolo storočia prísne zakázané, dlho ju zobrazovali iba v štylizovanej podobe.*“¹⁵

Vzhľad koruny charakterizovala citovaná publikácia nasledovne: „*Uhorská Svätá koruna s hmotnosťou 2 kg. sa skladá z dvoch hlavných častí: z dolnej obruče a z horných krížových pásov vyhotovených z tmavšieho zlata. Na obrazoch prvej časti sa nachádzajú výklady v gréckom jazyku, preto ju nazývajú gréckou korunou – corona graeca. Na krížových pásoch sú latinské texty, preto ju odborná literatúra spomína ako latinskú korunu – corona latina.*“¹⁶

Na vrchu Svätej koruny sa nachádza naklonený kríž. Podľa viacerých výskumníkov ho na korunu pravdepodobne pripevnili neskôr a to počas spojenia dvoch korún po skončení doby Arpádovcov. „*Naklonená poloha kríža je tiež príčinou na dohady. Prvé realistické zobrazenie svätej koruny je datované na polovicu 16. storočia.*

¹⁴ KARPAT, J. *Corona Regni Hungariae v dobe arpádovskej*. Op. cit., s. 78–79.

¹⁵ MORAVETZ, O. *Uhorská Svätá koruna*. Budapešť: Úrad maďarského parlamentu, 2018, s. 3.

¹⁶ Ibid., s. 3.

*Pramene zo začiatku 17. storočia zvyčajne zobrazujú rovný kríž, kým od 18. storočia ho jednoznačne zobrazujú v naklonenej polohe, a tak k jeho poškodeniu mohlo dôjsť v tomto období. Zo zlomeniny krížových obručí sa dá určiť, že koruna niekedy mohla utpieť významné škody z dôvodu tlaku veľkej sily prichádzajúcej zhora... Úder mohol s veľkou pravdepodobnosťou spôsobiť príklep truhlice obsahujúcej insígnie: mohlo sa tak stať napr. pri korunovácii manželky Ferdinanda III., kráľovnej Márie, v r. 1638 v Bratislave. Podľa dobového príbehu vtedy z viedenskej klenotnice zobrali nesprávny kľúč a keďže do začiatku ceremónie zostával len krátky čas, truhlica obsahujúca korunu, nakoniec musela byť narychlo vypáčená.*¹⁷

Na minciach sa koruna vo viac-menej dnešnej podobe objavila v 15. storočí. Hoci podľa historickej tradície prvého uhorského kráľa Štefana I. korunovali v meste Ostrihom (Esztergom), skutočným stredovekým korunovačným mestom bol Stoličný Belehrad (Székesfehérvár). Podľa starodávnych predpisov a tradícií bolo k právoplatnej korunovácii potrebné, aby bola táto vykonaná s pomocou ostrihomského arcibiskupa – prímasa uhorskej katolíckej cirkvi a to Svätou korunou v tradičnom korunovačnom meste.¹⁸

Stoličný Belehrad však v 16. storočí obsadili Turci (podobne ako Budín a Ostrihom), preto tu po niekoľko storočí nebolo možné realizovať korunovačný proces. Jána Zápoľského (po maďarsky János Szapolyai) korunovali v roku 1526 ešte v tomto meste, podobne ako jeho konkurenta, Ferdinanda I. Habsburského v roku 1527, ale v rokoch 1563 až 1830 korunovali uhorských kráľov už v Bratislave (t. j. v Prešporuku). V novom korunovačnom meste Uhorského kráľovstva v spomínanom období nekorunovali len troch uhorských kráľov z dynastie Habsburgovcov – Ferdinanda III., ktorý bol v roku 1625 korunovaný v meste Sopron, Jozefa II., ktorý nebol korunovaný vôbec, a Františka I., ktorý bol korunovaný v Budíne. V roku 1830 prebehla posledná bratislavská korunovácia Ferdinanda V. Posledných dvoch uhorských kráľov korunovali už v Budíne (Františka Jozefa v roku 1867), resp. Budapešti¹⁹ (Karola IV. v roku 1916).²⁰

Ako už naznačil Jozef Karpat, v stredoveku sa začala Svätá koruna ako najdôležitejšia štátna relikvia oddeľovať, resp. odosobňovať od osoby konkrétneho kráľa,

¹⁷ Ibid., s. 7.

¹⁸ ZSOLDOS, A. A *Szent Korona. A korona a történelemben és a nemzeti hagyományban*. História, 2000. http://www.historia.hu/archivum/2000/000506zsoldos_szent.htm

¹⁹ Budapešť oficiálne vznikla v roku 1873.

²⁰ Tieto údaje pozri PÁLFFY, G. Magyarország harmadik koronázóvárosa. Pozsony nagy korszáka. *RUBICON*. 2017, 1–2. sz. s. 20.

a to hlavne vtedy, ak na čele krajiny nestál právoplatne korunovaný panovník. V takomto období vznikla teória, podľa ktorej je pôvodným zdrojom a originálnym vlastníkom verejnej moci stavovský národ, ktorý túto moc potom zveril do rúk kráľa. V Uhorsku takáto situácia nastala v roku 1401, keď bol kráľ Žigmund Luxemburský v zajatí a namiesto neho vládla v mene Svätej koruny krajinská rada, ktorá používala na pečati práve Svätú korunu. Od roku 1440 na diplomoch koruna účinkovala spolu s kráľom, dokonca ho v niektorých prípadoch aj predbehla.²¹

V 15. storočí v Uhorsku Svätá koruna už znamenala v podstate štát aj celý feudálny stavovský národ. Všetkých šľachticov považovali za plnoprávných príslušníkov krajiny, resp. štátu, hoci tento pojem sa v tejto podobe ešte nepoužíval.²² Rozličné dokumenty hovorili o územiach, ktoré patria pod jurisdikciu koruny, ako aj o jej právach a potrebe vernosti voči nej. Okrem toho práve v tomto storočí sa aj v Uhorsku udomácnilo organické chápanie štátu, ktoré vychádzalo z podobného chápania univerzálnej kresťanskej (katolíckej) cirkvi. V jej rámci, ktorý bol považovaný za telo (corpus), Kristus predstavoval hlavu. Cez neho nachádzajú príslušníci cirkvi svoj cieľ, t. j. večnú spásu duše. Korene tejto myšlienky siahajú až do starovekej gréckej kultúry a v rámci kresťanstva možno o ňom v rozvinutej podobe hovoriť už okolo polovice prvého tisícročia.²³

Stredovek začal tento obraz aplikovať aj na svetské pomery, teda i na chápanie moci, štátu a spoločenstva. Hlava je súčasťou tela, ale zároveň stojí nad ním. Tieto myšlienky sa prejavili aj v dielach svätého Tomáša Akvinského. Základom štátneho života by mala byť harmónia síl v rámci celého organizmu.²⁴ V Uhorsku sa organické chápanie naplno prejavilo v 15. storočí. Príslušníci stavov, ktorí mohli participovať na snemoch, sa začali považovať za členov (teda starosvetsky povedané „údob“) korpusu (t. j. tela) krajiny a úlohu hlavy tu hral panovník.²⁵ Súčasťou tohto korpusu však neboli len stavy, ale aj jednotlivé územia. V druhej polovici spomínaného storočia bol organický prístup k problematike v Uhorsku už samozrejým – dokonca odtiaľto prenikal do rumunských kniežatstiev. Kráľovská kancelária však ešte aj na konci stredoveku prísne oddeľovala myšlienku koruny a obraz tela krajiny.²⁶

Ku spojeniu organického pohľadu na štát a myšlienky Svätej koruny potom došlo v konečnej podobe vo významnom uhorskom zákonníku *Tripartitum* na začiatku

²¹ EGYED, I. *A mi alkotmányunk*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1943, s. 84.

²² ECKHART, F. *Szent-Korona eszme története*. Op cit., s. 181.

²³ Ibid., s. 159–161.

²⁴ Ibid., s. 167.

²⁵ Ibid., s. 180–181.

²⁶ Ibid., s. 191–196.

16. storočia.²⁷ Jeho autorom bol István Werbőczy,²⁸ a hoci ho snem nikdy neschválil, po dlhé stáročia vo forme zvykového práva predsa len platil a ovplyvňoval právnické myslenie až do revolučného obdobia rokov 1848/1849. Werbőczy bol pravdepodobne ten právny teoretik a praktik, ktorý z koruny urobil základ celého právneho systému. Svätá koruna sa teda natrvalo stala výrazom zvrchovanej lénnej moci,²⁹ ako aj uhorského stavovského národa.

Vo Werbőczyho diele sa možno stretnúť so stotožnením Svätej koruny s kráľom a zároveň s odlišením kráľa a koruny (*rex et corona*). Okrem toho Svätá koruna znamenala u neho aj subjekt územných výsostných práv. Písal taktiež o územných častiach koruny. Toto všetko boli myšlienky, ktoré prevzal zo starších čias. V jeho spisoch sa objavuje aj myšlienka starobylej zlatej slobody (*aurea libertas*), ktorá bola pôvodne vlastná všetkým členom pôvodného spoločenstva, ale časom ju tí, čo sa previnili voči národnému celku (*communitas*) stratili a takto sa vlastne oddelilo postavenie šľachty a poddaných (teda plebsu). K tomuto došlo podľa teórie niekedy v čase panovania Gejzu, otca svätého Štefana. Po tomto úkone Werbőczy vytvoril ideu rovnosti slobodných ľudí (šľachticov) v rámci verejnoprávneho ľudu (*populus*).³⁰ Postupne došiel k myšlienke voleného kráľovstva, v zmysle ktorej šľachta (krajina, ľud) si volí kráľa a zároveň kráľ udeľoval šľachtické privilégia. Hlavnou novinkou, ktorá sa viaže k menu Werbőczyho, je myšlienka, že všetci šľachtici³¹ sú členmi (staromódne povedané: údmi) Svätej koruny. Z toho vyplývala aj teória o ich rovnosti. Podľa Eckharta Werbőczy teda „... organické chápanie Svätej koruny aplikoval len na dokázanie princípu rovnej šľachtickej slobody, inak stál

²⁷ Tripartitum sa zrodilo bezprostredne po porážke najväčšieho uhorského roľníckeho povstania Juraja Dóžu v roku 1514 a obsahovalo okrem iného ako kolektívny trest pre poddaných vo forme pripútania roľníkov k pôde a zákaz ich slobodného sťahovania sa.

²⁸ István Werbőczy (1458–1541) – významný uhorský právnik, politik a diplomat. Pochádzal zo zemianskej rodiny zo severovýchodného Uhorska, tam sa stal aj poslancom snemu, kde vystupoval ako zástupca zemianskych a stredných šľachtických vrstiev. Už na prelome storočí bol legislatívne veľmi aktívny (počas panovania Vladislava Jagelovského), zúčastňoval sa na diplomatických misiách a postupne zastával najvyššie súdne a úradnícke funkcie v štáte – okrem iného bol určitý čas aj palatínom. Po potlačení povstania Juraja Dóžu bol znovu aktívny v legislatívnej oblasti. Bol autorom už spomínaného Tripartita, ktoré zásadne ovplyvnilo právny vývoj Uhorska, zvýhodnené postavenie šľachty a veľmi nevýhodné postavenie poddaných vrstiev. Ku koncu života vstúpil do sultánových služieb, ktorý vtedy už obsadil Budín a jeho poveril rozhodovaním súdnych sporov medzi kresťanmi. Dostupné zo: <<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/01/160.html>> a <<https://birosag.hu/werboczy-osztondij-program/werboczy-istvan-nevado>>.

²⁹ KARPAT, J. *Corona Regni Hungariae v dobe aprádovskej*. Op. cit., s. 16.

³⁰ ECKHART, F. *Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 251.

³¹ Werbőczy ešte nevenoval pozornosť mešťanom slobodných kráľovských miest. V tejto sfére stavovské zhromaždenie vlastne rozšírilo jeho teóriu aj na túto skupinu privilegizovaného obyvateľstva. Ibid., 252 s.

*na platforme korunnej myšlienky, ktorá sa vytvorila v starom historickom vývoji, ako aj na platforme princípu zvrchovanosti ľudu prevzatého zo starých kroník.*³²

Werbőczyom sformulovaná náuka o Svätej korune sa v tomto období stala súčasťou uhorskej politickej každodennosti. To platí aj pre obdobie rozdelenia krajiny na časti obsadené Turkami, na Sedmohradsko a na tzv. „zvyškové“ kráľovské Uhorsko pod vedením Habsburgovcov. Táto náuka sa stala taktiež dôležitou zbraňou proti silnejúcemu panovníckemu centralizmu a absolutizmu.³³ Najviac sa však zdôrazňovala jej časť o šľachtickej slobode a rovnosti, menej jej štátoprávne aspekty. V konsolidovanejšom 18. storočí sa už koruna spomínala skôr v obvyklom európskom jazykovom zmysle ako symbol kráľovskej moci a majetkových práv, a nie ako symbol štátu a jeho stavovského spoločensko-politického zriadenia.³⁴

³² ECKHART, F. *Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 210.

³³ Ibid., s. 86–87.

³⁴ Ibid., s. 255–256.

2. Svätá koruna a náuka o nej v dlhom 19. storočí (1789–1914)

V dlhom 19. storočí, ktorého symbolický začiatok znamená Veľká francúzska revolúcia a koniec vypuknutie prvej svetovej vojny, došlo v dôsledku politickej aj spoločenskej modernizácie a vzniku moderného ústavného systému v rokoch 1848 až 1867 k výraznej reinterpretácii celej teórie a verejnoprávneho názvoslovía. Celý proces charakterizovali nečakané zvraty a dynamickosť.

Zaujímavý bol už samotný začiatok novej doby v Uhorsku. Stavovská opozícia na uhorskom sneme totiž v posledných desaťročiach 18. storočia začala kombinovať niektoré z Francúzska prichádzajúce osvietenécké myšlienky s teóriou o suverenite Svätej koruny, z ktorej odvodzovala aj ideu spolurozhodovania panovníka a snemu. Podľa Eckharta *„Uhorské osvietenstvo bolo zvláštne, jeho génus držal totiž v jednej ruke Montesquiea a Rousseaua, v ruke druhej zase Tripartitum.“*³⁵

Nové myšlienky sa po prvý raz výrazne prejavili na snemovaní v rokoch 1790 a 1791. Išlo o obdobie po vypuknutí Veľkej francúzskej revolúcie a po odvolaní väčšiny jozefinských reforiem, ale ešte pred popravou francúzskeho kráľovského páru. Stavy získali vtedy značné sebavedomie, ale začali sa aj obávať budúcnosti. Vtedy sa do popredia znovu dostala myšlienka „starobylej uhorskej ústavy,“ ktorej zdôrazňovanie bolo rovnako v záujme o obmedzenie panovníckej moci sa usilujúcich privilegizovaných stavov, ako aj revolúcie sa obávajúceho panovníka. Okrem toho idea starobylej ústavy, ktorá vychádzala zo stavovského chápania suverenity ľudu, dokázala v sebe skombinovať princípy počiatkovej francúzskej revolúcie, ako aj stavovské politické myslenie.³⁶ Napriek tomu samotný pojem

³⁵ Ibid., s. 254.

³⁶ Ibid., s. 254–255.

náuky o Svätej korune sa nespomínal vtedy príliš často, hoci bol vlastne jedným zo základov celej konštrukcie.³⁷

V prvej polovici 19. storočia – t. j. ešte v časoch panovnícko-byrokratického absolutizmu a provizória – sa totiž pojmom koruna (*corona* alebo po nemecky *die Krone*) označovala predovšetkým odosobnená panovnícka moc, jej práva a právomoci. Toto chápanie bolo prítomné aj začiatkom 60. rokov 19. storočia a to dokonca v spisoch a prejavoch vtedajšieho najvýznamnejšieho uhorského politika a právnik Ferenc Deáka, ktorý sa do histórie zapísal ako minister spravodlivosti počas revolúcie meruôsmych rokov a neskôr ako otec rakúsko-uhorského vyrovnania.³⁸

Ešte aj v prvých desaťročiach dualizmu, ktoré možno v Uhorsku označiť za obdobie ústavnej monarchie so silným parlamentom, sa výraz koruna v politickej diskusii používal predovšetkým ako alternatíva slova kráľ a kráľovská moc. Svätá koruna sa spomínala pomerne často v súvislosti s kráľovskými (štátnymi aj panovníckymi) majetkovými a fiškálnymi právami, ako aj v kontexte ochrany uhorskej územnej integrity, o ktorej bude ešte reč nižšie.³⁹

Nie príliš časté, viac-menej len sporadické odvolávanie sa na náuku o Svätej korune v ústavnoprávnych a politických súvislostiach pravdepodobne súviselo s tým, že s jej pomocou bolo len ťažko možné zrealizovať úplné zrušenie poddanstva a vytvoriť systém postavený na občianskej rovnoprávnosti. Dovtedy sa totiž táto idea zhmotnená vo Werbőczyho zákonníku Tripartitum využívala práve na zdôvodnenie opačných cieľov – t. j. na podporu a konzervovanie šľachtických privilégií a spoločenskej právnej nerovnosti.⁴⁰

Od 17. storočia až do konca 19. storočia sa náuka o Svätej korune pomerne málo spomínala vo verejnoprávných učebniciach pre budúcich právnikov. Asi najviac sa jej v 18. storočí venoval v rámci trnavskej univerzity Michal alebo Mihály Bencsik, ktorý vo svojej knihe z roku 1722 opatrne spochybnil členstvo protestantov (t. j. protestantských šľachticov) v korpuse Svätej koruny. Jej členovia by mali totiž podľa jeho názoru aj v otázkach viery nasledovať svoju hlavu, teda kráľa, ktorý bol katolíkom.⁴¹

³⁷ Občas sa však objavil dokonca aj v prejavoch panovníka – v roku 1805 sa na náuku o Svätej korune odvolával kráľ František vo svojej reči, ktorou ukončil snemové rokovanie. Ibid., s. 291.

³⁸ Ibid., 258–259 s. a s. 295. Deák argumentoval nasledovne – národ dal korunu panujúcej dynastii a nie rakúskym korunným krajinám – Uhorsko teda patrí pod Habsburgovcov, ale nie pod Rakúsko. To bol vlastne jeden zo základov vyrovnania.

³⁹ Ibid., s. 267–269.

⁴⁰ Ibid., s. 294.

⁴¹ Ibid., s. 300. Išlo o toho trnavského M. Bencsika, s ktorým tak intenzívne polemizoval o pôvode a postavení slovenských stavov Trenčianskej stolice Ján Baltazár Magin na začiatku 18. storočia.

Profesor prirodzeného a ústavného práva Antal Demjén v rokoch jozefinizmu venoval viac pozornosti štrukturálnym ústavným otázkam. Svätá koruna bol tým jednotiacim telom, korpusom, ktoré pozostáva z kráľa predstavujúceho hlavu a z údov, ktoré predstavujú šľachtici. Celú štátnu moc a jej výsostné práva vykonáva prirodzene hlava štátu, teda panovník. Toto dielo však paradoxne z rozhodnutia viedenských úradov nemohlo byť publikované.⁴²

Verejnoprávne spisy a učebnice ďalších autorov z konca 18. a z prvých dvoch tretín 19. storočia (László Szerémi, Franz Rudolf Grossing, István Rosenmann, Jozef Hajnóczy, Konstantin Farkas, Károly Miskolczy, György Bartal, Béla Szabó, Mihály Boross, Antal Mózes Cziráky, Lajos Hegedűs, János Suhayda) poznali síce pojem Svätej koruny a občas spomenuli aj náuku o nej, ale išlo skôr len o okrajové alebo nevýznamné pripomienky. Súvislosť medzi členstvom stavov, resp. národa vo Svätej korune a možnosťou participovať na zákonodarnej činnosti zdôraznil vo svojej učebnici až profesor peštianskej právnickej fakulty Emil Récsi v 60. rokoch 19. storočia.⁴³

Odvtedy začala uhorská právnická spisba venovať o niečo väčšiu pozornosť týmto otázkam, čo bezpochybné súviselo aj s redefiníciou úlohy snemu a vznikom uhorského parlamentarizmu v poslednej tretine 19. storočia. Stále to však ešte nebola nosná otázka uhorského verejného práva a jeho výučby. Nie náhodou mohol teda v 30. rokoch 20. storočia právnikmi často napádaný historik Ferenc Eckhart so zadosťučinením konštatovať, že verejní právnici pred koncom 19. storočia skoro vôbec nevenovali väčšiu pozornosť náuke o Svätej korune. Zväčša sa zaoberali len úlohou korunovácie, zdrojmi kráľovskej moci, ako aj otázkami územnej integrity.⁴⁴

Situácia sa zásadne zmenila v poslednom desaťročí 19. storočia a to predovšetkým vďaka budapeštianskemu profesorovi verejného práva a politiky Győzőovi Conchovi a právnemu historikovi Ákosovi Timonovi. Základom pre oboch bolo právnohistorické dielo profesora právnickej akadémie v Košiciach Imreho Hajnika z roku 1867. Hajnikove názory, ktoré si síce koncom dualizmu osvojila väčšina verejných právnikov, ale ktoré potom podrobila intenzívnej kritike značná časť historikov-medievalistov, pre slovenskú odbornú verejnosť plasticky zhrnul už viackrát citovaný Jozef Karpát: „... vychádza z názoru, že korunovačná prisaha, v ktorej kráľ sľuboval zachovať práva krajiny a národa a ktorá sa stala obvyklou v XIII. storočí, veľmi pozdvihla význam korunovania, takže koruna sa stala v očiach národa reprezentantom krajiny a štátnej moci. Tým sa úcta, ktorú národ mal ku

⁴² Ibid., s. 301.

⁴³ Ibid., s. 311.

⁴⁴ Ibid., s. 315.

*kedysi mocnému, ale tiež ochraňujúcemu úradu kráľovskému, obrátila časom voči korune a iba prostredníctvom tejto patrila aj jej nositeľovi. Tak sa stal z koruny sv. Štefana veľmi význačný pojem uhorského ústavného života, takže nikde inde v Európe nedosiahol podobného významu, keďže – podľa Hajnika – všade kládli väčší dôraz na voľbu, než na korunovanie panovníka.*⁴⁵

Hajnik videl význam Svätej koruny v spojení kráľa a národa, ktoré „... našlo výraz v korunovaní, ktoré sa dialo so zvolením národa a vzájomnými prísahnými sľubmi kráľa a národa. Tým sa stalo, že časom svätá koruna sa stala symbolom vlády, delenej medzi kráľom a národom, teda ústavnej, a verejnoprávnym pojmom, ktorý sa stal význačným pre každý dôležitejší prejav verejnoprávných pomerov. Korune náležalo štátne územie, kráľovské dôchodky, z nej boli odvodené práva k majetkom, ktorých držitelia boli údmí koruny. Títo údovia spolu s kráľom tvorili totum corpus Sacrae Regni Coronae, t. j. plnosť verejnej moci.“⁴⁶

V Hajnikovej koncepcii sa Svätá koruna stala symbolom rozdelenej ústavnej moci a zdrojom všetkých vlastníckych práv. Hajnik ako prvý hovoril o celom tele Svätej koruny, ktoré bolo prítomné na snemoch, hoci podľa medievalistu Eckharta nebolo úplne možné túto myšlienku nájsť v starých prameňoch. Svätá koruna sa v dielach Hajnika namiesto už realizovanej územnej integrity (čiže po pripojení Sedmohradska k Uhorsku) stala symbolom predovšetkým verejnoprávnej integrity.⁴⁷

Hajnikova koncepcia sa zrodila práve vtedy, keď sa uhorskí – zväčša liberálno-konzervatívne orientovaní – ústavní právnici snažili čo najviac presadiť suverenitu uhorského parlamentu a obmedziť panovnícky vplyv na politický život krajiny.⁴⁸ Vyššie uvedeným spôsobom reinterpretovaná náuka o Svätej korune im k tomu poskytla argumenty, nezávisle od historickej (pramennej) hodnovernosti všetkých téz tejto konkrétnej koncepcie. Práve už spomínaný Concha videl v teórii o Svätej korune naplnenie myšlienok moderného – hoci ešte cenového – parlamentarizmu na starobyľom argumentačnom základe. Netreba zabudnúť, že Uhorsko pred svojím rozpadom nikdy nemalo chartálnu ústavu, preto potrebovalo nájsť iné záchytné body pre svoj viac-menej liberálny ústavný vývoj.

Hlavným propagátorom tohto smeru v uhorskom politickom a právnickom myslení sa na začiatku 20. storočia stal profesor budapeštianskej univerzity Ákos Timon, ktorý v zásade vychádzal z Hajnika, len – podľa malicióznej poznámky

⁴⁵ KARPAT, J. *Corona Regni Hungariae v dobe aprádovskej*. Op. cit., s. 11.

⁴⁶ Ibid., s. 11.

⁴⁷ ECKHART, F. *A Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 318–320.

⁴⁸ Ibid., s. 325.

Eckharta – realizoval menej intenzívny pramenný výskum.⁴⁹ Pre Timona bola Svätá koruna ideou, ktorá stála nad kráľom a zahrňovala v sebe kráľa aj (pôvodne len šľachtický) národ. V tomto zmysle sa stala totožným pojmom s pojmom *patria* (vlasť), ktorý predbehol dnešný pojem štátu.

Podľa národne oduševneného Timona vlastne Uhorsko časovo predbehlo všetky západné národy, lebo už dávno pred nimi dospelo k abstraktnému pojmu štátu.⁵⁰ Timon sformuloval aj koncepciu o subjektívnom mystériu Svätej koruny. Podľa Karpata „*Timon vidí týmto spôsobom celý uhorský štátny život preniknutý ideou sv. koruny, takže obdobie od r. 1308 do r. 1723 označuje ako dobu uhorského štátneho zriadenia, založeného na sv. korune. Ústavné zmeny v r. 1848 považuje Timon len za dovŕšenie vývoja: vtedy totiž údmi sv. koruny stali sa všetci občania, požívajúci politických práv. Išlo podľa Timona len o rozšírenie demokratickosti, ktorá charakterizovala uhorský ústavnoprávny vývoj: kým do r. 1848 tvorili rovnoprávne údy sv. koruny len istý výsek národa, po tomto roku toto rovnoprávne (a teda demokratické) členstvo bolo rozšírené na omnoho väčší kruh príslušníkov národa.*“⁵¹

Timonov vplyv v rámci ústavného a verejného práva bol obrovský. Veľká väčšina významných profesorov verejného práva (napríklad Károly Kmety, Móric Tomcsányi, Artúr Balogh, neskôr Kálmán Molnár a iní)⁵² prvej polovice 20. storočia vychádzala z jeho myšlienok. Pochybnosti mali viac-menej len spomínaní historici stredoveku (predovšetkým Henrik Marczali, Elemér Mályusz a tu často citovaný Ferenc Eckhart), ktorým u Timona chýbali pramenné dôkazy všetkých častí koncepcie. Eckhart videl Timonovu inováciu len v podrobnejšom rozpracovaní Hajnikových téz, ako aj v tom, že do minulosti umiestnil moderné pojmy a princípy. Najoriginálnejšou časťou Timonovej koncepcie bolo rozpracovanie tézy o mystériu Svätej koruny, ktoré pre neho znamenalo splynutie osobnosti kráľa a národa vo Svätej korune. Koruna takto nadobudla svoju vlastnú osobnosť, individualitu. Toto mystérium podľa Timona nebolo len napodobnením cirkevných pojmov, ale aj originálnym produktom uhorského/maďarského ústavnoprávneho vývoja a myslenia, ktorý nemá obdobu inde vo svede.⁵³ Táto myšlienka je v maďarských národoveckých kruhoch dodnes populárna.

Timon propagoval taktiež ochranu tejto originality a intaktnosti verejnoprávneho vývoja a to hlavne na sklonku svojho života – teda už po prvej svetovej vojne. Inak

⁴⁹ Ibid., s. 324.

⁵⁰ TIMON, Á. *Magyar alkotmány és jogtörténet*. Hatodik kiadás. Budapest: 1919, s. 512–533. Viackrát prepracované dielo bolo publikované už začiatkom 20. storočia.

⁵¹ Ibid., s. 13–14.

⁵² Pochybnosti o správnosti tohto prežitku organického chápania štátu a štátnosti mal vtedy hlavne Gejza Ferdinandy.

⁵³ ECKHART, F. A *Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 326.

popularitu jeho myšlienok možno okrem národného oduševnenia takého typického pre prvé desaťročia 20. storočia pravdepodobne objasniť aj tým, že Timon svoje myšlienky hlásal z budapeštianskej katedry celých 34 rokov (1891–1925).⁵⁴ Jeho nástupcom sa stal s podporou ministrov-historikov-medievalistov (Kunó Klebelsberg a Bálint Hóman) práve jeho hlavný oponent Ferenc Eckhart. Jeho osoba a názory potom vyvolali jednu z najväčších vedecko-politických diskusií a polemík medzi-vojnového obdobia.

Neustále sa vracajúcu otázku originality a jedinečnosti Svätej koruny naposledy z verejnoprávneho pohľadu komplexne zhrnul vo svojej štúdii súčasný profesor Zoltán Szente, ktorý je známy skôr triezvymi názormi na mnohé romantické interpretácie starších maďarských politických a právnych koncepcií. V prípade náuky o Svätej korune identifikoval niekoľko skutočne uhorských, prípadne maďarských osobitostí.

Jednou z najdôležitejších špecifických vlastností Svätej koruny bolo to, že bola počas korunovácie nezameniteľná – nového panovníka bolo totiž v Uhorsku potrebné korunovať práve touto svätoštefanskou korunou. V západnej Európe a ani v Poľsku takáto kontinuita a nezameniteľnosť korunovačného klenotu vôbec nebola evidentná a natoľko silná. Najviac podobná situácia bola práve v Českom kráľovstve.⁵⁵ Na západe Európy a v Poľsku jednotliví panovníci dostali často „vlastnú“ korunu. Nasledujúcim špecifikom je to, že pokiaľ sa v iných krajinách otázka kontinuity práva viazala predovšetkým k panujúcej dynastii, ústave alebo náboženstvu, tak v Uhorsku vždy len k Svätej korune. Tunajšou osobitnou črtou bolo aj to, že celú suverenity pripisovali v Uhorsku práve Svätej korune. Nasledujúcim špecifikom bolo dôsledné spojenie myšlienky koruny s organickým chápaním štátu, ktoré sa viaže predovšetkým k menu Istvána Werbőczyho. Náuka o Svätej korune dôsledne oddelila osobu panovníka a najvyššiu štátnu moc. Organické chápanie štátu bolo nakoniec možné celkom dobre rozšíriť na všetky tri prvky moderného chápania štátu v zmysle myšlienok Georga Jellineka. Svätá koruna teda stelesnila nielen verejnú moc, ale aj územie a obyvateľstvo štátu.⁵⁶

⁵⁴ Ibid., s. 326.

⁵⁵ O českých korunovačných klenotoch a korunováciách pozri podrobnejšie: BONĚK, J. – BONĚK, T. *České korunovační klenoty*. Praha: Eminent, 2006, a ich osudoch: KOUDELKA, Z. *České korunovační klenoty v Rakousku*. In: VOJÁČEK, L. – SALÁK, P – VALDHANS, J. (eds). *Dny práva II. Restituce*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 90–107. O súčasnem právnom postavení českých korunovačných klenotov pozri aj HALÁSZ, I. *Minulosť a symbolika v ústavách štátov strednej Európy*. Praha: ÚSP AV ČR, 2019, s. 42–46.

⁵⁶ SZENTE, Z. A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. *Közjogi Szemle*, 2011, 3. szám, s. 5.

Szente videl a dodnes vidí problém predovšetkým v spájaní, prelínaní a premiešavaní koncepcie modernej ústavnej monarchie s myšlienkou obmedzenej stavovskej monarchie. Toto premiešavanie, také populárne v ústavnoprávnom a politickom diškurze 18. a 19. storočia, síce v skutočnosti do určitej miery uľahčilo liberalizačné verejnoprávne reformy a vytvorenie moderného Uhorska, avšak bolo nepresné a preto aj trochu zavádzajúce, lebo ako ideová konštrukcia nebralo vždy do úvahy konkrétny kontext jednotlivých historických dokumentov. Toto však nie je len uhorskou alebo maďarskou zvláštnosťou.⁵⁷

⁵⁷ Ibid., s. 5.

3. Svätá koruna v medzivojnovom Maďarsku (1920–1944)

V dôsledku porážky v prvej svetovej vojne sa v októbri a novembri 1918 začal rozpad historického Uhorska. Jeho súčasťou bola aj občiansko-demokratická revolúcia, počas ktorej v polovici novembra vyhlásili Maďarskú ľudovú republiku. V marci 1919 potom došlo k vyhláseniu Maďarskej republiky rád, ktorá existovala do 1. augusta 1919, keď sa začalo prechodné obdobie kontrarevolučných vlád. Tie spočiatku naďalej vychádzali z toho, že Maďarsko je ľudovou republikou (niekoľkodňová vláda pravicového sociálneho demokrata Istvána Peidla), prípadne republikou (pravicovejšia vláda Istvána Friedricha). Postupne sa však začala v kresťansko-národnom pravicovom tábore udomáčať myšlienka reštitúcie pôvodného štátoprávneho stavu pred novembra 1918. Inak trianonská mierová zmluva podpísaná v lete 1920 používala len jednoduchý zemepisný názov krajiny – Maďarsko (la Hongrie), bez špecifikovania formy štátneho zriadenia.⁵⁸

Hlavná právna norma medzivojnového (tzv. horthyovského) Maďarska, ktorá upravovala dočasný výkon štátnej moci v krajine, bol zákonný článok číslo I. z roku 1920. Výkonom tejto moci bol poverený regent, alebo skôr vladár krajiny (po maďarsky „kormányzó“). Jednokomorové Národné zhromaždenie do tejto funkcie dočasne, ale bez uvedenia presného trvania mandátu, zvolilo admirála Miklósa Horthyho,⁵⁹ ktorý túto funkciu zastával od roku 1920 až do októbra roku 1944. Za predstaviteľa suverenity ľudu poslanci prijímajúci tento zákon označili nimi vytvorené Národné zhromaždenie.

⁵⁸ EGYED, I. *A mi alkotmányunk*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2016 (reprint vydania z roku 1943), s. 198.

⁵⁹ Počas prvej svetovej vojny bol Horthy jedným z veliteľov rakúsko-uhorského vojenského námorníctva. Počas radikálnej socialistickej revolúcie roku 1919 sa pridal na stranu kontrarevolúcie a stal sa ministrom obrany antibolševickej segedínskej vlády. Okrem toho zorganizoval Národnú armádu, ktorá potom obsadila tie časti krajiny, kde skrachoval predchádzajúci bolševický pokus a ktoré neobsadila rumunská kráľovská armáda.

Zákon, ktorý vychádzal z toho, že právne normy prijaté počas občiansko-demokratickej a potom boľševickej revolúcie sú v zásade s určitými výnimkami neplatné, *expressis verbis* nedeklaroval obnovenie monarchie. Presnejšie povedané zákon sa tejto otázke vyslovene nevenoval. Konštatoval však, že výkon kráľovských kompetencií sa skončil a časť z nich mala prejsť na práve spomínaného vladára. Maďarské súdy preto až do konca druhého desaťročia 20. storočia prijímali svoje rozhodnutia a rozsudky v mene maďarského štátu, potom zase v mene Svätej koruny. V rámci reštaurácie predrevolučných pomerov v roku 1920 bolo prijaté nariadenie ministerského predsedu číslo 2394/1920, ktoré prikázalo všetkým vládnym inštitúciám používať vo svojom názve prídavné meno „maďarské kráľovské“ a taktiež znovu nariadilo používanie symbolu Svätej koruny v štátnom znaku.

Nakoniec situáciu vyjasnil zákonný článok XLVII. z roku 1921, ktorý bol prijatý po neúspešnom pokuse posledného uhorského kráľa Karola IV. Habsburského o návrat na trón. Tento zákonný článok jednoznačne deklaroval, že všetky panovnícke práva Karola IV. zanikli a svoju platnosť stratili aj ustanovenia dokumentu *Pragmatica Sanctia*, ktoré boli zakomponované v zákonných článkoch číslo I. a II. z roku 1723 a vo všetkých ostatných právnych normách, ktoré upravovali dedičné práva Rakúskeho domu (*Domus Austriatica*) na trón. Podľa citovaného zákonného článku prešlo privilégium zvoliť nového kráľa na národ. V nasledujúcom paragrafe zákonodarca deklaroval, že národ naďalej zachová kráľovstvo ako starobylú formu štátneho zriadenia, avšak rozhodol sa, že otázku konkrétneho obsadenia trónu odloží do budúcnosti. Ministerstvu (teda podľa dobovej terminológie vláde) zákonodarca prikázal, aby „vo vhodnom čase“ vypracovalo návrh na riešenie tejto otázky. K tomu však nedošlo a skoro na štvrtstoročie sa zakonzervovalo verejnoprávne provizórium.⁶⁰

V medzivojnovom období teda v Maďarsku napriek formálnej existencii kráľovstva neexistovali zákonné ustanovenia, ktoré by upravili spôsob voľby kráľa a obsadenia trónu. Prirodzene, otvorená zostala aj otázka následníctva trónu. Vtedajší oficiálny politický život sa rozdelil na dva tábory – na stúpcov reštaurácie Habsburgovcov, ktorí vychádzali z toho, že Karol IV. (resp. jeho potomkovia) majú právo na trón, a na stúpcov slobodnej voľby nového kráľa (zväčša išlo o maloroľníckych politikov), ktorí boli ochotní podporovať zvolenie Miklósa Horthyho na trón. K tomu však z viacerých príčin nikdy nedošlo.

Samotný admirál Miklós Horthy, bývalý adjutant Františka Jozefa, sa na začiatku obdobia zdal byť legitimistom, ale objektívne mu, prirodzene, vyhovovalo

⁶⁰ Obsah pozri 1921. évi XLVII. törvénycikk IV. *Károly Ő Felsége uralkodói jogainak és a Habsburg Ház trónörökösödésének megszüntetéséről*. Dostupné zo: <www.1000ev.hu>.

verejnoprávne provizórium, v ktorom práve on zastával funkciu dočasnej hlavy štátu. Dokonca ho časom začala politizujúca verejnosť podozrievať, že má snahu založiť vlastnú dynastiu. Jeho právomoci v medzivojnovom období skutočne neustále silneli. V roku 1937 dostal právo navrhnúť svojho nástupcu. V roku 1941 prišiel Horthy s myšlienkou zvoliť už počas jeho života zástupcu hlavy štátu, ktorý by v prípade jeho smrti mohol okamžite prevziať jeho právomoci. Netreba zabudnúť, že Maďarsko sa práve vtedy zapojilo do druhej svetovej vojny a hlava štátu mala viac ako sedemdesiat rokov. 19. februára 1942 snem skutočne zvolil za zástupcu hlavy štátu Horthyho staršieho syna. Štátny tajomník István Horthy bol vtedy riaditeľom Maďarských štátnych dráh. Principiálnych stúpcov reštaurácie Habsburgovcov čiastočne upokojilo len to, že István Horthy bol známy svojimi protinemeckými postojmi. Nemal ich však možnosť prejsť vo veľkej politike, lebo čoskoro sa stal obeťou tragickej leteckej nehody. Dôležité je aj to, že zástupca hlavy štátu v zákone nedostal právo navrhnúť svojho nástupcu.⁶¹

Hlavní odporcovia dynastických snáh admirála Horthyho pochádzali – okrem ľavičiek – hlavne z legitimistických kruhov, ktoré sa postupne stali v krajine opozičnou antifašistickou silou. Legitimisti považovali za legitímnu hlavu štátu nadalej posledného cisára a kráľa Karola IV. a preto podporovali jeho návrat aspoň na maďarský trón. Budovali si kontakty s rakúskymi stúpcami reštaurácie Habsburgovcov a po smrti posledného korunovaného kráľa sa usilovali o korunováciu jeho syna Otta. Podporovala ich väčšia časť bohatej aristokracie, katolícka cirkev a neskôr aj časť inteligencie.

Hlavnými predstaviteľmi legitimistov boli gróf Gyula Andrássy ml., gróf Albert Apponyi a neskôr kremnický rodák, katolícky kňaz a kresťansko-sociálny politik Miklós Griger. Spomínaní aristokrati pochádzajúci z politicky najvplyvnejších uhorských rodín, boli politicky aktívni už počas Rakúsko-Uhorska, kde zastávali dokonca aj pozície ministrov. Obaja mali blízko k predvojnovému konzervatívnemu liberalizmu. Vádil im kontrarevolučný pravicový radikalizmus a ním organizované protižidovské a politicky motivované pogromy. Griger bol skôr predstaviteľom novej povojnovej kresťansko-sociálnej politickej elity, ktorej časť mala svoje korene v predvojnovej katolíckej ľudovej strane. Všetci však vychádzali dôsledne zo stanoviska obnovenia pôvodného predrevolučného právneho poriadku. Usilovali sa taktiež o vypracovanie sociálneho programu, ktorý by ich mohol urobiť príťažlivejšími v rámci širších spoločenských vrstiev. Legitimisti totiž v očiach verejnosti zväčša pôsobili ako uzavretý aristokratický politický klub. Najsociálnejší z nich bol Griger, ktorý istý čas viedol Národnú legitimistickú ľudovú stranu. V sneme patrila v jej mene medzi najväčších

⁶¹ KARDOS, J. *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*. Budapest: Gondolat, 2012, s. 205.

kritikov kurzu pronemeckého krajne pravicového premiéra Gyulu Gömbösa. Legitimisti odmietali radikalizáciu spoločnosti, ako aj budovanie a velebenie diktatúry, ktorej model čoraz intenzívnejšie klopal na dvere z nacistického Nemecka. Inak všetci boli stúpenkami územnej revízie, ale v budúcnosti chceli robiť tolerantnejšiu národnostnú politiku. Diktatúru okrem vnútorného presvedčenia odmietali aj preto, že by podľa nich pôsobila odpudivo na Maďarov žijúcich v susedných krajinách a prípadne aj na bývalé národnosti. Voči novým – nacistickým Nemeckom a fašistickým Talianskom inšpirovaným – trendom vo verejnom práve podporovali starobylú ústavnosť a teóriu Svätej ústavy, ktorej sa pokúsili dať nový, čiastočne antifašistický obsah.⁶²

Podľa legitimistov bola legitimita detronizačného zákona ľahko spochybiteľná, lebo bol prijatý pod hrozným tlakom a vyhrážkami štátov Malej dohody, čiže nebol prijatý ako prejav skutočnej slobodnej vôle maďarského národa. Dokonca aj ministerské zdôvodnenie tohto zákonného článku sa odvolávalo len na vonkajšie tlaky a konštatovalo, že právna norma je v rozpore s princípmi historickej ústavy. Na druhej strane však aj dobová maďarská odborná literatúra uznala, že viacerí členovia Národného zhromaždenia, ktorí vystúpili v diskusii, tento zákon podporovali zo svojho úprimného presvedčenia.⁶³

Zaujímavá bola aj otázka postavenia členov bývalého kráľovského domu (t. j. rodu Habsburgovcov), ktorí zostali žiť v Maďarsku, mali tam domovskú príslušnosť a disponovali maďarským štátnym občianstvom. Habsburgovci síce stratili dedičné právo na trón, ale prakticky nestratili svoje predchádzajúce privilégia a výnimočné spoločenské postavenie. Naďalej zostali dedičnými členmi hornej komory snemu, v ich sporných záležitostiach rozhodoval súd hlavného dvormajstra, ktorý mal právo reštrikciami chrániť ich majetok. Okrem toho príslušníkom bývalého panovníckeho rodu patrila aj zvýšená trestnoprávna ochrana. Vtedajšia verejnoprávna doktrína vychádzala z toho, že dovtedy, pokiaľ sa s konečnou platnosťou nevyrieši otázka obsadenia trónu, treba zákonný článok číslo XLVII. z roku 1921 vo vzťahu k Habsburgovcom interpretovať a uplatňovať opatrne a skôr v obmedzenej forme. Prírodzene, titul dedičný kráľ už nemohol používať nikto z nich.⁶⁴

Pojem kráľovský dvor nebol teda neznámy ani v medzivojnovom období, hoci v situácii, keď na tróne nesedel riadne zvolený a korunovaný kráľ, vlastne stratil opodstatnenie. Podobná bola aj situácia takzvanej kabinetnej kancelárie, ktorej úlohou bolo tradične slúžiť ako sekretariát panovníka, cez ktorý sa mali riešiť

⁶² Ibid., s. 66–74.

⁶³ EGYED, I. *A mi alkotmányunk*. Op. cit., s. 206.

⁶⁴ Ibid., s. 206.

rozpočtové otázky, kráľovská korešpondencia a podobne. Kancelária mala na starosti aj kráľovské – korunné – statky a majetky, budovy a kaštiele, ktoré používala kráľovská rodina. Po rozpade Rakúsko-Uhorska sa kabinetná kancelária stala výlučne maďarskou štátnou inštitúciou, ktorej rozpočet upravoval zákon a ktorú mali riadiť prednosta v hodnosti zodpovedajúcej ministerskej funkcii.⁶⁵

⁶⁵ Ibid., s. 204.

4. Politické a odborné diskusie o postavení Svätej koruny v medzivojnovom období

Najdôležitejšou verejnoprávnou a politickou otázkou toho obdobia bol problém kontinuity práva a v súvislosti s tým aj právneho postavenia a ochrany Svätej koruny, ktorá mala stelesňovať túto kontinuitu. Konsolidačný pravicový – tzv. kresťansko-národný – režim chcel po roku 1920 nadviazať na kontinuitu s obdobím pred rozpadom Uhorska, ale konkrétne spoločenské, politické a geopolitické podmienky to umožnili len v obmedzenej miere. Medzivojnový maďarský politický, spoločenský aj právny vývoj bol preto plný paradoxov. Kontrast medzi teóriou a praxou bol taktiež značný.

Významnú úlohu v celom tomto procese zohrala nová interpretácia, prípadne reinterpretácia náuky o Svätej korune, ktorá svojím spôsobom suplovala ideu suverenity ľudu (parlamentu) a zároveň slúžila aj na zdôvodnenie revizionistických cieľov vtedajšieho režimu. O senzitivite celej problematiky svedčí aj tzv. diskusia o Ferencovi Eckhartovi, ktorá sa rozpútala na začiatku 30. rokov 20. storočia.

Historik a archivár Ferenc Eckhart (1885–1956) sa s podporou medzivojnového ministra školstva a kultúry grófa Kuna Klebelsberga⁶⁶ v roku 1929 stal vedúcim katedry ústavných a právnych dejín na budapeštianskej právnickej fakulte. Novopečeného vedúceho katedry vtedy oslovili, aby napísal príspevok do jedného zborníka

⁶⁶ Gróf Kuno Klebelsberg bol predstaviteľom medzivojnového maďarského neonacionalizmu. Pôvodným povoláním historik sa stal štátnym tajomníkom v posledných rokoch Uhorska, začiatkom 20. rokov bol už ministrom školstva a kultúry. Mimoriadne vzdelaný politik vychádzal z kultúrnej supremacie Maďarov v Karpatskej kotline, resp. v jej okolí, ktorú chcel za každú cenu udržať aj napriek ťažkým hospodárskym pomerom vo vtedajšom posttrianonskom Maďarsku. Vzhľadom na rozpočtové možnosti sa mu prekvapivo podarilo vybojovať veľké peniaze pre jeho rezort, ktoré potom využil na skvalitnenie ľudového i stredného školstva, na budovanie nových univerzít a vytvorenie siete maďarských kultúrno-vedeckých inštitútov v západnej Európe. Klebelsberg totiž chcel zabrániť tomu, aby sa Maďarsko, kde vtedy pre Trianon panovali protizápadné nálady, uzavrelo pred západnou Európou a jej vedeckým, kultúrnym životom. Pozri ÚJVÁRY, G. „*Egy európai formátumú államférfi*“ *Klebelsberg Kuno (1875–1932)*. Budapest: Veritas, Kronosz-MTT, 2014.

o dejinách práva a ústavy. Tento zborník redigoval nasledujúci minister školstva, tiež významný medievalista Bálint Hóman, inak neskôr stúpenec pronemeckej orientácie, ktorý bol po vojne odsúdený ako vojnový zločinec. To však nespochybňuje jeho historické kvality.

V tomto príspevku sa Eckhart pokúsil zhrnúť svoje názory na zásadné otázky jeho odboru a zároveň načrtnúť plány jeho katedry do budúcnosti. Konzervatívny profesor, ktorý väčšinu svojho dovtedajšieho života strávil v archívoch výskumom starých dokumentov, vtedy ešte netušil, akú politickú búrku jeho strohý vedecký článok vyvolá. Skritizoval v ňom totiž dovtedajšiu školu právnych historikov, ktorí namiesto kritickej analýzy prameňov podľa jeho názoru zbytočne vlastenčili a interpretovali maďarské právne dejiny v šovinistickom duchu. Dovtedajšia škola totiž vychádzala z teórie kolektívneho maďarského národného génia v práve, ktorý vytvoril neopakovateľné národné inštitúty – medziiným aj teóriu o Svätej korune. Najväčšiu polemiku vyvolala jeho paralela s českým historickým vývojom a hlavne zdôraznenie podobnosti medzi verejnoprávnou úlohou svätoštefanskej a svätováclavskej koruny. Jednak táto jeho myšlienka spochybňovala jedinečnosť uhorskej Svätej koruny, jednak sa ju opovážil porovnať s právnym vývojom vtedajšieho úhlavného nepriateľa – Čechov a Československa.

Eckharta nekritizovali len jeho kolegovia-vedci, ale taktiež aj denná tlač. Rozčúlení poslanci dokonca interpretovali aj ministra školstva a kultúry, ako mohol takéhoto človeka vymenovať za profesora na hlavnej univerzite krajiny. Eckhart nakoniec ustál tieto útoky, ale zneprijemnil mu život. Nasledujúce desaťročie preto venoval práve výskumu rozličných teórií o európskych korunách a hlavne o uhorskej Svätej korune. Jeho monografia z roku 1941 je dodnes základným a najcitovanejším dielom o tejto problematike v Maďarsku.⁶⁷

Hlavným problémom celej polemiky bolo – okrem nechutných šovinistických invektív voči Eckhartovi – hlavne to, že sa tu sporili predstavitelia dvoch vedných oborov pracujúcich s rozdielnymi metódami, t. j. historickej medievalistiky a histórie ústavného práva. Tento fakt sťažil vzájomné pochopenie všetkých aktérov polemiky. Právnicki, hoci občas boli ochotní uznať nedostatok pramenných zdrojov, vytýkali Eckhartovi, že negliguje skoro tisícročnú právnu náuku a nevšima si jej celkové súvislosti. Eckhart sa zasa bránil tým, že on vôbec nechcel písať o práve, tobôž nie o aktuálnom právnom poriadku a zaujímajú ho len hodnoverné historické dokumenty.⁶⁸

⁶⁷ O Ferencovi Eckhartovi a celej polemike pozri podrobnejšie KARDOS, J. *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*. Budapest: Gondolat, 2012, s. 56–60.

⁶⁸ SCHWEITZER, G. „A tisztességes jogtanár“ *Molnár Kálmán pályaképe*. Budapest: MTA TK JTI, 2018, s. 139–140.

Už z doterajšej prezentácie vyplýva, že Svätá koruna je v maďarskom právnickom a politickom myslení mnohovrstevný, multidimenzionálny a trochu mysteriózny pojem. V jednotlivých obdobiach sa preto do popredia dostávali rozličné dimenzie koruny a náuky o nej. Najdôležitejšou praktickou príčinou veľkej popularity Svätej koruny v medzivojnovom období bola problematika „kráľovstva bez kráľa“, o ktorej sa bude podrobnejšie hovoriť v iných kapitolách. Ako už o tom bola reč, v politických kruhoch existovala totiž silná vôľa zachovať aspoň formálne monarchiu, avšak medzinárodné okolnosti neumožňovali návrat „legitímnych“ Habsburgovcov. Vnútropolitické, konfesiónálne a spoločenské podmienky zasa sťažili nástup prípadnej novej „národnej“ dynastie. Celá otázka preto zostala otvorená a diskusia neukončená.⁶⁹

Ako vyplýva z už viackrát citovanej monografie Ferenc Eckharta, v období pred rakúsko-uhorským vyrovnaním sa v odborných knihách a učebniciach v súvislosti so Svätou korunou exponovala predovšetkým otázka územnej integrity štátu. Pojem telo Svätej koruny totiž neznamenal len inštitúcie, osoby, stavy a spoločenské korporácie, ale aj územia (napríklad Sedmohradsko, Chorvátsko a Slavónsko, Partium atď.) V 16. a 17. storočí sa za telo, teleso (*corpus*) považovali aj menšie územné jednotky – napríklad komitáty, župy, rozlične pripojené mestá a podobne. Územná integrita Uhorska nebola totiž – podobne ako v prípade ostatných európskych krajín – vždy úplnou samozrejmosťou.

Najcitlivejšou bola otázka Sedmohradska, ktorého putá s kráľovským Uhorskom pod vládou Habsburgovcov zoslabli hlavne v období osmanskej okupácie veľkej časti krajiny. Vazalmi sultána boli aj sedmohradské kniežatá. Po vyhnaní Turkov Habsburgovci teoreticky nespochybňovali historickú príslušnosť Sedmohradska pod uhorskú Svätú korunu, ale kniežatstvo prakticky nezintegrovali so zvyškom Uhorska a riadili ho osobitne (najprv cez gubernátorov). Spornou bola aj príslušnosť časti Partium medzi užším Uhorskom a Sedmohradskom. V období národného obrodovania sa senzitívnou stala taktiež otázka postavenia Chorvátska a Slavónska, ktoré mali tradične osobitnú autonómiu.

V zmysle stredovekých teórií a dynastickej politiky bolo vždy dlhodobou povinnosťou panovníka znovuzískať územia, ktoré jeho koruna a rodina stratila proti svojej vôli. Obvykle sa už pri korunovácii očakával prísľub usilovať sa o návrat stratených území koruny. V Uhorsku sa to očakávalo v rámci obnovy územnej integrity krajín Svätej koruny. Inherentnou súčasťou náuky o Svätej korune bola myšlienka, že každé pôdne vlastníctvo je vlastníctvom Svätej koruny, preto je možné

⁶⁹ SZABÓ, I. *Az ősi alkotmány*. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest: PPKE JÁK, 2020, s. 115.

pôdu maximálne dať niekomu do držby, ale nie je možné pôdne vlastníctvo trvale odcuďiť. Koreňom každého vlastníckeho práva bola Svätá koruna (radix omnium possessionum). Táto konštrukcia sa nevzťahovala len na pôdne vlastníctvo, ale aj na krajiny a územia pripojené k uhorskej Svätej korune. Všetky jej integrálne alebo pripojené územné čiastky boli teoreticky nescudziteľné a nedeliteľné.⁷⁰

V 18. a pred dualistickým 19. storočí sa v uhorskom sneme často spomínala otázka reintegrácie krajín, ktoré síce žili pod Habsburgovcami, ale neboli právne a administratívne integrované do Uhorského kráľovstva symbolizovaného svätostefanskou Svätou korunou. Tradične išlo o už spomínané Sedmohradsko a Partium, ale občas sa kritizovala aj colná hranica medzi bývalými poľskými územiami (Halič a Lodóméria), ktoré sa dostali do Habsburskej ríše v dôsledku rozdelenia poľsko-litovského štátu. V stredoveku boli po určitý čas tieto územia pod vládou uhorskej koruny. Habsburgovci to však vzhľadom na dávnosť a dočasnosť tohto faktu nebrali do úvahy.⁷¹

Odvolať sa na Svätú korunu a jej práva boli také zaužívané v rámci politického života krajiny, že napríklad formujúce sa chorvátske národné hnutie požadovalo spojenie Chorvátska s Dalmáciou na základe starých práv Svätej koruny. Chorváti inak uhorskú Svätú korunu postavili do protikladu k maďarskému národnému hnutiu a jeho národnoštátnym transformačným snahám. Pre ich politikov pojem Svätej koruny znamenal štátoprávne spojenie rozličných autonómnych celkov a zásadne odmietali medzi Maďarmi populárnu súvislosť „jedna koruna – jeden štát – jeden jazyk.“⁷²

Po rakúsko-uhorskom a uhorsko-chorvátskom vyrovnaní, ako aj po realizácii únie medzi Uhorskom a Sedmohradskom táto dimenzia náuky o Svätej korune ustúpila do úzadia. Veľmi intenzívne sa však prihlásila o slovo po roku 1918, keď sa začal rozpad Uhorského kráľovstva, ktorý právne ukončila trianonská mierová zmluva z júna 1920. Revizionizmus a idea obnovenia územnej integrity starého Uhorska sa stal jednou z hlavných doktrín medzivojnového Maďarska. Veľká renesancia myšlienok o Svätej korune preto v tomto období súvisela logicky predovšetkým s týmto faktom.⁷³ Z tohto pohľadu je veľavravná terminológia zákonných článkov XXXIV. z roku 1938, VI. z roku 1939 a XX. z roku 1940 o návrate častí

⁷⁰ SZENTE, Z. *A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben*. Op. cit., s. 4.

⁷¹ ECKHART, F. *A Szent-Korona eszme története*. Op. cit., s. 273–274.

⁷² Ibid., s. 277.

⁷³ SZENTE, Z. *A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben*. Op. cit., s. 4.

Hornej zeme (Felvidék), Podkarpatska a Sedmohradska do korpusu (tela) Svätej koruny.⁷⁴

Konzervatívny, legitimistický a neskôr antifašistický právnik Kálmán Molnár, ktorý bol inak spomedzi odborníkov na verejné právo jedným z najfundovanejších oponentov Ferenca Eckharta v spomínanej polemike, dokonca konštatoval, že úloha náuky o Svätej korune nikdy nebola dôležitejšia ako práve po Trianone. V jednej zo svojich štúdií to zhrnul nasledovne: „V zmysle náuky o Svätej korune táto stelesňovala samotný štát. Dnes ide o viac. Dnes je štátom okypťené Maďarsko. Svätá koruna však znamená tisícročné Maďarsko (maďarský jazyk nerobí rozdiel medzi Uhorskom a Maďarskom – pozn. aut.)“⁷⁵ Z tohto dôvodu Molnár – podobne ako väčšina medzivojnových profesorov verejného práva – venoval zvýšenú pozornosť tejto problematike.

Mal však k tomu aj iné pohnútky. V 20. rokoch 20. storočia išlo hlavne o otázku nastolenia právnej kontinuity, k čomu taktiež prišla vhod symbolika a náuka o Svätej korune. Konzervatívny a katolícky legitimista Molnár chcel okrem toho využiť túto starobylú koncepciu aj proti „demagogickým“ a „radikálnym“ hnutiam, ktoré požadovali reformu volebného práva. Od 30. rokov však už v jeho prípade išlo skôr o odpor voči fašizujúcim tendenciám, ktoré čoraz viac ohrozovali krajinu.⁷⁶ Molnár sa spolu s posledným rektorom Alžbetínskej univerzity v Bratislave Ödönöm Polnerom zásadne postavil proti zavádzaniu protižidovských zákonov, ako aj iných opatrení, ktoré narušali občiansku rovnosť. Všeobecné a tajné volebné právo ho až tak netrápilo. Do určitej miery sa jeho obavy z jeho zavedenia aj naplnili, lebo v roku 1939 zo všeobecného volebného práva profitovala hlavne krajná pravica, ktorá napriek machináciám vlády získala pätinu mandátov v parlamente.⁷⁷

Molnár, ktorý bol v týchto otázkach inak skutočne zásadovým odborníkom, sa na konci vojny za svoje názory už ako starý človek nakoniec dostal do maďarského fašistického väzenia, ktoré však našťastie prežil. Paradoxne sa v roku 1945 ako anti-fašista – napriek svojmu pôvodnému legitimizmu a čiastočnému odmietaniu právnej čistoty mocenskej konštrukcie horthyovského režimu z pozície zákonov z konca 18. storočia – stal členom Dočasného národného zhromaždenia v Debrecíne, kam ho delegovala vlastná fakulta ako starého a bezdetného človeka. Pravdepodobne

⁷⁴ Ibid., s. 4.

⁷⁵ MOLNÁR, K. *A Szent Korona-tan kifejlődése és mai jelentősége*. Pécs: Dunántúli Egyetemi Nyomda, 1927, s. 13–14.

⁷⁶ SCHWEITZER, G. „A tisztességes jogtanár“ Molnár Kálmán pályaképe. Budapest, MTA TK JTI, 2018, s. 139–140.

⁷⁷ MÁTHÉ, G. *A választójog*. Budapest: Press-Publica, 2002, s. 40–41.

z tohto dôvodu aj prijal túto pozíciu, ktorá nebola v súlade s jeho celoživotnými názormi o právnej kontinuite.

Inak Molnár nebol medzi verejnými právnikmi úplne osamelým so svojím postojom. Druhou dôležitou dimenziou Svätej koruny v medzivojnovej odbornej a politickej diskusii bola totiž skutočne už spomínaná otázka nastolenia právnej kontinuity s obdobím pred novembrom 1918, ako aj odmietavý vzťah k novým vývojovým trendom, ktoré od 30. rokov 20. storočia prenikali do Maďarska z fašistického Talianska a nacistického Nemecka (deklarovanie občianskej nerovnosti, fetišizácia silnej výkonnej moci a diktatúry, protižidovské zákonodarstvo). Tieto tendencie stúpenci národnej nezávislosti a vlastnej starodávnej ústavnosti odmietali ako „nový verejnoprávny smer.“ Seba považovali v tomto zmysle za tradicionalistov. Na škodu veci však symboliku Svätej koruny vedeli využívať a zneužívať aj stúpenci Strany šípových krížov a iných hungaristických (v dobovom kontexte fašistických a fašizujúcich hnutí). Koniec koncov nový vodca národa Ferenc Szállási po štátnom prevrate podporovanom nacistickým Nemeckom v októbri 1944 taktiež zložil prísahu na Svätú korunu.⁷⁸

⁷⁸ HORVÁTH, A. A nyilas diktatúra. In MEZEY B. (Ed.). *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris, 2003, s. 459.

5. Svätá koruna po roku 1945

Zaujímavý bol osud Svätej koruny po roku 1945. Na konci druhej svetovej vojny vtedajšia pronacistická kolaborantská vláda Ferenc Szállasiho zobrala korunu z Budapešti na vidiek, aby sa nedostala do rúk sovietskych vojsk. Strážcovia koruny ju nakoniec zakopali do zeme blízko Salzburgu, potom však padli do amerického zajatia a Američanom prezradili, kde je tento klenot zakopaný. Američania korunu po určitý čas strážili v nemeckom Frankfurte nad Mohanom a potom ju previezli do USA. V súvislosti s oteplením vzťahov medzi demokratickým západom a komunistickým Maďarskom Jánosa Kádára Američania začiatkom januára 1978 previezli Svätú korunu do Budapešti a vrátili ju maďarskému ľudu.

Tento krok však kritizovala časť maďarskej antikomunistickej emigrácie v USA a pokúsila sa mu aj zabrániť. Jednou z dôležitých amerických podmienok bolo preto to, aby tento vzácny historický klenot a mocenský symbol prevzali formálne z ich rúk zástupcovia maďarského ľudu (t. j. orgány parlamentu) a nie komunistickej strany.⁷⁹

Po návrate domov bola Svätá koruna vystavená v Maďarskom národnom múzeu. Nijakú verejnoprávnu úlohu však v podmienkach komunistickej štátnosti nehrala a ani nemohla hrať. Nenachádzala sa ako symbol v štátnom znaku, ktorý bol po roku 1949 úplne zmenený a nasledoval skôr sovietske než maďarské tradície. Do štátneho znaku sa znova dostala po veľkých politických a ideologických diskusiách počas demokratickej tranzície v rokoch 1989 až 1990.

⁷⁹ *Kádár nem lehetett részese a korona hazatérésének.* Múlt-kor, 2008, január 7. Dostupné zo: <<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19269>>.

6. Svätá koruna v rokoch 1989 až 2011

Po zmene systému v roku 1989 sa rapídne zvýšil záujem o korunu a narástla aj jej symbolická váha. Ku korune sa viaže aj jedna z najviac zideologizovaných diskusií v budapeštianskom parlamente, ku ktorej došlo koncom roku 1989 a v prvej polovici roku 1990. Dotýkala sa zdanlivo marginálneho problému – formy štátneho znaku. Vtedajšie politické spektrum sa zhodlo na návrate ku tradičnému národnému štátnemu znaku obsahujúcemu dvojramenný kríž stojaci na trojvrší a farby typické pre prvú kráľovskú dynastiu (t. j. Arpádovcov), avšak politici sa nevedeli dohodnúť na tom, či má štátny znak obsahovať aj Svätú korunu, alebo má byť oficiálnym symbolom skôr tzv. Kossuthov znak bez koruny. Jeho vznik sa viaže k Lajosovi Kossuthovi ako vodcovi protirakúskej národnej a liberálnej revolúcie z rokov 1848/1849, ale používal sa aj v prechodných mesiacoch na prelome rokov 1918 a 1919. Oficiálnym štátnym znakom bol aj niekoľko rokov po roku 1945 a nakoniec sa stal aj symbolom antistalinistických povstalcov z roku 1956. Paradoxne ho niekoľko mesiacov používal aj režim Jánosa Kádára, ktorý pomohol Sovietskemu zväzu potlačiť spomínané povstanie. Išlo a dodnes ide o symbol so silnou republikánskou a národnou tradíciou, ktorý sa viaže k bojom za nezávislosť.

Diskusia preto často neprebiehala len medzi stranami, ale aj v ich vnútri. Stúpenci koruny v štátnom znaku argumentovali tým, že tu ide hlavne o symbol štátnosti, ich protivníci v ňom však videli symbol monarchie. Parlament rozhodol až v lete 1990 a nakoniec sa priklonil k štátnemu znaku s korunou. Maďarská spoločnosť si ho osvojila a dnes už nie je spochybňovaný.⁸⁰

Iná a špecifická úloha sa však korune v 90. rokoch 20. storočia ešte nepripisovala, možno s výnimkou niektorých krajne konzervatívnych politických síl, ktoré vtedy existovali na okraji spoločenského diania. Takouto organizáciou bola napríklad

⁸⁰ O tejto otázke a diskusií pozri HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G. *Szimbolika és közjog*. Pozsony: Kalligram, 2010, s. 85–101.

Spoločnosť Svätej koruny, ktorá vydávala aj vlastné noviny. Začiatkom 90. rokov sa myšlienka, že by mala Svätá koruna stelesniť suverenitu, dostala do projektu ústavy malorolníckej poslankyne Ágnes Maczóovej a jej manžela.⁸¹ V roku 1996 sa nakoniec zrodila oficiálna koncepcia novej ústavy, ktorú chcela prijať vtedajšia socialisticcko-liberálna koalícia. V jej návrhu sa Svätej korune ušlo miesto v preambule.⁸²

Do popredia sa Svätá koruna znovu dostala až v roku 2000, keď sa v Maďarsku oslavovalo milénium štátnosti, teda založenia štátu. Pri moci bola práve prvá vláda premiéra Viktora Orbána,⁸³ ktorá pripravila zákon číslo I. z roku 2000 o pripomenutí si založenia štátu kráľom svätým Štefanom a Svätej korune. Do povedomia tento zákon vošiel ako tzv. korunný zákon.⁸⁴

Pomerne krátky zákon sa začína dlhou preambulou venovanou hlavne činnosti prvého uhorského kráľa svätého Štefana, ktorý založil štát a urobil ho súčasťou kresťanskej Európy. O Svätej korune zákon vo svojej preambule deklaroval, že žije v povedomí národa a jeho verejnoprávnej tradícii ako relikvia stelesňujúca kontinuitu maďarského štátu a jeho nezávislosť. Pri príležitosti miléniových osláv sa parlament rozhodol preniesť korunu a ostatné korunovačné klenoty (t. j. krajinské jablko, palcát a meč) z budovy Maďarského národného múzea do parlamentu. V múzeu zostal len kráľovský plášť, a to predovšetkým z technických (konzervačných) dôvodov. Na druhej strane zákon predpísal, že Svätú korunu a korunovačné predmety treba v parlamente sprístupniť verejnosti a počas národných sviatkov má byť prístup k nim bezplatný. Inak Svätá koruna bude stáť pod ochranou parlamentu, ktorý reprezentuje národ.

Prijatím zákona parlament rozhodol aj o vytvorení Zboru Svätej koruny, ktorý podľa súčasných ustanovení pozostáva z prezidenta republiky, premiéra, predsedu parlamentu, predsedu ústavného súdu a Kúrie aj z predsedov Maďarskej akadémie vied a Maďarskej umeleckej akadémie.⁸⁵ Zbor Svätej koruny, ktorý je uznášaniaschopný pri prítomnosti aspoň troch jeho členov, by sa mal schádzať pod predsedníctvom

⁸¹ MACZÓ, Á. – G. NAGY, I. *Új magyar alkotmány*. Budapest, 1995. Dostupné zo: <www.mkogy.hu/iromany/fulltext/00895txt.htm>

⁸² Pozri rozhodnutie snemu 119/1996 (XII.21.) OGY határozat.

⁸³ Táto koaličná vláda strany Fidesz, konzervatívneho Maďarského fóra a strany malorolníkov vládla v rokoch 1998 až 2002. Pôvodne sa uvažovalo o novej preambule vtedajšej maďarskej ústavy, nakoniec sa však rozhodlo, že založenie štátu si parlament pripomenie v špeciálnom zákone.

⁸⁴ Počas hlasovania v 386-člennom parlamente dostal zákon 226 hlasov, 65 poslancov bolo proti a 61 poslancov sa zdržalo. Najväčšie výhrady voči zákonu mali liberáli, ale zdržanliví boli aj socialisti.

⁸⁵ Posledne menovaná akadémia bola založená len po prijatí nového Základného zákona v roku 2011, ktorý ju vo svojom texte výslovne spomenul. To znamená, že v roku 2000 ešte

prezidenta republiky aspoň raz do roka. Svoje rozhodnutia prijíma jednoduchou väčšinou hlasov. Zbor rozhoduje o mieste stráženia koruny a ostatných insignií, má právo iniciovať u príslušných úradov kroky potrebné k zachovaniu a obnove korunovačných klenotov, kontroluje dodržiavanie predpisov vzťahujúcich sa na ich ochranu, má právo dať súhlas na zhotovenie vernej kópie koruny a ostatných klenotov, ako aj na ich vedecký výskum. Vnútorne predpisy si Zbor určuje sám, za túto činnosť jeho členovia nepoberajú plat a kroky prezidenta ako predsedu Zboru nepodliehajú kontrasignácii.⁸⁶

neexistovala. Predseda Najvyššieho súdu sa taktiež stal členom Zboru len o niečo neskôr, pravda, on už dávno pred rokom 2012.

⁸⁶ Pozri text zákona: *2000. évi I. törvény a Szent István államalapításának emlékéről és a Szent Koronáról* Dostupné zo: <https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0000001.tv>.

7. Vývoj pravidiel stráženia Svätej koruny od minulosti po súčasnosť

V minulosti už existoval inštitút strážcov Svätej koruny, ktorý však nie je totožný so súčasným zborom. Pravidlá stráženia koruny uhorské zákony upravovali už od 15. storočia. Najprv korunu strážili kanonici v korunovačnom kostole v Stoličnom Belehrade (Székesfehérvár). Postupne prešla úloha strážiť korunovačné klenoty na svetských hodnostárov. Miestom stráženie sa stal hrad Visegrád severne od Budína. O tom medziiným pojednával zákonný článok III. z roku 1492. Neskôr tento spôsob ochrany koruny potvrdil aj zákonný článok XXIII. z roku 1500. Počas tureckej okupácie strednej časti Uhorska preniesli korunovačné klenoty do Bratislavy (dobovo povedané Prešporka), ktorá sa stala až do 19. storočia korunovačným mestom uhorských kráľov. Bratislavu v tejto pozícii potvrdil aj zákonný článok XXXVIII. z roku 1715. Približne sto rokov po oslobodení krajiny v zmysle zákonného článku VI. z roku 1791 sa miestom stráženia koruny stal kráľovský Budín, ktorý sa v roku 1873 spojil so Starým Budínom a Pešťou do Budapešti.

Zákonný článok XVIII. z roku 1608 nariadil, aby korunovačné klenoty chránila osobitná ozbrojená stráž pod vedením verejnoprávnych strážcov koruny. Vtedy vzniklo aj pravidlo, že kráľ navrhoval snemu dvoch katolíckych a dvoch protestantských pánov. Z nich snem volil dvoch strážcov Svätej koruny (*conservatores coronae*). Kandidátov navrhoval kráľ teoreticky bez ohľadu na konfesiónálne rozdiely, zväčša však počas voľby išlo o jedného rímskeho katolíka a jedného protestanta.⁸⁷ Voľbu strážcov potom konštatovali v zákonnej forme. Konkrétna ozbrojená stráž bola až do roku 1751 viac-menej súkromným oddielom strážcov koruny, spomedzi ktorých sa aspoň jeden mal zdržiavať a bývať v blízkosti korunovačných klenotov. V polovici 18. storočia však ozbrojenú strážnu funkciu prevzala Uhorská kráľovská korunná stráž, ktorá bola súčasťou cisársko-kráľovskej armády. Tento systém nakoniec prežil aj rozpad Uhorska.

⁸⁷ Révai Kis Lexikona. CSEKEI VARJÚ, E. (Ed.). Budapest: Révai Irodalmi Intézet, 1936, s. 566.

V medzivojnovom období prijali nový zákon, ktorý upravil spôsob stráženia Svätej koruny, slúžiacej ako hlavný symbol štátnosti a ústavného poriadku, ale nepoužitej počas korunovácie. K tej totiž už viac nedošlo. Podľa zákonného článku XXV. z roku 1928 o starostlivosti o Svätú korunu a o príslušné klenoty (žezlo, krajinské jablko, plášť a meč) všetky svätoštefanské korunovačné klenoty uložili v pancierovej miestnosti na Budínskom kráľovskom zámku, ktorý inak v medzivojnovom období slúžil ako sídlo a rezidencia hlavy štátu Miklósa Horthyho. Výnimku predstavovali korunovačné kríže, ktoré uložili v Ostrihome.

Podľa zákona mali dvaja strážcovia koruny úzko spolupracovať s predsedom vlády, ktorý reprezentoval celé ministerstvo, teda vládu. V prípade rozporov medzi strážcami koruny a predsedom vlády mal spor vždy rozhodnúť snem. Strážcovia koruny sa inak o podrobnostiach mali slobodne dohodnúť medzi sebou. Premiérovi však museli nahlásiť každú zmenu adresy, alebo príčinu dlhodobej neprítomnosti. V prípade ohrozenia Svätej koruny im mohol premiér prikázať zdržiavať sa v územnom obvode toho verejnosprávneho celku, kde bola strážená koruna. Podľa zákona tri kľúče k pancierovej komore, kde strážili korunovačné klenoty, rozdelili medzi predsedu vlády a dvoch strážcov koruny. Náhradné kópie týchto kľúčov uložili v štátnej pokladnici. Pôvodný kľúč k truhlici, v ktorej uložili samotnú Svätú korunu, mal u seba predseda vlády, dve kópie kľúča si medzi sebou rozdelili strážcovia koruny. Strážcovia koruny boli snemom volení vysokí hodnostári zväčša z radov aristokracie. Konkrétnu strážnu službu na kráľovskom zámku v Budíne však vykonávali príslušníci vojenskej jednotky, ktorá sa nazývala Strážou koruny. Táto jednotka patrila pod jurisdikciu ministerstva obrany a zároveň pod verejnoprávných strážcov koruny, ktorých volil snem.

Zbor Svätej koruny teda nie je totožný nielen s práve prezentovanou staršou inštitúciou strážcov kráľovskej koruny, ale ani so špeciálnou strážnou vojenskou jednotkou, ktorá zanikla v roku 1945. Po roku 1989 však ešte žili niektorí jej členovia, ktorí vytvorili Spolok maďarských strážcov koruny. Spolok sa nepretržite snažil o to, aby maďarská armáda znovu vytvorila špeciálnu strážnu jednotku na ochranu Svätej koruny. Ich snaženia nakoniec korunoval úspech – Zbor Svätej koruny totiž 20. decembra 2010 (teda ešte pred prijatím nového Základného zákona) prijal rozhodnutie o znovuoobnovení Korunnej stráže v rámci maďarskej armády. V procese prípravy jej členov participovali aj členovia už spomínaného spolku. Vojenská korunná stráž nakoniec po 66 rokoch prevzala stráž pri Svätej korune v budove parlamentu 30. mája 2011.

8. Pokusy o legislatívnu úpravu postavenia Svätej koruny

Svätú korunu ako symbol použil zákonodarca počas prvej vlády Viktora Orbána ešte raz, a to v roku 2001, keď bol prijatý zákon číslo LXII. o Maďaroch žijúcich v susedných štátoch (s výnimkou Rakúska), ktorý do širšieho povedomia vošiel ako tzv. krajanský zákon.⁸⁸ Tento zákon vytvoril *Maďarský preukaz* (resp. *Preukaz maďarského rodinného príslušníka*), ako nový dokument potvrdzujúci príslušnosť k maďarskému národu za hranicami a oprávňujúci na využívanie niektorých výhod, plynúcich zo zákona. Hoci samotný zákon neriešil takýto detail, na preukaz, ktorý sa svojou formou veľmi podobal na cestovný pas, nedali maďarský štátny znak, ale kontúry Svätej koruny. Tento krok mal pravdepodobne praktické príčiny – inak by sa preukaz skutočne veľmi podobal na cestovný pas, čo by mohlo spôsobiť problémy v medzinárodnom styku.

V roku vznikla socialisticko-liberálna vládna koalícia pod vedením premiéra Ferencu Gyurcsány. Koalícia krátky čas znova uvažovala o obnovení ústavodarného procesu a premiér poveril ministerstvo spravodlivosti, aby pracovalo na návrhu novej ústavy, z ktorej však nakoniec nič nebolo. V každom prípade nový návrh uvažoval umiestniť v preambule takú formuláciu, podľa ktorej popri republike aj Svätá koruna symbolizuje historické tradície Maďarska.⁸⁹

⁸⁸ Pozri A 2001. évi LXII. törvény szomszédos államokban élő magyarokról. Dostupné zo: <https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100062.TV>.

⁸⁹ SZENTE, Z. A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. Op. cit., s. 10. pozn. č. 1.

9. Svätá koruna v Základnom zákone Maďarska z roku 2011

Nový Základný zákon Maďarska prijal jednokomorový parlament 25. apríla 2011, ale účinnosť nadobudol až 1. januára 2012. Z ústavnoprávneho hľadiska ide určite o zaujímavý dokument, ktorý je od svojho prijatia stredobodom záujmu maďarských a zahraničných ústavných právnikov.⁹⁰ Pozornosť vzbudil aj v prostredí rozličných európskych inštitúcií, ktoré sa však k mnohým jeho ustanoveniam a neskorším novelám postavili skôr kriticky. Analýza postoja týchto organizácií a ich inštitútov však nie je predmetom záujmu danej publikácie.

Prijatie nového Základného zákona umožnilo to, že konzervatívno-pravicové spojenectvo strany Fidesz a kresťanských demokratov získalo v parlamente dvojtretinovú väčšinu všetkých poslancov, ktorá bola podľa predchádzajúcej ústavy potrebná k ústavodarnej činnosti. Hlasy opozičných strán k ústavným zmenám neboli potrebné. To sa prejavilo na určitej hodnotovej jednostrannosti preambuly prijatého dokumentu, ktorý zohľadnil hlavne kresťansko-konzervatívne názory a národný hodnotový svet. Liberálne a ľavicové hodnoty sa do preambuly skoro vôbec nepremietli.⁹¹

Otázka výraznejšieho pripomenutia si Svätej koruny sa objavila vo viacerých návrhoch počas procesu prípravy novej ústavy. Jeden súkromný návrh chcel zdôrazniť verejnoprávny význam Svätej koruny a historickej ústavy, avšak hlavne v symbolickej rovine. Iný návrh, ktorý sa obával rozdeľujúceho potenciálu Svätej koruny,

⁹⁰ Národná rada Slovenskej republiky dokonca prijala v tejto otázke 27. mája 2011 aj vlastné vyhlásenie, v ktorom sa okrem iného hovorilo nasledovne: NR SR „... o d m i e t a akékoľvek exteritoriálne účinky legislatívy iných krajín vrátane Základného zákona Maďarska a u b e z p e č u j e všetkých občanov Slovenskej republiky, že na jej území platia a budú platiť výlučne Ústava Slovenskej republiky, jej právny poriadok a medzinárodnoprávne záväzky, ktoré prijala Slovenská republika.“ Dostupné zo: <<https://www.nrsr.sk/web/?sid=nrsr/dokumenty/vyhlasenia>>.

⁹¹ JAKAB, A. *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest: HVG/ORAC, 2011, s. 180.

chcel zase spomenúť v ústavnej preambule len korunováciu svätého Štefana. Podľa návrhu ústavného právnika Andrása Jakaba úplne stačilo spomenúť Svätú korunu pri opise štátneho znaku. Pravicová verejnosť inak vtedy intenzívne diskutovala o forme pripomenutia si týchto tradičných inštitútov v novej ústave. Vychádzala hlavne z názorov bývalého pravicového poslanca Zsolta Zétényiho.⁹² Medzi parlamentnými stranami sa vtedy vo veci Svätej koruny najviac angažoval radikálne pravicový Jobbik, ktorý sa však nakoniec stiahol z celého ústavodarného procesu.⁹³ Nakoniec celú túto agendu prevzala ústavodarná vládna koalícia, ktorej formulácie prevýšili mnohé očakávania.

Preambula Základného zákona, ktorá sa oficiálne nazýva *Národným vierovyznaním*, patrí medzi najdlhšie podobné dokumenty v Európe. Jej text charakterizuje už spomínané výrazné hodnotové zakotvenie, ideologickosť⁹⁴ historizmus a určitá terminologická archaickosť. Tá je inak prítomná aj v normatívnej časti. Najvyšší súd sa napríklad premenoval na Kúriu,⁹⁵ národné a etnické menšiny sa znovu stali národnosťami a po určitý čas sa uvažovalo aj o archaizujúcom premenovaní stredného článku územnej samosprávy podľa vzoru spred roku 1950, ku ktorému však nakoniec nedošlo.

Súčasťou tohto trendu je aj reinkorporácia Svätej koruny do ústavného textu a znovuoživenie koncepcie historickej ústavy. V Základnom zákone z roku 2011 sa Svätá koruna spomína dvakrát – najprv v preambule a potom ešte v normatívnej časti venovanej štátnej symbolike. Tu sa totiž píše, že na erbe (štátnom znaku) spočíva Svätá koruna. Tento znak je v dokumente aj priamo zobrazený. V tomto prípade však došlo len ku prevzatíu staršieho textu.

Zaujímavejšia je otázka postavenia Svätej koruny v preambule, ktorá obsahuje nasledujúcu vetu: „*Rešpektujeme výdobytky našej historickej ústavy a Svätú korunu, ktorá stelesňuje ústavnú štátnu kontinuitu Maďarska a národnú jednotu. Neuznávame prerušenie našej historickej ústavy, ku ktorej došlo v dôsledku cudzích okupácií....*“ Odsek 3 článku R) Základného zákona zároveň obsahuje nasledovnú formuláciu: „*Ustanovenia Základného zákona treba interpretovať v súlade s ich cieľom, ako aj s Národným vierovyznaním a výdobytkami našej historickej ústavy.*“

⁹² ZÉTÉNYI, Zs. *A Szentkorona-eszme mai értelme*. Budapest: Püski, 1997.

⁹³ SZENTE, Z. *A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben*. Op. cit., s. 10.pozn. č. 1.

⁹⁴ Spomínaná ideologickosť je výrazná hlavne v porovnaní s ústavným textom z roku 1989, ktorý bol ideologicky minimalistický, čo súvisí predovšetkým s jeho kompromisným charakterom. Na druhej strane pravdepodobne práve preto ho skoro všetci prijali a po 20 rokoch dokázal stabilizovať politickú scénu.

⁹⁵ Takto sa nazývalo najvyššie maďarské súdne fórum pred rokom 1945.

Text teda logicky rozlišuje pojem historickej ústavy a Svätej koruny a nespomína stredovekú náuku o Svätej korune. Inak tu treba pripomenúť, že preambula spomína len jednu konkrétnu historickú osobnosť, a to práve svätého Štefana, ktorý sa v preambule spomína ako zakladateľ štátu a štátnik, ktorý svoju krajinu urobil súčasťou kresťanskej Európy. Ústavodarca z roku 2011 tu vlastne prevzal formulácie z preambuly zákona číslo I. z roku 2000.

Deklarovanie Svätej koruny ako symbolu ústavnno-štátnej kontinuity a jednoty národa je v tejto podobe novým prvkom v modernom maďarskom právnom poriadku. Doteraz jednotu národa stelesňoval len prezident republiky, ktorý mal podľa ústavného textu z roku 1989/1990 taktiež za úlohu dohliadať nad demokratickým fungovaním štátu. Túto úlohu má aj v zmysle ustanovení Základného zákona. Avšak symbolom ústavnej a štátnej kontinuity sa prezident – na rozdiel od Svätej koruny – v roku 2011 nestal. V tomto sa maďarský Základný zákon zásadne líši od platnej poľskej ústavy prijatej v roku 1997, ktorá v odseku 1. článku 126. deklaruje, že prezident nie je len najvyšším predstaviteľom Poľskej republiky, ale aj garantom kontinuity štátnej moci.

Tu sa pravdepodobne prejavila rozdielna historická skúsenosť Maďarov a Poliakov s tzv. emigrantskými vládami.⁹⁶ Z maďarskej verejnoprávnej histórie vlastne úplne chýba takáto skúsenosť, hoci jej náznaky sa občas vyskytli, ale nikdy sa poriadne nerealizovali.⁹⁷ Lajosovi Kossuthovi, vodcovi odboja proti Habsburgovcom v rokoch 1848/1849, sa síce podarilo cez Turecko emigrovať do západnej Európy, ale emigrantskú sieť typu *Hotel Lambert* Adama Czartoryského sa mu nikdy nepodarilo založiť. Pritom spolu s ním emigroval aj prvý maďarský minister zahraničných vecí Kázmér Batthyány a v niektorých európskych veľkomestách ešte pracovali jeho emisári. Emigrant Kossuth bol však skôr sólistom. Výnimku predstavoval len rok 1859, keď Kossuth spolu s generálom Györgyöm Klapkom a Lászlóm Telekim založili v Taliansku Maďarské národné riaditeľstvo, ktoré podporovala hlavne talianska vláda. Tento pokus vybudovať určitú kolektívnu formu reprezentácie maďarských revolučných záujmov v zahraničí však nakoniec nebol úspešný.⁹⁸ Podobná bola aj situácia na konci druhej svetovej vojny. V roku 1944 sa gróf Mihály Károlyi, prvý maďarský prezident a od roku 1919 prozápadný demokratický emigrant, pokúsil

⁹⁶ O poľskej vláde v emigrácii pozri: KALLAS, M. *Historia ustroju Polski X–XX. w. PWN*, Warszawa: PNW, 1999, s. 365–368.

⁹⁷ Na druhej strane je zaujímavé, že v českej a slovenskej ústavnoprávnej tradícii (a v ústavnom práve) sa nijako neprejavila úspešná československá emigrantská tradícia z prvej i druhej svetovej vojny. Československej emigrantskej vláde sa dokonca v lete roku 1918 podarilo dosiahnuť uznanie dohodových mocností ešte pred vznikom samostatného československého štátu.

⁹⁸ BÁBA, I. – BALLER, B. – HALÁSZ, I. – TÓTH, N. *A magyar külügyi igazgatás alapjai*. Budapest: Dialóg Campus, 2016, s. 49.

založiť v Londýne Maďarskú radu v Anglicku pozostávajúcu z demokraticky a ľavicovo orientovaných emigrantov. Týmto krokom chcel trochu zlepšiť pozície povojnového Maďarska, ktoré práve mil'ovými krokmi spelo k ďalšej vojnovej porážke. Radu síce založili, ale nepodarilo sa jej dosiahnuť podobné uznanie, aké mala československá⁹⁹ a poľská emigrácia v Londýne počas druhej svetovej vojny.¹⁰⁰ Jedným z hlavných protivníkov tejto organizácie v Londýne bola inak benešovská emigračná vláda. Otázne je, či v prípade podobnej kataklizmy, akou bola druhá svetová vojna, je „praktickejším“ symbolom ústavnej a štátnej kontinuity živý a legitímny prezident republiky, alebo Svätá koruna, ktorá je predsa len z praktického hľadiska neživým predmetom.

⁹⁹ O československom dočasnom zriadení v emigrácii pozri KUKLÍK, J. *Vznik prozatímního Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940*. Praha: UK – Vyd. Karolinum, 1996.

¹⁰⁰ Pozri JESZENSZKY, G. Károlyi Mihály: Hős, balek vagy áruló? *RUBICON*. 2010, No. 10. s. 39–44.

II. Maďarské republikánske tradície a otázka republiky

1. Revolúcia 1848/1849 a otázka republiky

Objavenie sa Svätej koruny vo verejnoprávnej diskusii po roku 1989 v Maďarsku vždy vyvolalo ideologické spory o republike a republikanizme. Napriek tomu, že reálne v tomto období nikdy nevznikla otázka reštaurácie monarchie, tento diškurs vždy prebiehal s veľkou vehemenciou, ktorá však mala upadajúcu tendenciu. To sa prejavilo aj počas ústavodarného procesu po voľbách v roku 2010. Pritom Svätá koruna sa od konca druhej svetovej vojny nikdy nedostala k slovu tak razantne, ako práve vtedy. Dokonca jej „ústavnú revitalizáciu“ podporila ešte aj zmena oficiálneho názvu štátu. Od 1. januára 2012, keď Základný zákon nadobudol účinnosť, je totiž oficiálnym názvom štátu Maďarsko namiesto dovtedajšej Maďarskej republiky. Svojím spôsobom je toto väčšia zmena, než umiestnenie koruny v preambule. Na druhej strane ústavný text naďalej deklaruje, že štátne zriadenie Maďarska je republika. V tomto prípade je však otázne, aký význam malo vlastne zmeniť oficiálny názov štátu a pripojiť sa k Bosne a Hercegovine, Rumunsku a Ukrajine, ktoré vo svojom názve taktiež nepoužívajú označenie štátnej formy.

Idea republiky sa v uhorskej histórii po prvý raz objavila koncom 18. storočia v projektoch uhorských jakobínov. Sprisahanie Ignáca Martinoviča (1755–1795) však bolo pomerne skoro odhalené a hlavných protagonistov popravili v Budíne v roku 1795. Myšlienka republiky vtedy ešte v uhorskom politickom myslení nezapustila hlbšie korene. Znovu sa potom objavila v revolučných rokoch 1848/1849. Najvýznamnejší maďarský romantický básnik a revolucionár Sándor Petőfi (pôvodne Alexander Petrovič) vtedy napísal svoju známu báseň *Ku kráľom*, ktorá však na jar 1848 vyvolala pobúrenie aj v kruhoch sympatizujúcich s revolučnými zmenami. Viacerí básnici na ňu reagovali protibásňami. Takzvaná marcová mládež, ktorá zohrala rozhodujúcu úlohu v prvý deň revolúcie (t. j. 15. marca 1848), taktiež v tejto otázke nenasledovala svojho vodcu.¹⁰¹ Plebejec a búrlivák Petőfi sa totiž

¹⁰¹ GOMBÁR, Cs. Republikanizmus és demokrácia tegnap és ma. In: FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, s. 12.

zdal v tejto otázke príliš radikálnym dokonca aj svojim druhom, ktorí mali zväčša zemiansky pôvod. Situácia sa však čoskoro zmenila a romantický básnik, ktorý počas medových dní revolúcie vyvolal pobúrenie tým, že písal „o neľúbených kráľoch“, chcel panovníka vo svojich básňach o rok neskôr už vlastnoručne obesiť. Napísal o tom aj báseň *Obeste kráľov*. Protistavovsky a antimonarchisticky zmyšľajúci Petőfi v podstate o rok predbehol ostatných revolucionárov. Veľká väčšina vtedajšej verejnosti spolu s liberálnym vodcom Lajosom Kossuthom (1802–1894) totiž vtedy ešte nechcela republiku. Jednou z dôležitých požiadaviek rebelujúcej peštianskej ulice bolo na jar 1848 hlavne to, aby sa panovník (t. j. uhorský kráľ) presťahoval z Viedne do Budína.¹⁰²

Dlhá vojna s cisárskou Viedňou však postupne zmenila politickú situáciu a nálady ulice. V apríli 1849 snem vzbúreného Uhorska, ktoré už skoro rok bojovalo s Viedňou za svoju slobodu, na svojom zasadnutí v protestantskom Debrecíne detronizoval habsbursko-lotrinskú dynastiu a prijal Deklaráciu nezávislosti. Deklarácia v mene národa vyhlásila Uhorsko „za slobodný, samostatný a nezávislý európsky štát,“ avšak otvorenú nechala otázku štátnej formy. Podľa väčšiny historikov preto vtedy z formálneho hľadiska ešte nevznikla republika.

Avšak systém, ktorý vznikol na základe v apríli 1849 prijatých právnych noriem, sa predsa len viac podobal na republiku než na monarchiu. Na Kossutha pravdepodobne najviac zapôsobil vzor americkej prezidentskej ústavy z roku 1787, ktorú v Uhorsku už dobre poznali.¹⁰³ Na čele štátu stál po detronizácii Habsburgovcov práve Lajos Kossuth ako vládnucci predseda (kormányzó-elnök). V zmysle Deklarácie o nezávislosti mal byť jednohlasne zvolený členmi snemu, pred ktorým mal spolu so svojimi ministrami aj skladať účty a niesť osobnú zodpovednosť. Podľa prvých plánov mal predseda rozhodovať taktiež aj o osobách ministrov. Pôvodne sa nepočítalo s vytvorením postu ministerského predsedu. Kossuthova parlamentná opozícia sa však obávala mocenskej prevahy vládnuceho predsedu nad snemom, preto nakoniec zabránila tomu, aby predseda získal právo rozpustiť zákonodarný zbor. Okrem toho vymenovali liberálneho politika Bertalana Szemereho za ministerského predsedu. Szemere bol republikánskeho zmysľovania a nesúhlasil s tým, aby vládnucci predseda koncentroval vo svojich rukách celú moc – teda aj vplyv nad štátnymi financiami, obranou a zahraničnou politikou. Toto totiž pôvodne predpokladal Kossuth. Nový model sa nakoniec viac podobal na parlamentný alebo

¹⁰² Ibid., s. 13.

¹⁰³ KÉPES, Gy. Amerikai hatások Kossuth, valamint az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc alkotmányjogi gondolkodásában. In: MEZEY, B. – VÖRÖS, I. (eds). *150 év – a magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetesek 1848-ról*. Budapest: 2000, s. 260.

poloprezidentský systém, než na prezidentskú republiku amerického typu.¹⁰⁴ Oficiálne však vtedy ešte nevyhlásili republiku a revolučná vláda mala pred sebou už len niekoľko mesiacov existencie.

Nie je ľahké odpovedať na otázku, akého bol zmýšľania samotný Kossuth, ktorý bol nielen ideológom maďarského liberálneho hnutia so silnými väzbami na staré stavovské ústavné tradície, ale aj pragmatickým politikom s dobrou znalosťou pomerov v západnej Európe. V apríli 1849 sa už hlásil k republikanizmu, čo ešte pred rokom nebolo možné vzhľadom na šľachticko-zemianske pozadie maďarského liberalizmu. Avšak dilema medzi monarchiou a republikou nebola pre neho asi zásadnou otázkou.¹⁰⁵ Rozhodujúca bola otázka slobody, parlamentarizmu a pravdepodobne aj jeho osobného miesta v novom systéme.

¹⁰⁴ MEZEY, B. – VÖRÖS, I. (eds). *150 év – a magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetesek 1848-ról.* Op. cit., 185–189.

¹⁰⁵ Ibid., s. 190–191.

2. Vyhlásenie republiky po prvej svetovej vojne

K vyhláseniu Maďarskej republiky došlo až 16. novembra 1918 a to v dôsledku občiansko-demokratickej revolúcie, ktorá bola následkom prvej svetovej vojny a časovo splyvala so začiatkom rozpadu starého Uhorska. Hlavne posledne spomínaný fakt neskôr mimoriadne skomplikoval akceptáciu myšlienky republiky v maďarskom politickom myslení. Prirodzene, tu svoju úlohu zohrala aj neskôršia demonizácia osoby prvého maďarského prezidenta grófa Mihálya Károlyiho (1875–1956) horthyovským režimom v medzivojnovom období. O jeho osobe ešte bude reč.

Neskoré vyhlásenie republiky a jej slabosť však ešte neznamenal, že by pred prvou svetovou vojnou neexistovali maďarskí politickí myslitelia a praktizujúci politici, ktorým by bol republikanizmus úplne cudzí. Vyložene republikánska strana však v krajine vznikla až v roku 1912. Počas prípravy a realizácie rakúsko-uhorského vyrovnania v roku 1867 ešte nikto neprišiel s myšlienkou republiky. Vtedajšia tzv. krajná ľavica a Strana nezávislosti, ktoré mali najbližšie k emigrantovi Kosuthovi, hlásali len personálnu úniu s rakúskou časťou monarchie.¹⁰⁶

V roku 1912 advokát György Nagy (1879–1923) založil Maďarskú republikánsku stranu, ktorá však pred rokom 1918 nehrala dôležitú úlohu v politickom živote.¹⁰⁷ Nagy bol v rokoch 1906–1910 poslancom parlamentu, ale stranu založil až neskôr. Táto mala podporu predovšetkým v tradične opozičných regiónoch Veľkej maďarskej nížiny a v Sikulsku, odkiaľ inak pochádzal aj zakladateľ celého hnutia. Napriek neprítomnosti v parlamente sa Nagyovi nepriamo a nechcene podarilo presadiť jeden zákon – uhorský snem totiž v roku 1913 prijal zákonný článok číslo XXXIV,

¹⁰⁶ PÖLÖSKEI, F. A köztársasági gondolat a magyar irodalomban. In: FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: Napvilág Kiadó, 2007. s. 197–198.

¹⁰⁷ Pozri HORVÁTH, A. *Nagy György harca a független köztársaságért*. Budapest, 1992.

ktorý zakázal republikánsku propagandu. Občas tento zákon posmešne nazývali aj „lex Nagy Gyurka.“¹⁰⁸

Najbližšie mala republikánska strana k sociálno-demokratickému hnutiu, ale nikdy sa nespojili. Pre republikánov boli totiž socialisti priveľmi internacionalistickí. Uhorská sociálne demokracia sa začiatkom 20. storočia postupne stala silnou a dobre organizovanou stranou, ale zastaraný volebný systém jej neumožnil realizovať sa primerane svojej ľudovej podpore. V panteóne sociálnych demokratov hrali dôležitú úlohu staršie radikálne tradície a ich predstavitelia, ako napríklad jakobíni Ignáca Martinoviča, Sándor Petőfi, alebo jeho súčasník, vždy revolučne naladený Mihály Táncsics. Okrem toho dobre poznali situáciu na západe Európy a mali s tamojšími súdruhmi intenzívne vzťahy. Avšak otázku republiky vo svojom predvojnovom programe otvorene neexponovali. Ich hlavným politickým cieľom bola demokratizácia volebného práva, zrušenie hornej komory parlamentu a odstránenie dedičných úradov.¹⁰⁹ Posledná požiadavka mala už blízko k antimonarchizmu, ale táto otázka vtedy pravdepodobne pre nich nemala ešte zásadný význam. Otázku republiky priveľmi neexponovali ani čoraz viac silnejúci malorolníci, ktorí predstavovali ďalšie perspektívne masové krídlo celoštátnej politiky. Gazdovská strana bola, prirodzene, v mnohých principiálnych otázkach konzervatívnejšia než urbánni a mimoparlamentní občiansko-demokratickí radikáli (Radikálna strana) alebo už spomínaní otvorení republikáni.

Koniec vojny a rozpad starého systému však spôsobil zásadné zmeny, ktoré si žiadali hlavne sklamané ľudové masy, ktoré boli zubožené vojnou a túžili po uzavretí mieru. Hlavným symbolom tohto procesu sa koncom roku 1918 stala práve ľudová republika a jej hlavný predstaviteľ gróf Mihály Károlyi, ktorý bol paradoxne jedným z najbohatších uhorských aristokratov a latifundistov. V celom procese, prirodzene, zohrali dôležitú úlohu všetky práve spomínané strany.

Gróf Károlyi dlhé roky žil typickým bezstarostným životom uhorských magnátov. Pomerne neskoro sa oženil s mladou Katinkou Andrássyovou, vnučkou a dcérou dvoch uhorských ministerských predsedov. Politizovať začal pomerne neskoro – až v roku 1909. Vtedy sa totiž stal predsedom mimoriadne vplyvného Celoštátneho uhorského hospodárskeho spolku (OMGE), ktorý zastupoval záujmy najväčších latifundistov. K ich zastupovaniu sa patrilo získať aj parlamentný mandát. Najprv

¹⁰⁸ KUKORELLI, I. *Az 1946. évi I. törvény közjogtörténeti jelentősége és az alkotmányos jogfolytonosság. Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények.* 2017, 1. sz. s. 22.

¹⁰⁹ VARGA, L. *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a köztársasági gondolat.* In: FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2007, s. 223.

politizoval ako nezávislý poslanec, ktorý mal blízko k opozičnej Strane nezávislosti, ktorá odmietala rakúsko-uhorské vyrovnanie a stála na platforme roku 1848. Uhorskému politickému životu totiž v období dualizmu dominovali tzv. verejnoprávne politické strany. Hlavný konflikt sa ťahal medzi stúpenkami vyrovnania z roku 1867 (združovali sa hlavne v Liberálnej strane) a medzi odporcami tohto vyrovnania, ktorí naďalej stáli na platforme zmien z roku 1848 a združovali sa hlavne v spomínanej Strane nezávislosti. Nové ideologické a masové strany sa začali aktivizovať až koncom 19. storočia. Medzi tieto skupiny patrili predovšetkým katolícki ľudovci, malorolníci a sociálni demokrati.

Napriek tomu, že ako správny aristokrat a latifundista spočiatku aj Károlyi principiálne odmietal demokratickú volebnú reformu, od roku 1912 sa postupne začal zblížovať s radikálnejšou parlamentnou a mimoparlamentnou demokratickou opozíciou a nakoniec prijal značnú časť jej demokratického programu. Vtedy totiž došlo k násilnému a protizákonnému zlomeniu obštrukcie parlamentnej opozície. Pôvodne pasívny a zdržanlivý veľkostatkár Károlyi sa po tejto udalosti zradikalizoval. V parlamente vyfackal zasahujúceho policajného kapitána, ktorý ho potom nechal vyviešť spolu s ostatnými poslancami. S budúcim premiérom a iniciátorom násilného zlomenia obštrukcie Istvánom Tiszom mal Károlyi neskôr dokonca aj súboj. Károlyi v roku 1913 výrazne prispel k zjednoteniu parlamentných opozičných síl stojacich na platforme 1848. Vtedy sa vlastne stal aj skutočným vodcom parlamentnej opozície. Zjednotená strana nezávislosti však vydržala len do roku 1916. Károlyi a ďalších 23 poslancov z nej vtedy vystúpilo a vytvorili si vlastnú Stranu nezávislosti, ktorú už vtedy všetci stotožňovali s jeho menom.¹¹⁰

Bezprostredne pred prvou svetovou vojnou Károlyiho začala čoraz viac zaujímať sociálna otázka. Nestal sa ešte socialistom, ale už mal blízko k občianskym radikálom. Názorovo bol v mnohých ohľadoch vtedy radikálnejší, než väčšina jeho spolustraníkov.¹¹¹ Začala ho zaujímať taktiež zahraničná politika. Odmietal príliš tesné spojenectvo s Nemeckom a sympatizoval skôr s Francúzskom, odkiaľ chcel získať pre Uhorsko úvery. Jeho názory však v roku 1914 charakterizoval hlavne zásadný pacifizmus a skutočná snaha zabrániť vypuknutiu vojny. Po jej začiatku sa snažil správať zdržanlivo a lojálne, dokonca dobrovoľne odišiel ako dôstojník na front v Bukovine, odkiaľ však naďalej politizoval. Od roku 1916 sa pod vplyvom svojich osobných skúseností, názorov a vývoja udalostí stal hlavným a pravdepodobne aj spoločensky najprestížnejším zásadným odporcom vojny a stúpencom pokiaľ možno čo najskoršieho uzavretia mieru. To ho urobilo veľmi populárnym v ľudových, občianskych, vojenských a intelektuálnych kruhoch. Koncom roku 1918

¹¹⁰ HAJDU, T. *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest: Napvilág Kiadó, 2012, s. 73.

¹¹¹ Ibid., s. 73.

bolo už jeho meno v Uhorsku skutočným symbolom odporu proti vojne a snahy o mier. Preto nie je náhodné, že sa v hektickom októbri 1918 začali skoro všetky oči pozeráť na neho ako na nádejného záchrancu situácie, demokracie a pokiaľ možno aj celistvého Uhorska. Károlyi to všetko chcel dosiahnuť pomocou mieru a spolupráce s demokratickými dohodovými mocnosťami. Dúfal, že skorá demokratizácia a v krajnom prípade aj federalizácia Uhorska zabráni jeho rozpadu a zlepši pozície Budapešti na budúcich mierových rokovaniach.

Väčšinu maďarských politických kruhov však zastihli udalosti konca vojny a začiatok rýchleho rozpadu krajiny absolútne nepripravených, čo bola vtedy ich veľká nevýhoda. Politici sa vlastne len dodatočne snažili reagovať na vzniknutú situáciu. Iniciatívu začali v tomto procese preberať dovtedy menej významné a hlavne protivojnové (teda neskompromitované) politické sily, t. j. Károlyiho Strana nezávislosti, sociálni demokrati a občiansko-demokratickí radikáli.

Podobne ako v iných častiach monarchie, hoci s iným (t. j. neseparatistickým) cieľom aj v Budapešti sa 23. októbra 1918 sformovala Maďarská národná rada (MNR). Károlyi sa o vznik podobného orgánu snažil už od začiatku októbra. Chcel do nej zapojiť aj reprezentantov uhorských národností, ktorí to však už odmietli, lebo sa pripravovali na vznik svojich štátov. Károlyi by v MNR rád videl aj niekoľkých predstaviteľov starej uhorskej politickej elity, tí však neboli prijateľní pre sociálnych demokratov.¹¹²

MNR najprv zasadala vo vnútromestskom paláci svojho predsedu, ale neskôr sa presídlila do blízkeho hotelu Astória, taktiež v centre hlavného mesta. Jej politický charakter určovali politici Károlyiho Strany nezávislosti, sociálni demokrati a občianski radikáli. Pripojili sa k nim aj maďarské feministky, progresívni publicisti¹¹³ a v novembri ešte aj niektorí predstavitelia demokratického malorolníckeho hnutia.

MNR neprevzala moc okamžite. Károlyi stále dúfal, že ho za ministerského predsedu vymenuje kráľ Karol, ten sa však najprv pokúsil vytvoriť vládu na čele s iným grófom – s Jánosom Hadikom, ktorý mal zostaviť „koncentračnú“ vládu bez socialistov. Kráľ ešte 27. októbra poveril arcivojvodu Jozefa ako osobu *homo regius*, aby vyriešil budapešťiansku vládnu krízu. Jozef sa z Viedne vrátil do Budapešti tým istým vlakom ako Károlyi, avšak nedal mu ešte poverenie zostaviť vládu a 29. októbra nakoniec poveril zostavením vlády grófa Jánosa Hadika. Tento akt zradikalizoval MNR, ktorá podporovala vymenovanie Károlyiho za premiéra. Postupne k MNR

¹¹² HAJDU, T. *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág Kiadó, s. 92.

¹¹³ GRATZ, G. *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1935, s. 9–10.

začali prechádzať nielen búrinci sa vojaci, ale aj dôstojníci a dokonca aj mužstvo štátnej polície. Medzi 30. a 31. októbrom moc úplne prešla do rúk MNR.¹¹⁴ O tom ráno 31. októbra Károlyi telefonicky informoval arcivojvodu Jozefa, ktorý potom po rozhovore s kráľom Karolom ešte v ten deň ráno poveril Károlyiho zostavením vlády. Večer už nová vláda zložila sľub do rúk arcivojvodu zastupujúceho kráľa v Budapešti.¹¹⁵

V tom čase však už veľmi zosilneli snahy o vyhlásenie republiky. Noví ministri pod tlakom radikalizujúcej sa budapeštianskej ulice veľmi skoro oľutovali, že zložili prísahu do rúk arcivojvodu. MNR pod vedením farára Jánosa Hocka taktiež požadovala vyhlásenie republiky. Vláda sa dostala do veľmi nepríjemnej situácie, lebo len deň predtým zložila prísahu do rúk predstaviteľa kráľa. Preto poprosila arcivojvodu, aby jej pomohol presvedčiť kráľa zbaviť ju povinností vyplývajúcich z tejto prísahy. Jozef nakoniec 1. novembra telefonicky presvedčil kráľa Karola, aby ministrov oslobodil spod ich prísahy. Károlyiho vláda sa začala primerane dobovej terminológii nazývať ľudovou vládou.¹¹⁶ Od tejto chvíle rozličné orgány a organizácie začali skladať prísahu MNR. Prísahu dokonca zložil aj arcivojvoda Jozef a jeho syn.

K vyhláseniu republiky však stále ešte nedošlo. V tej chvíli mala Károlyiho vláda veľkú podporu, lebo skoro všetci od nej očakávali splnenie svojich túžob, ktoré však boli veľmi antagonistické.¹¹⁷ Aristokrat a parlamentný politik Károlyi vtedy už neodmietal republiku, ale osobne by mu bolo milšie, keby o jej vyhlásení rozhodlo národné zhromaždenie zvolené demokratickým spôsobom. Keď sa však 11. novembra dozvedel, že Karola v rakúskej časti monarchie prinútili vzdať sa účasti na výkone štátnych úloh a vopred uznať, že sa podriadi rozhodnutiu Nemeckého Rakúska o svojej štátnej forme, Károlyi poveril predsedu magnátskej komory uhorského parlamentu baróna Gyulu Wlassicsa, aby prehovoril kráľa vzdať sa aj uhorského trónu. Vo svojom vyhlásení, ktoré podpísal v mestečku Eckertsau, kráľ Karol prehlásil, že nechce, aby jeho osoba bránila maďarskému slobodnému rozvoju, preto sa vzdal účasti na výkone štátnych záležitostí a dopredu uznal, že akceptuje každé neskoršie rozhodnutie, ktoré sa bude týkať štátnej formy Maďarska.¹¹⁸

Nešlo teda o úplné a výslovné vzdanie sa trónu. MNR však tento krok interpretovala ako možnosť vyhlásiť republiku. K tomu došlo 16. novembra 1918. Predtým, ako Maďarská národná rada, ktorá vtedy mala už niekoľko sto členov, urobila tento

¹¹⁴ Ibid., s. 15–19.

¹¹⁵ Ibid., s. 20.

¹¹⁶ Ibid., s. 32–33.

¹¹⁷ HAJDU, T. *Ki volt Károlyi Mihály?* Op. cit., s. 100.

¹¹⁸ GRATZ, G. *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Op. cit., s. 36.

krok, sa ešte v budove snemu zišli poslanci oboch komôr uhorského parlamentu, ktorí po zasadnutí prehlásili, že skončili svoju zastupiteľskú misiu a rozpustili sa.¹¹⁹ Až po tomto akte v kupolovej sále veľkolepej budovy uhorského snemu predstavitelia MNR a vlády vyhlásili Maďarskú ľudovú republiku. To bol totiž nový oficiálny názov štátu. Napriek prídavnému menu „ľudová“ sa tento štátny útvar považuje v maďarskej verejnoprávnej a politickej tradícii za prvú Maďarskú republiku.

Hoci dav chcel Károlyiho vyhlásiť za prezidenta, on sa tomu bránil a chcel počkať na zvolanie nového demokratického parlamentu. Premiér sa intenzívne snažil zabrániť ďalšiemu rozvratu, skonsolidovať situáciu a pomocou svojej vlády zachrániť z integrity Uhorska všetko, čo sa ešte dalo. Spočiatku veril W. Wilsonovi a dúfal v dodržiavanie jeho princípov, hoci bol dostatočným realistom na to, aby vedel, ako sa väčšinou rozhodujú veľmoci po vyhratých vojnách. Medzinárodná situácia mu však nepriala a jeho vláda sa borila s čoraz väčšími problémami. Zabrániť rozpadu armády a potom aj historického Uhorska bolo totiž vtedy už skoro nemožné. Väčšina vnútorných kríz „októbrového režimu“ preto pramenila hlavne z tohto problému. Strata Sedmohradska a Slovenska na prelome rokov 1918/1919 otriasla pozíciou vlády. Okrem toho sa vláda dostala pod čoraz väčší tlak zo strany bolševickej krajnej ľavice a nacionalistickej krajnej pravice.¹²⁰ Samotný gróf Károlyi sa postupne dostával pod vplyv socialistických myšlienok, hoci do sociálno-demokratickej strany nevstúpil. Viacerí národne orientovaní členovia jeho pôvodnej strany však začali postupne tábor občiansko-demokratickej revolúcie opúšťať.¹²¹

Károlyi sa nedočkal zvolania nového parlamentu a preto ho za prezidenta republiky nakoniec 11. januára 1919 zvolila MNR. Predsedom vlády sa vtedy stal medzinárodný právnik Dénes Berinkey. V jeho vláde sa posilnili pozície sociálnych demokratov a jej členom sa stal aj malorolnícky politik István Szabó Nagyatádi, ktorý zodpovedal za pozemkovú reformu. Rozpad Uhorska a nepopulárny ústup z národnostných a národnostne zmiešaných území však ani táto mocenská konštrukcia nedokázala zvrátiť. Negatívny postoj Dohody k Maďarsku sa v ničom nezmenil. To spôsobilo radikálny nárast pravicových a ľavicových extrémistických nálad v spoločnosti, ktorá bola ochotná podporiť skoro každého, kto by slúbil ochranu integrity Uhorska alebo aspoň zabránenie odtrhnutiu maďarskojazyčných oblastí. Nakoniec moc v krajine 21. marca 1919 prevzali komunisti, ktorí sa spojili so sociálnymi demokratmi a vyhlásili Maďarskú republiku rád. Potom vytvorili maďarskú Červenú armádu, ktorá začala bojovať s postupujúcou rumunskou a československou armádou.

¹¹⁹ Ibid., s. 37.

¹²⁰ LITVÁN, G. *Az 1918–1919-es demokrácia két tűz között.* In: LITVÁN, Gy. *Magyar gondolat – szabad gondolat.* Budapest: Osiris, 2008, s. 214–226.

¹²¹ HAJDU, T. *Ki volt Károlyi Mihály?* Op. cit., s. 112–114.

Okrem toho sa začali radikálne spoločenské a politické zmeny, ktoré spôsobili hlboký rozkol v spoločnosti a vznik otvorenej kontrarevolúcie. V pravicových a aristokratických kruhoch vtedy už mimoriadne nepopulárny Károlyi po nástupe komunistov síce nezotrval vo svojej funkcii, ale ešte niekoľko mesiacov zostal vo svojej vlasti. Pre emigráciu sa rozhodol len začiatkom leta a v júli 1919 opustil Maďarsko. Potom žil dlhé roky v západnej Európe. Po roku 1945 sa stal maďarským veľvyslancom v Paríži, kde prežil značnú časť svojho života, avšak nakoniec sa na protest proti vykonštruovanému procesu s Lászlóom Rajkom vzdal svojej funkcie a v roku 1955 zomrel ako opustený emigrant.¹²²

¹²² Ibid., s. 236–277.

3. Gróf Mihály Károlyi a historická pamäť

Károlyi sa postupne stal – viac-menej nezaslúžene – hlavným symbolom porážky a rozpadu Uhorska. Tento mýtus, hojne živený maďarskou radikálnou pravickou publicistikou, prežíva dodnes a po roku 2010 sa ešte viac posilňuje. Hľadanie vinníkov za porážku, rozpad a revolúciu sa začalo už v lete 1919. Premiér prvej kontrarevolučnej vlády advokát István Friedrich 17. augusta 1919, teda dva týždne po páde Maďarskej republiky rád, populisticky nariadil ministromi spravodlivosti, aby začal trestnoprávne konanie voči Károlyimu pre spreneveru a iné zločiny. Károlyi sa vtedy spolu s manželkou už nachádzal v emigrácii.¹²³ Nakoniec ho v neprítomnosti odsúdili v majetkovom procese k prepadu obrovského imania. Bohatá Károlyiovská a Andrássyovská rodina sa však s ohľadom na potomkov (t. j. deti Mihálya a Katiniky) primerane postarala o ich existenciu v parížskej emigrácii.

Na diskreditácii osoby Károlyiho a jeho interpretácie ako slabocha a zradcu participovala nielen politická publicistika, ale aj dobová krásna literatúra. Tu rozhodujúcu úlohu zohrala spisovateľka Cécile Tormayová s knihou *Bujdosó könyv (Kniha skrývajúceho sa utečenca)*. Vinu za revolučné udalosti, ktoré nazvala expresívne „revolúciou potkanov“ Tormayová hodila na „jedenásť židov a osem previnilých Maďarov.“¹²⁴ Skoro celá oficiálna diskusia a jej naratív v tzv. kresťansko-národnom období vlády admirála Miklósa Horthyho sa niesli v kontrarevolučnom, antiliberálnom a protirepublikánskom duchu. Symbolom všetkého zlého sa okrem komunistov stal práve demokratický aristokrat Károlyi, ktorému sa však – primerane jeho politickým schopnostiam – v emigrácii nepodarilo vytvoriť svoje vlastné, občiansko-demokratické („oktobristické“) centrum. Najbližšie tomu bol počas druhej svetovej vojny, keď žil v londýnskej emigrácii.

¹²³ HATOS, P. *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest: Jaffa Kiadó, 2018, s. 417.

¹²⁴ *Ibid.*, s. 10 a s. 419.

Károlyiho postavenie sa zmenilo až po víťazstve antifašistickej koalície v druhej svetovej vojne a osobitne po vyhlásení „druhej“ Maďarskej republiky vo februári 1946. Hoci dúfal, že mu ponúknu post prezidenta republiky, nakoniec k tomu nedošlo. Nepodporili ho malorolníci, ale ani komunisti si nepotrebovali vybudovať konkurenčné mocenské centrum. Nakoniec prijal post vyslanca v Paríži, kde zotrval až do vykonštruovaného procesu s ministrom vnútra Lászlóm Rajkom, ktorého si veľmi vážil. Na protest potom rezignoval a odišiel (resp. zostal) do druhej francúzskej emigrácie. Tam ho nakoniec v roku 1955 zastihla aj smrť.¹²⁵

Károlyi sa síce nestal prezidentom, ale v rámci morálnej aj značnej hmotnej kompenzácie (60 miliónov forintov) v roku 1946 dostal ešte počas svojho života tzv. zásluhový zákon, ktorý bol prijatý bezprostredne po schválení zákona (zároveň malej provizórnej ústavy) číslo I. z roku 1946 o vyhlásení republiky. Zásluhový zákon mal číslo II. z roku 1946. Tento zákon nebol paradoxne zrušený ani počas stalinistickej diktatúry Mátyása Rákosiho, hoci vtedy bol Károlyi znovu považovaný za nepriateľa.

Postoj komunistického režimu voči prvému prezidentovi republiky sa zmenil až po jeho smrti, ako aj po povstaní v roku 1956 v rámci tzv. kádárovskej konsolidácie, ktorá potrebovala integrujúce symboly presahujúce komunistickú stranu. Celý proces začal v rámci Maďarskej akadémie vied v roku 1958. Vtedy bolo obdobie jeho vlády označené za „ľudový, občiansku a demokratickú revolúciu.“¹²⁶

Károlyiho telesné pozostatky boli do vlasti prevezené v roku 1962. Pochovali ich v Budapešti na cintoríne na Kerepešskej ceste, ktorý slúži aj ako národný panteón. Károlyi dostal robustnú hrobku za mauzóleom robotníckeho hnutia a hneď vedľa hrobky Lajosa Kossutha. Predtým sa s ním bolo možné rozlúčiť v budove Národnej galérie.¹²⁷ Károlyiho vdova Katinka Andrassyová primerane svojej povesti „červenej grófkyni“ v rámci jej zmierenia sa s kádárovským režimom odovzdala manželovu pozostalosť do úschovy Ústavu dejín strany.¹²⁸

Károlyi dostal v roku 1975 peknú a veľavravnú sochu na Kossuthovom námestí v Budapešti vedľa Parlamentu. Zobrazovala starého, možno i trochu zlomeného grófa s vychádzkovou paličkou pod veľkým oblúkom dejín. Po roku 1990 sa však socha čoraz častejšie stávala terčom verbálnych a občas aj fyzických útokov

¹²⁵ HAJDU, T. *Ki volt Károlyi Mihály?* Op. cit., s. 277.

¹²⁶ HATOS, P. *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története.* Op. cit., s. 422.

¹²⁷ VARGA, B. Károlyi Mihály újratemetése. *Sic Itur Ad Astra.* 1993. 2–4. sz. s.52.

¹²⁸ HATOS, P. *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története.* Op. cit., s. 423.

nacionalistickej pravice, ktorá spolu s časťou konzervatívnych kruhov znovu oživila predvojnový naratív o zodpovednosti Károlyiho za Trianon. V roku 2012 ju druhá vláda premiéra Viktora Orbána – napriek protestom demokratickej verejnosti a časti historickej obce – odsťahovala z Kossuthovho námestia. Oficiálnym dôvodom bola renovácia Kossuthovho námestia do podoby z roku 1944. Na námestie sa takto vrátil niekdajší Károlyiho sok a protivník v súboji gróf István Tisza, ktorého pamiatku sa orbánovský režim intenzívne snaží pestovať.

Istú výpovednú hodnotu o postoji budapeštianskej politiky ku Károlyimu má aj fakt, že socialisticko-liberálna vládna väčšina premiéra Ferencu Gyurcsányu v roku 2007 v rámci deregulačného procesu odstránila z právneho poriadku Károlyiho zásluhový zákon z roku 1946. Je to prekvapujúce hlavne preto, lebo táto politická skupina, ktorá o niekoľko rokov taktiež utrpela historickú porážku, sa v symbolickej rovine často odvolávala na demokratické a republikánske tradície. Károlyimu a jeho pamiatke to však zjavne nepomohlo.

4. Medzivojnové obdobie a verejnoprávne provizórium

Maďarská republika rád nevydržala vojenský tlak zo strany svojich susedov a odpor vnútorných nepriateľov. Začiatkom augusta 1919 sa skončil tento prvý radikálne socialistický pokus v maďarskej histórii. Väčšina ľudových komisárov emigrovala do Viedne a odtiaľ neskôr do Moskvy. Tí, čo zostali doma, sa zväčša stali obeťami bieleho teroru alebo museli prejsť do ilegality. Po páde Maďarskej republiky rád prešla moc formálne do rúk sociálno-demokratickej vlády premiéra Gyulu Peidla (1873–1943), ktorá sa vrátila k názvu Maďarská ľudová republika. O niekoľko dní neskôr sa k moci dostala pravicovejšia vláda Istvána Friedricha, bývalého predvojnového súputníka Mihálya Károlyiho, ktorého však medzitým zaprel. Táto vláda, ktorá mala taktiež len prechodný charakter a minimálne prostriedky na konsolidáciu situácie, používala ako názov štátu pojem Maďarská republika. V lete a na jeseň 1919 v krajine panoval biely teror, ktorý realizovali hlavne krajne pravicové a nacionalistické dôstojnícke úderky a čiastočne aj Národná armáda kontraadmirála Miklósa Horthyho. Značná časť krajiny spolu s hlavným mestom bola však až do novembra 1919 okupovaná rumunskými vojskami.

Politici Dohody začali na jeseň 1918 intenzívne hľadať spôsob postupnej konsolidácie Maďarska. K tomu však potrebovali predovšetkým politika, ktorý by disponoval aspoň minimálnou brachiálnou mocou a vojenskou silou. Hoci Horthy mal len niekoľko tisíc vojakov, predsa len išlo o najväčšiu domácu vojenskú silu v krajine. Keď Rumuni opustili Budapešť, so súhlasom Spojencov na bielom koni vťahal do hlavného mesta na čele svojej kontrarevolučnej armády práve Horthy. Bývalý pobočník Františka Jozefa vtedy najviac preferoval systém národnej (rozumej vojenskej) diktatúry, nakoniec však pod tlakom Dohody súhlasil s vypísaním volieb do Národného zhromaždenia, ktoré malo stabilizovať situáciu a vyriešiť základné ústavné otázky. Voľby sa síce konali podľa demokratických pravidiel prijatých ešte Friedrichovou vládou, ale stále ešte v tieni hrozivého protiavicového a antisemitského dôstojníckeho teroru.

Práve sa formujúci pravicový národno-kresťanský režim – podobne ako skoro všetky prechodné vlády od augusta 1919 – sa z tohto dôvodu snažil nadviazať na kontinuitu s právno-politickými pomermi spred novembra 1918. Princíp právnej kontinuity s obdobím pred novembrom 1918 bol teda jeden z hlavných pilierov obnovy ústavného života po páde tzv. komúny. Tak totiž nazývali obdobie republiky rád súčasníci. Právne bolo možné princíp právnej kontinuity deklarovať, v skutočnosti ho však bez zvyšku nebolo možné realizovať. Národné zhromaždenie bolo napríklad zvolené podľa nariadenia vlády z jesene 1919, nemalo hornú komoru (tá bola obnovená až v roku 1926) a hlavne v krajine chýbal kráľ, ktorého by akceptovali aj dohodové mocnosti a susedia. V parlamente sa hlavné sily rozdelili na dva tábory – t. j. na legitimistov, ktorí naďalej chceli vidieť na tróne Karola IV., a na stúpencom tzv. slobodnej voľby kráľa na uvoľnený maďarský trón.¹²⁹ Druhá skupina by si vedela na tomto poste predstaviť Miklósa Horthyho, ktorý bol však protestantom a ako stredný šľachtic nebol – napriek svojim kontrarevolučným zásluhám – spoločensky prijateľný pre vysokú latifundistickú aristokraciu. Pochybnosti mal aj samotný Horthy.

Väčšinu mandátov v Národnom zhromaždení získali nezávislí maloroľníci a kresťansko-národné zoskupenie zastupujúce hlavne mestské stredné vrstvy a bývalé spoločenské elity. Primerane pravicovému posunu v spoločnosti odmietali nielen komunistické zmeny, ale aj reformy predchádzajúceho republikánskeho (t. j. tzv. „oktobristického“) režimu.¹³⁰

Základnou právnou normou nového režimu bol zákon číslo I. z roku 1920 o obnovení ústavnosti a o dočasnom výkone hlavnej štátnej moci. Zákon vytvoril a právne upravil pozíciu dočasnej hlavy štátu, ktorá mala vykonávať túto funkciu dovtedy, pokiaľ sa nevyrieši otázka, kto by si mal zasadiť na maďarský kráľovský trón. Dovtedy mal úlohy hlavy štátu plniť vladár alebo správca krajiny (*kormányzó*). Išlo o názov, ktorý existoval už v 15. storočí. Vtedy ním bol známy bojovník proti Turkom János Hunyady. Pojem regent, ktorý sa občas používa v inojazyčnej literatúre, nie je celkom správny, lebo je úzko zviazaný s inštitúciou monarchie. Zákon I. z roku 1920 pritom nehovoril nič o forme štátneho zriadenia a *expressis verbis* nedeklaroval ani obnovu monarchie. Vyhlásil však, že výkon kráľovskej moci treba zo zákona považovať za zrušený a *Pragmatica Sanctio* už viac nie je súčasťou maďarského poriadku.

¹²⁹ EGRESI, K. *A köztársasági eszme és a Szent Korona-tan a magyar politikai gondolkodásban a két világháború között*. In: FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: Napvilág, 2007, s. 242. Väčšina maloroľníkov bola za slobodnú voľbu kráľa, legitimisti sa skôr presadili v Strane kresťansko-národného zjednotenia.

¹³⁰ HAJDU, T. *Ki volt Károlyi Mihály?* Op. cit., s. 9.

Na druhej strane bolo možné existenciu monarchie vydedukovať z toho, že pri určení kompetencií dočasnej hlavy štátu sa vychádzalo z kráľovskej pozície, a to napriek tomu, že dočasné kompetencie boli podstatne obmedzenejšie. Postavenie hlavy štátu bolo teda v prvom desaťročí existencie verejnoprávneho provizória napriek ultrakonzervatívne a deklarovanému monarchistickému dizajnu, ako aj autoritatívnym tendenciám v rámci režimu, podstatne slabšie, než bolo predtým postavenie panovníka. V mnohých ohľadoch sa blížilo skôr k postaveniu prezidenta v poloprezidentskej republike. Konkrétne verejnoprávne postavenie dočasnej hlavy maďarského štátu bolo skutočne špecifické. Zvolilo ho spomedzi štátnych občanov Národné zhromaždenie tajným hlasovaním bez uvedenia časového limitu na dočasný výkon funkcie hlavy štátu, alebo presnejšie povedané dovtedy, kým sa s konečnou platnosťou nevyrieši otázka výkonu tejto funkcie. Hoci vládca krajiny prevzal podľa zákona vo všeobecnosti kráľovské úlohy a kompetencie, niektoré dôležité – pre ústavnú monarchiu typické – práva nezískal. Nedostal napríklad právo posväcovať parlamentom prijaté zákony, len ich mal právo podpísať. Horthy mal možnosť rozpustiť zákonodarný zbor, avšak len keď sa ten stal dlhodobo nefunkčným. Pôvodne nemohol odročiť ani zasadnutie parlamentu a zostalo mu len pomerne obmedzené právo suspenzívneho veta. Všetky jeho akty boli viazané na kontrasignáciu a výkonnú moc mohol realizovať len cez parlamentu zodpovedné ministerstvo, t. j. cez vládu. Vyhlásovať vojnu a uzatvárať mier mohol taktiež len so súhlasom parlamentu. Nemal ani právo udeľovať šľachtické tituly. Protestant Horthy stratil aj dôležité práva, ktoré mali predtým katolícki Habsburgovci ohľadne katolíckej cirkvi. Na zodpovednosť ho mohol zobrať v prípade porušenia ústavy a zákonov len parlament, pred ktorým musel po svojom zvolení zložiť prísahu. Všeobecnú amnestiu bolo možné vyhlásiť len zákonom. Zákonný článok I. z roku 1920 nič nehovoril o zastupovaní vládcu krajiny. Na druhej strane si Horthy v tejto pozícii zachoval veľmi dôležitú prerogatívu smerom k armáde, ktorá predstavovala základ jeho moci. V jej rámci mal totiž obrovskú prestíž.

Toto „nemonarchické“ postavenie hlavy štátu si všimol aj vtedajší významný rakúsky ústavný právnik Adolf Merkl, ktorý v jednom zo svojich odborných článkov nazval ironicky Maďarsko „kráľovskou republikou,“ resp. „rojalisticky podfarbenou aristokratickou republikou.“¹³¹ Viedenský univerzitný profesor však nielen ironizoval, ale svoj názor podložil aj argumentmi. Vychádzal z toho, že dôležitá nie je sebadefinícia režimu, ale reálna konštrukcia moci a postavenie jednotlivých jej zložiek. Podľa jeho názoru zákonny článok I. z roku 1920 vlastne do konečného vyriešenia otázky štátnej formy zaviedol skôr republikánske zriadenie, v ktorom sa hlava štátu volí, čiže svoj post nezastáva z vlastnej sily, ale z vôle ľudu, ktorú

¹³¹ MERKL, A. A mai Magyarországi államformájának kérdéséről. *Jogtudományi Közlöny*. 60. évf, 1925, 5. sz., s. 35.

vyjadril parlament. Z tohto pohľadu je vcelku irelevantný názov funkcie, ako aj to, že zákon neurčil dĺžku mandátu hlavy štátu. Nehovoril však nič o tom, že poverenie dočasnej hlavy štátu je doživotné. Okrem toho vládca krajiny je síce hlavou štátu, ale nepanuje.¹³² Merkl mal skeptický názor aj o celej koncepcii právnej kontinuity s obdobím pred októbrom 1918, ktorý určite prerušil dovtedajšiu kontinuitu. Podľa jeho názoru nie je možné úplne ignorovať štátoprávny vývoj od pádu monarchie v dôsledku vojnovkej porážky a následnej revolúcie. Zmenou štátneho zriadenia sa totiž v Maďarsku trikrát zmenila identita štátu a po monarchii nasledovali tri republiky: demokratická, bolševická a napokon už spomínaná rojalisticko-aristokratická.¹³³ Väčšina medzivojnových maďarských ústavných právnikov s Merklom nesúhlasila a po uverejnení jeho názoru s ním pomerne intenzívne diskutovala.¹³⁴

Z uvedeného vyplýva, že kompetencie správcu krajiny sa v 20. rokoch 20. storočia podobali skôr na kompetencie prezidenta republiky v poloprezidentskom alebo parlamentnom systéme. Časom však v systéme začali silnieť autoritatívne a priamo monarchistické tendencie. Horthymu sa jeho pôvodné kompetencie od začiatku máľili. Preto bol ešte v tom istom roku prijatý zákon číslo XVII. z roku 1920, ktorý ich rozšíril smerom k Národnému zhromaždeniu. Získal napríklad právo na 30 dní odročiť zasadnutie parlamentu. Posilnili sa aj jeho právomoci voči armáde. V prípade bezprostredného ohrozenia mohol nasadiť armádu za hranicami aj v prípade dodatočného upovedomenia zákonodarného zboru a vlády. Získal aj právo udeľovať všeobecnú milosť.¹³⁵ K ďalšiemu rozšíreniu právomocí dočasnej hlavy štátu (zase hlavne voči zákonodarnému zboru) došlo prijatím zákona číslo XXIII. z roku 1933. Horthy totiž získal neobmedzené právo odložiť zasadnutie alebo rozpustiť parlament. Vtedy sa jeho pozícia postupne začala meniť a stal sa dominantným orgánom v štátnom mocenskom usporiadaní. Od roku 1937 už nemal zodpovednosť pred parlamentom a nakoniec získal aj právo navrhnúť svojho nástupcu. V zmysle zákona číslo II. z roku 1942 vznikla taktiež funkcia zástupcu správcu krajiny, ktorým sa stal Horthyho starší syn István.¹³⁶

V každom prípade sa postavenie medzivojnovej hlavy štátu neustále vyvíjalo. V 20. rokoch 20. storočia však humornejšie naladení politici, vedci aj občania

¹³² Ibid., s. 34.

¹³³ Ibid., s. 34–35.

¹³⁴ O tom pozri SCHWEITZER, G. A „magyar királyi köztársaságtól“ a Magyar Köztársaságig: az 1946. évi I. törvénycikk viszhangja a korabeli közjogi irodalomban. *Acta Humana*. 5. évf, 2017, 1. sz. s. 27–38.

¹³⁵ FÖGLEIN, G. – MEZEY, B. – RÉVÉSZ, T. M. Az államfő. In: MEZEY, B. (ed.). *Magyar alkotmány-történet*. Budapest: Osiris, 2003, s. 366–367.

¹³⁶ FÖGLEIN, G. – MEZEY, B. – RÉVÉSZ, T. M. Az államfő. In: MEZEY B. (ed.). *Magyar alkotmány-történet*. Op. cit., s. 362–369.

niekedy nazývali Maďarsko aj „maďarskou kráľovskou republikou.“¹³⁷ To súviselo okrem s uvedenými kompetenčnými zvláštnosťami aj s tým, že hoci samotný zákon číslo I. z roku 1920 nespomínal kráľovstvo, ale nariadenie ministerského predsedu číslo 2394/1920 predpísalo, že v štátnom znaku má figurovať Svätá koruna a v prípade názvov štátnych inštitúcií treba používať prídavné meno „kráľovský.“¹³⁸ Zákaz propagácie republiky bol aj súčasťou paktu, ktorý premiér István Bethlen uzavrel v roku 1921 so sociálnymi demokratmi. Týmto paktom im umožnil legálnu existenciu, ale okrem iného sa museli vyvarovať republikánskej agitácie.¹³⁹

Systém, ktorý sa zrodil v roku 1920, nazývala vtedajšia aj neskoršia odborná literatúra verejnoprávnym provizóriom. Podľa jedného z dôležitých súdobých právnikov Istvána Csekeyho je však provizórium len veľmi ťažko kompatibilné s princípom monarchie, ktorý si vyžaduje jednoznačnosť a stabilitu. Podľa Csekeyho monarchia nikdy nemôže byť dočasnou monarchiou.¹⁴⁰ Veľká väčšina medzivojnových profesorov verejného práva sa však neodvážila spochybniť monarchistický charakter maďarského „kráľovstva bez kráľa.“ Najďalej zašiel profesor medzinárodného a verejného práva Ferenc Faluhelyi, ktorý v roku 1926 označil vtedajšie Maďarsko viac-menej za kvázirepubliku. Vo svojej knihe Faluhelyi rozlíšil formu štátu *de iure* (monarchia) a *de facto* (republika). S týmto názorom bol však osamotený.¹⁴¹

¹³⁷ O tomto písal na základe spomienok a diel starších verejných právnikov (napríklad Istvána Csekeyho) SCHWEITZER, G. A „magyar királyi köztársaságtól“ a magyar köztársaságig. *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*. 201, 1. sz., s. 34.

¹³⁸ FÖGLEIN, G. – MEZEY, B. – RÉVÉSZ, T. M. Az államfő. In: MEZEY B. (ed.). *Magyar alkotmány-történet*. Op. cit., s. 363.

¹³⁹ EGRESI, K. A köztársasági eszme és a Szent Korona-tan a magyar politikai gondolkodásban a két világháború között. In: FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest: 2007, Napvilág Kiadó, 2007, s. 12 a s. 240.

¹⁴⁰ SCHWEITZER, G. A „magyar királyi köztársaságtól“ a magyar köztársaságig. Op. cit., s. 30.

¹⁴¹ Ibid., s. 31.

5. Zákon číslo I. z roku 1946 a vyhlásenie druhej Maďarskej republiky

Maďarsko, ktoré bojovalo v druhej svetovej vojne na strane nacistického Nemecka, bolo na konci vojny materiálne zničeným, morálne spustošeným a právne porazeným štátom. Dočasná národná vláda, ktorá vznikla na oslobodenom území v Debrečíne, prijala podmienky, ktoré antifašistická koalícia stanovila pre prímerie.¹⁴² Vtedy vznikla Spojenecká kontrolná komisia, ktorá kontrolovala podmienky dodržiavania prímeria a mala veľké možnosti ovplyvňovať vnútornú politiku. Medziiným mala právo schváliť vymenovanie prezidenta, ministrov a iných štátnych funkcionárov. Suverenita Maďarska bola teda v dôsledku vojnovkej porážky značne obmedzená.¹⁴³ V roku 1945 sa však v krajine konali parlamentné voľby, ktoré veľkou väčšinou vyhrali demokratickí malorolníci (57 % hlasov). Komunisti dostali len 16,85 % hlasov. Napriek tomu s pomocou Sovietskeho zväzu v roku 1948 úplne prevzali moc v krajine.

Otázku vyhlásenia republiky nastolili v parlamente komunisti, ktorí vedeli, že táto myšlienka rozdeľuje Nezávislú malorolnícku stranu, t. j. ich hlavného oponenta. Pre malorolníkov to však nebol zásadný problém a preto sa rozhodujúce centrum strany postavilo za ideu deklarovať republiku. Podporili ju dokonca aj niektorí starí monarchisti a legitimisti. Vyhlásením republiky a úpravou nových republikánskych inštitúcií chceli neutralizovať komunistickú taktiku, potom získať pre seba nové pozície a oslabiť orgány, kde mali väčší vplyv komunisti. Nakoniec dúfali, že tento akt zlepší medzinárodné postavenie krajiny pred uzatvorením mierovej zmluvy.¹⁴⁴

Začiatkom roku 1946 všetky významnejšie politické sily vypracovali svoj návrh zákona o vyhlásení republiky. Nešlo len o jednoduchú deklaráciu, lebo takýto akt

¹⁴² Vyhlásené boli zákonom číslo V. z roku 1945.

¹⁴³ HORVÁTH, A. „A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma.“ Az 1946. évi I. törvény megalkotása, a köztársaság kikiáltása. *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 2017, 1. sz. s. 10.

¹⁴⁴ Ibid., s. 11.

musel mať logicky vplyv aj na štruktúru štátnych orgánov a celé spoločensko-politické zriadenie. Pripravovaná právna norma sa preto podobala na provizórnu malú ústavu. Maloroľníci chceli republiku so silným prezidentom a v zákone chceli vidieť aj odvolanie sa na Svätú korunu. Komunisti pripravili menej podrobný projekt, ktorý počítal so slabým prezidentom. V zákone nemal byť uvedený ani katalóg ľudských a občianskych práv. Základom prijatého zákona sa nakoniec stal kompromisný návrh vypracovaný sociálnymi demokratmi a ich ministrom spravodlivosti Istvánom Riesom (1885–1950). (Ries sa neskôr stal obeťou stalinizmu.) Hoci to nikto nepriznal, kompetencie prezidenta voleného parlamentom sa v tomto návrhu podobali na pôvodné postavenie dočasnej hlavy štátu z roku 1920. Prezident mal právo rozpustiť parlament len vtedy, keď sa dlhodobo stal nefunkčným, mal právo udeľovať milosť a raz mohol prijatý zákon vrátiť na nové prekonanie. Inak bol do 30 dní povinný podpísať a vyhlásiť parlamentom prijaté zákony.¹⁴⁵

Zákon číslo I. z roku 1946 o vyhlásení Maďarskej republiky bol koncom januára prijatý veľkou väčšinou hlasov. Nespomínal Svätú korunu, ani náuku o nej. Skôr nadväzoval na tradície z obdobia Rákócziho povstania proti Habsburgovcom zo začiatku 18. storočia, ďalej na revolúciu 1848/1849, ako aj na republikánsky pokus z októbra-novembra 1918. Pod vplyvom maloroľníkov zákon deklaroval aj princíp dodržiavania a ochrany ľudských a občianskych práv. Zrušil Národnú hlavnú radu, ktorá dovtedy vykonávala úlohy kolektívnej hlavy štátu.¹⁴⁶ Namiesto tohto orgánu vznikol post prezidenta republiky, ktorým sa najprv stal maloroľník Zoltán Tildy (1889–1961) a potom po jeho demisii v roku 1948 sociálny demokrat Árpád Szakasits (1888–1965), ktorého neskôr komunisti zatkli a odsúdili na doživotie. Nová ľudovodemokratická ústava z augusta 1949 nakoniec zrušila post prezidenta republiky a vytvorila kolektívny orgán s názvom Prezidiálna rada Maďarskej ľudovej republiky. Od roku 1949 totiž to bol znovu oficiálny názov štátu. Maďarská demokratická politická tradícia považuje však za druhú (demokratickú) republiku len pomerne krátke demokratické obdobie rokov 1946 až 1948.

Počas krátkej, ale intenzívnej parlamentnej rozpravy o republikánskom zákone sa otvorene voči vyhláseniu Maďarskej republiky postavila len prvá žena v maďarskom parlamente, predstaviteľka kresťanského feminizmu, sociálna pracovníčka a rehoľná sestra Margit Slachtová (1884–1974). Rodáčka z Košíc sa do parlamentu dostala ešte v roku 1920 ako predstaviteľka kresťansko-národného krídla maďarskej politiky. Jej politické názory charakterizoval legitimizmus, politický konzervatizmus a sociálne cítenie. Počas druhej svetovej vojny pomáhala zachraňovať židovských

¹⁴⁵ Ibid., s. 12–13.

¹⁴⁶ Ibid., s. 15.

spoluobčanov, za čo bola neskôr štátom Izrael aj vyznamenaná. Posledné desaťročia svojho života prežila v západnej emigrácii.¹⁴⁷

Do povojnového dočasného Národného zhromaždenia sa dostala ako nestraníčka cez budapeštiansku listinu Občiansko-demokratickej strany. V roku 1947 už mandát získala ako kandidátka Kresťanského ženského tábora. Vo svojom januárovom prejave odmietla ideu republiky, hoci uznala, že z hľadiska demokracie je vlastne jedno, aké má daná krajina štátne zriadenie. Podľa nej po vojne boli naliehavšie problémy, ako otázka republiky, ktorú však ona odmietala, lebo znamenala diskontinuitu s kresťanskou svätoštefanskou štátnosťou a teóriou o Svätej korune. V prejave chválila Habsburgovcov a výsledky monarchie za posledné storočia. Svoj prejav dokázala predniesť napriek neustálemu prerušovaniu zo strany svojich odporcov.¹⁴⁸

¹⁴⁷ MOLNÁRNÉ BALÁZS, Á. *A köztársaság ellenzéke: Slachta Margit érvelése a Nemzetgyűlésben az 1946. évi I. törvénycikk kapcsán. Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*, 2017, 1. sz., s. 39–41.

¹⁴⁸ *Ibid.*, s. 42–45.

6. Demokratická tranzícia 1989/1990, nový Základný zákon a otázka republiky

Počas postupnej zmeny systému v roku 1989, ktorá súvisela s koncom mocenského monopolu komunistickej štátost strany, bola v deň výročia vypuknutia anti-stalinistického povstania z roku 1956, t. j. 23. októbra, na Kossuthovom námestí v Budapešti predsedom snemu vyhlásená Maďarská republika. Podobne ako v Československu, Francúzsku a Poľsku aj v maďarskej politickej publicistike sa zvyčajne jednotlivé fázy republikánskeho zriadenia označujú poradovým číslom. Republika vyhlásená v roku 1989 sa v tomto kontexte publicisticky označuje ako „tretia republika“.

Podľa mnohých predstaviteľov opozície sa „tretia republika“ skončila v roku 2011 prijatím nového Základného zákona, ktorý do určitej miery finalizoval verejnoprávne zmeny, ktoré nastali po výraznom dvojtretinovom víťazstve koalície Fidesz-KD-NP na jar 2010. Vtedy sa – povedané slovami vládnucej koalície – začína história *Systému národnej spolupráce* (maďarská skratka: *NER*), o ktorom snem v roku 2010 prijal deklaráciu, ktorá bola potom dlho vyvesená vo verejných budovách. Opozícia a čiastočne aj odborná literatúra zasa radšej hovorí o začiatku Orbánovho režimu.¹⁴⁹ Opozícia by ho trochu pateticky chcela nahradiť „štvrtou republikou“. Treba však priznať, že samotný provládny tábor sa priveľmi nehlási k tradíciám „tretej“ a k plánom „štvrtej“ republiky. Zdá sa totiž, že tento terminologický kontext pre ňu vôbec nie je dôležitý.

Tu treba spomenúť, že počas prechodu k demokracii, ktorý charakterizovali rokovania za okrúhlym stolom medzi štátostranou a opozíciou, sa politici a intelektuáli často odvolávali na príklad ústavného zriadenia z roku 1946. Krátka, ale intenzívna republikánska tradícia z rokov 1946 až 1949 teda rezonovala v tomto období.

¹⁴⁹ KÖRÖSÉNYI, A. A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim. In: KÖRÖSÉNYI, A. (ed.). *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest: Osiris – MTA TK PTI, 2015, s. 401–423.

Podporoval ju aj neskorší konzervatívny premiér József Antall. Konceptia úradu prezidenta v ústavnom texte z roku 1989 preto vlastne aj vychádzala zo zákona z roku 1946. Kontinuitu s povojnovým obdobím sa – na rozdiel od situácie po roku 2010 – snažili vtedajší aktéri zvýrazniť aj symbolicky. Ustanovujúcu schôdzu nového slobodne zvoleného parlamentu svojou rečou otvoril napríklad predseda Národného zhromaždenia z roku 1946–1947 Béla Varga, ktorý sa vtedy vrátil z emigrácie.¹⁵⁰

Po zmene systému v rokoch 1989/1990 v Maďarsku síce vzniklo niekoľko monarchistických a legitimistických politických skupín, ale idea reštaurácie monarchie sa vážne v smerodajných kruhoch neobjavila. Otto Habsburg bol po dlhé roky srdečne vítaným hosťom rozličných podujatí v Maďarsku, to však neznamenalo, že by sa zvýšili jeho šance na neexistujúci maďarský trón. Tu treba spomenúť, že tradicionalistická krajná pravica, ktorá sa potenciálne mohla stať základňou pre reštauračné snaženia, nebola vôbec jednotná v otázke posudzovania politického dedičstva dynastie Habsburgovcov. Je všeobecne známe, že časť radikálneho nacionalistického krídla v politike vôbec nemá resentment k tejto dynastii. Na druhej strane – hlavne vďaka stále populárnej náuke o Svätej korune – si do určitej miery maďarskí tradicionalisti a monarchisti v posledných dvoch desaťročiach vystačili aj bez osoby konkrétneho kráľa.

Počas ústavodarného procesu v rokoch 2010/2011 sa dostala otázka historickej ústavy a Svätej koruny ešte viac do popredia. Maďarsko v súčasnosti disponuje pravdepodobne najdlhšou preambulou v Európe, ktorá sa oficiálne nazýva Národným vierovyznaním. V tomto dlhom texte sa ani raz nespomína republika a dokonca sa ústavodarca priamo ani raz neodvoláva na aprílové zákony z roku 1848, ktoré boli vlastne základom modernej ústavnosti. Jediná konkrétna historická udalosť, ktorá sa tu spomína, je revolúcia v roku 1956, z ktorej sa podľa ústavodarcu zrodila súčasná sloboda. V preambule chýba aj spomienka na zákon I. z roku 1946, ktorý vyhlásil Maďarskú republiku a ktorý hral takú dôležitú úlohu v ústavodarnom procese v roku 1989.

Najproblematickejším bodom je však definícia obdobia neslobody, hoci maďarský Základný zákon takýto pojem priamo nepoužíva. Podľa jeho preambuly sa totiž obnovenie štátnej suverenity, ktorú Maďarsko stratilo 19. marca 1944 v dôsledku nacistickej okupácie, znovu počíta od 2. mája 1990, teda odo dňa, keď znovu zasadol prvý (posttranzičný) slobodne zvolený parlament. Tento deň považuje ústavodarca za začiatok novej demokracie a ústavného poriadku. Z hľadiska kontinuity republiky a vzťahu k republikánskej tradícii je veľavravné, že dátumy oboch

¹⁵⁰ KUKORELLI, I. *Az 1946. évi I. törvény közjogtörténeti jelentősége és az alkotmányos jogfolytonosság. Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények.* Op. cit., s. 26.

vyhlásení Maďarskej republiky (t. j. 1. február 1946 a 23. október 1989) patria vlastne do obdobia neslobody. Našťastie, Základný zákon v odseku 2) článku B) jasne deklaruje, že štátnou formou Maďarska je republika.

Nie príliš vrúcny a tak trochu nútený vzťah ústavodarcu k republikánskym tradíciám dokumentuje aj už spomínaná zmena názvu štátu z Maďarskej republiky na Maďarsko.¹⁵¹ Spolu s častým odvolávaním sa na Svätú korunu, na ktorej bola postavená celá teória suverenity ľudu pred rokom 1946, ako aj na kontinuitu historickej ústavy, táto zmena taktiež svedčí o ideologických posunoch v postojoch maďarskej vládnej elity vo vzťahu k republikánskej tradícii.

Svoju úlohu tu určite zohráva fakt, že prvé dve deklarácie republiky (1918, 1946) sa v Maďarsku uskutočnili v situáciách, keď sa maďarská štátnosť ocitla vo veľmi ťažkej situácii. Na druhej strane si však nezaškodí pripomenúť, že v oboch prípadoch sa vyhlásenie republiky – napriek krízam a obmedzenej suverenite – spájalo so značným rozšírením práv pre veľkú väčšinu občanov krajiny. To sa rovnako týka volebného práva, ako aj ostatných občianskych práv a slobôd. To, že tento stav po prvých dvoch deklaráciách netrval dlho (v prvom prípade len do 21. marca 1919 a v druhom iba do totálneho prevzatia moci komunistami v rokoch 1948/1949), nebola len chyba deklarantov republiky, ale celého vtedajšieho historického vývoja. Na druhej strane tretia Maďarská republika vyhlásená 23. októbra 1989 sa skutočne snažila realizovať ideu právneho štátu a dodržiavania ľudských práv, preto posttranzičné desaťročia aspoň z tohto hľadiska nemožno považovať za neúspešné.

¹⁵¹ O tejto otázke pozri podrobne TAKÁCS, P. *A rózsza neve: Magyar Köztársaság*. Budapest: Gondolat, 2015, s. 48–51.

III. Historická a chartálna ústava

1. Vývoj pojmu historická ústava v maďarskom verejnoprávnom myslení

Pojem historickej ústavy sa v maďarskom historickom kontexte úzko spája s náukou o Svätej korune. Zároveň ide o pojem, ktorý je možno ešte viac komplikovaný a menej konkrétny, než samotná Svätá koruna. Právnicki sa ho pokúšajú objasniť a definovať už niekoľko storočí. Pred rokom 1945 to často robili – primerane duchu doby – v pomerne patetickom a nadnesenom štýle. Bývalý uhorský minister náboženstva a školstva György Lukács (1865–1950) napríklad nasledovne zhrnul svoj názor na historickú ústavu: „*Uhorská/maďarská (pozn. autora) ústava nie je kniežacím darom, ani múdрым dielom vedcov-teoretikov, nie je ani jednotným písaným zákonom, ale skôr produktom neustáleho vývoja politického života, čiže je to historická ústava, ktorej základné princípy a inštitúty siahajú hlboko do minulosti. Maďarskú ústavu nie je možné zaradiť medzi tie európske ústavy, o ktorých sa hovorí, že sú priamymi alebo nepriamymi napodobeninami anglickej ústavy. Vyvíjala sa paralelne s anglickou ústavou, ale úplne samostatne. Je produktom špecifického vývoja a maďarského génia. Charakteristickou základnou črtou skutočnej historickej ústavy je, že ju vytvorila duša národa. Maďarská ústava sa opiera o krajinské zvykové právo a množstvo zákonov. Neexistuje osobitný ústavný zákon, ktorý by zahrnul všetko.*“¹⁵²

Významný predvojnový profesor verejného práva István Egedy taktiež vyzdvihol dlhý čas zrodu historickej ústavy: „*Pokiaľ písané (chartálne) ústavy často vyjadrujú predstavy ich autorov alebo len jednej generácie, vtedy maďarská ústava nie je dielom jednotlivcov alebo jednej generácie. Zrodila sa počas niekoľko storočného vývoja; na jej konštrukcii pracovali celé po sebe nasledujúce generácie a v jej tézach sa vždy prejavilo univerzálne národné presvedčenie; z tohto prirodzene vyplýva, že maďarská ústava vernejšie odzrkadľuje národný charakter,*

¹⁵² LUKÁCS, G. Az ezeréves Magyarország Európa történetében. *Magyar Külpolitika*, 1942, 12. sz., s. 2.

ako kontinentálne ústavy.“¹⁵³ Egyed ústavu považoval za jeden z najdôležitejších produktov maďarského národa, ktorý je inak podľa neho skutočne národom právnikov.¹⁵⁴ Hoci jej základné princípy nikdy neboli jednotne kodifikované, predsa sa po stáročia uplatňovali. Systematizácia spomínaných princípov si vyžaduje veľkú námahu, lebo ide o komplikovanú vedeckú úlohu. K jej zvládnutiu nestačí poznať len právo, ale aj národnú históriu a kultúru. Okrem dlhodobého konsenzu, ktorý ju podľa Egyeda sprevádza, je hlavnou výhodou historickej ústavy to, že v maximálnej miere harmonizuje život a právo, ako aj štátne zriadenie a národnú verejnú mienku. Zároveň je flexibilná – zastarané princípy národ opustí, nové potrebné princípy zase zintegruje do celej konštrukcie. Historická ústava preto nikdy neskostnatie.¹⁵⁵ „Historickú ústavu možno len ďalej budovať, ale nikdy ju neslobodno zbúrať. Zbúranie by znamenalo popretie minulosti a začiatok nového života bez koreňov. Maďari boli vždy národom postupného vývoja a nie revolúcie...“¹⁵⁶ Základom celej konštrukcie je preto právna kontinuita a postupnosť. Jej prerušenie vždy spôsobí veľké problémy.¹⁵⁷

Práve citovaný idealistický názor do určitej miery ovplyvnil aj zahraničných odborníkov na uhorské a maďarské právne dejiny. Dokonca to platí aj pre vtedajších českých právnych historikov, ktorí pritom neboli nadšenými stúpenkami maďarských národných snáh. Profesor slovanských a neskôr stredoeurópskych právnych dejín na pražskej právnickej fakulte Karel Kadlec (1865–1928), ktorý sa okrem iného venoval aj uhorským, resp. maďarským právnym dejinám, videl uhorskú ústavnosť nasledovne: „*Jest to ústava stará, historická, jež po mnoha staletí se vyvíjela a byla zachráněna jednak neohrožeností a neústupností národa práv svých stále dbalého a pro ústavu i největších obětí schopného, jednak i rozličnými příznivými okolnostmi, jež Uhrům prospívaly často ve chvílích nejkritičtějších. Králové snažili se sice po tři sta let dostatí do svých rukou veškerou státní moc, ale museli se spokojiti jen s tím, že se jim podařilo zlomiti přílišné hroty ústavy (zejména právo branného odporu) a že si vymohli dědičnost trůnu i pro potomstvo ženské. Moc jejich zůstala tedy ústavně omezená. Králi náležela jen některá práva rezervátní, jež vykonávati mohl bez spolupůsobení sněmu. naproti tomu nejdůležitější práva vykonávati mohl jen za spoluúčastenství stavů (jura comitalia).*“¹⁵⁸

¹⁵³ EGYED, I. A *mi alkotmányunk*. Op. cit., s. 37.

¹⁵⁴ Ibid., s. 37–38.

¹⁵⁵ Ibid., s. 42–45.

¹⁵⁶ Ibid., s. 47.

¹⁵⁷ Ibid., s. 46–47.

¹⁵⁸ KADLEC, K. *Uherské ústavní dějiny do Ottova slovníku naučného*. Praha: Nakl. J. Otto. (é. n.) s. 27.

Kadlec do určitej miery prevzal aj maďarský naratív o vyvinutom maďarskom zmysle pre politiku a právo: „*Existence zvláštního státu Uherského náleží k nejzajímavějším zjevům v dějinách Evropy. Ze všech menších národův uralso-altajských čili turanských jediní Maďaři dovedli založiti v Evropě trvalý stát, a ačkoli na rozličných polích kultury podlehli cizím vlivům, osvědčili v oboru politiky tak podivuhodný talent, že si nejen udrželi až podnes svou státní samostatnost, nýbrž zjednávají si čím dál tím větší platnost i v poměrech zahraničních.*“¹⁵⁹ Tento politický cit a vytrvalosť sa im zišla aj pri ochrane vlastnej ústavnosti: „*Tyto okolnosti a neméně i vyvinutý politický smysl národa jakož i podivuhodná jeho vytrvalost v ústavních bojích s dynastií zachránily uherský stavovský konstitucionalismus až do samého počátku století XVIII., kdy přestalo existovati knížetství Sedmohradské a Turci byli z uherských zemí vytlačeni.*“¹⁶⁰ Úspešný boj za vlastnú stavovskú ústavnosť v Uhorsku podľa Kadleca pokračoval aj v neskorších obdobiach – t. j. v 18. a 19. storočí. Osobitne nebezpečná bola pre uhorskú samostatnosť porážka Františka Rákócziho II., ako aj neskoršie reformné úsilie Jozefa II., ktorý však nakoniec odvolal väčšinu svojich opatrení. Jeho nástupca Leopold v roku 1791 takpovediac obnovil uhorskú ústavnosť, podobne ako to urobil dávno pred ním Karol III.¹⁶¹

Spomedzi moderných definícií pojmu historická ústava možno – bez nároku na úplnosť – ako najvšeobecnejšiu prevziať definíciu sformulovanú na základe štúdia viacerých starších a zahraničných prameňov súčasným profesorom verejného práva Ádámom Rixerom. Podľa jeho názoru historická (t. j. nepísaná alebo skôr nechartálna) ústava pozostáva z viacerých – písaných aj nepísaných – právnych noriem, ktoré vznikli v rozdielnom čase, navzájom skôr nezávisle, predstavujú rozličné druhy právnych prameňov a ich vznik je dôsledkom kompromisného ústavného vývoja.¹⁶²

Z hľadiska logiky celej konštrukcie je zaujímavý názor viacnásobného medzivojnového premiéra grófa Pála Telekiho (inak geografa), ktorý videl zmysel historickej ústavy v tom, že v dôležitejších bodoch vývoja, t. j. v zlomových situáciách je potrebné pomocou zákonov realizovať také reformy, zmeny, ktoré zachovávajú podstatu a silu celej (dovtedajšej) ústavy.¹⁶³ V tomto prípade je viac zvýraznený organický vývoj namiesto vývoja revolučného. Chartálne ústavy podľa názoru Telekiho súčasníka profesora Kálmána Molnára zasa nevznikajú následkom dlhodobého

¹⁵⁹ Ibid., s. 1.

¹⁶⁰ Ibid., s. 19.

¹⁶¹ Ibid., s. 26–27.

¹⁶² RIXER, Á. A történeti alkotmány helye a mai jogunkban. In: RIXER, Á. *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tisztelétére*. Budapest: KRE ÁJK, 2012, s. 45.

¹⁶³ TELEKI, P. *Válogatott politikai írások és beszédek*. Budapest: Osiris, 2000, s. 443.

a plánovaného ústavného vývoja, ale práve v zlomových situáciách politického vývoja. Väčšinou ich prijímajú preto, lebo existujúci politický systém nedokázal vyriešiť situáciu pomocou postupných reforiem.¹⁶⁴

Historická, alebo inak povedané organická ústava je protikladom chartálnych (písaných) ústav, ktoré sú dominantné v súčasnom modernom svete.¹⁶⁵ Chartálna ústava ešte neznamena to, že by všetky jej predpisy boli obsiahnuté v jedinom dokumente – dokonca aj ústava súčasnej Českej republiky pozostáva z viacerých dokumentov (samotná ústava, ústavná listina základných práv a ústavné zákony), ale všetky sú výslovne ústavného charakteru a boli prijaté s ústavodarným cieľom. Zvykové právo v ich prípade nehrá nijakú, alebo len minimálnu úlohu. V prípade historickej ústavy tvorí zvykové právo práve naopak základný pilier celej konštrukcie a zákony vznikajú väčšinou vo vzťahu k nemu, čiže hrajú skôr doplnkovú úlohu.¹⁶⁶

V uhorskom a potom maďarskom prípade podľa historika práva Istvána Szabóa snem využíval zákony na pretváranie a formovanie zvykového práva predovšetkým z troch príčin. Jednak vtedy, keď chcel vytvoriť nejaký nový ústavný orgán alebo inštitút, ktorý nemal predtým oporu vo zvykovom práve a zákonoch. Takýmto bolo napríklad zavedenie vlády zodpovednej parlamentu alebo nového volebného práva. Druhou príčinou bolo posilnenie slabného alebo nejasného, prípadne diskutabilného zvykového práva. Treťou príčinou mohla byť zmena a spresnenie zvykových právnych noriem.¹⁶⁷

Podľa Mórica Tomcsányiho, vplyvného profesora z prvej polovice 20. storočia, úplne čisté ústavné systémy neexistujú – Existencia historickej ústavy nevylučuje, aby sa v určitých oblastiach uplatnili aj klasické čiastkové písané (zákonné) ústavné normy, a aj v modeloch postavených na chartálnych ústavách sa môžu vyskytnúť normy zo zvykového práva. Čisté historické, zvykové ústavy a úplne sterilné, nepriedušné chartálne ústavy totiž podľa jeho názoru z roku 1932 neexistujú.¹⁶⁸

¹⁶⁴ MOLNÁR, K. *Magyar közjog*. Pécs: Danubia, 1929, s. 244

¹⁶⁵ V súčasnom modernom západnom svete má skutočnú historickú, organickú ústavu vlastne len Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a severného Írska, Nový Zéland a čiastočne Izrael, ktorý je však v súčasnej podobe podstatne mladším štátom. Na európskom kontinente malo takúto ústavu v medzivojnovom období len Maďarsko.

¹⁶⁶ SZABÓ, I. *Az ősi alkotmány*. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Op. cit., s. 86.

¹⁶⁷ Ibid., s. 86–87.

¹⁶⁸ TOMCSÁNYI, M. *Magyarország közigazgatása*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932, s. 33.

Problémom konštrukcie historickej ústavy je zväčša nevyjasnená hierarchia jednotlivých právnych noriem, teda jej súčastí.¹⁶⁹ Sporná je aj otázka účinnosti týchto noriem a dátumu, odkedy vlastne možno hovoriť o historickej ústave. Inak povedané ide o to, ktorá norma je v takejto konštrukcii historicky úplne prvou, základnou normou, od ktorej sa odvíjal ďalší vývoj.

Na tieto otázky je skoro nemožné presne odpovedať. S určitou dávkou zveličenia existuje skoro toľko odpovedí, koľko autorov. Skutočne vážni a precízni súčasní právni historici sa preto tejto otázke radšej vyhýbajú. Zvlášť to platí pre otázku prvotného zrodu historickej ústavy, teda prijatia jej prvého dokumentu. V romantizujúcom národnom diškurze 19. storočia sa zaužívalo slovné spojenie tisícročná ústava, ktoré dobre vyjadruje historické nadšenie, menej však už realitu, aspoň pokiaľ sa nepovažuje za prvý ústavný dokument mýtické pokrvné spojenectvo, t. j. krvou spečatená zmluva náčelníkov staromaďarských kmeňov z obdobia ich príchodu do Karpatskej kotliny. Menej oduševnení autori datujú začiatok stredovekej ústavnosti do čias panovania sv. Štefana alebo Ondreja II., ktorý v roku 1222 vydal Zlatú bulu.¹⁷⁰ Viac-menej v ich panovaní vidí začiatok uhorského verejnoprávneho vývoja už citovaný István Egyed,¹⁷¹ ako aj jeho český kolega Karel Kadlec, podľa ktorého sa práve Zlatá bula Ondreja II. stala základom uhorských ústavných slobôd.¹⁷²

Spomenúť možno aj Tripartitum, snemovanie v 17. storočí, potom tereziánske alebo jozefínske právne normy (napríklad Pragmatica Sanctia, zákonný článok XII. z roku 1791 atď.). V tomto období videl dovŕšenie a ustálenie uhorskej historickej ústavy aj Kadlec: *„Ještě skvělejším způsobem byla obnovena uherská ústava a vlastně teprve dovršena a ustálena r. 1723, kdy běželo o přijetí pragmatické sankce od uherských stavů. Po celé XVI. stol. a ještě více ve stol. XVII. neměla pevné a určité formy. Obě strany, král i stavové, jako by se zrovna snažily o to, aby jednotlivé otázky nebyly jasně rozřešeny, tak aby ústava mohla se vykládati, jak se komu hodí. A kromě toho nepřetržitá řada ústavních revolucí nedovolovaly, aby se v klidu vyřídily ústavní spory.“*¹⁷³

Základ uhorskej stavovskej ústavy Kadlec videl v zákonomnom článku III. z roku 1723, potom v zákonných článkoch VIII. a XI. z roku 1741, ako aj v zákonomnom článku X.

¹⁶⁹ SZABÓ, I. *Az ősi alkotmány*. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Op. cit., s. 92.

¹⁷⁰ RIXER, Á. RIXER, Á. *A történeti alkotmány helye a mai jogunkban*. In: RIXER, Á. *Állam és közöség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarországi Alaptörvény tiszteletére*. Op. cit., s. 47–48.

¹⁷¹ EGYED, I. *A mi alkotmányunk*. Op. cit., s. 68–69 a s. 42–43.

¹⁷² KADLEC, K. *Uherské ústavní dějiny do Ottova slovníku naučného*. Op. cit., s. 4.

¹⁷³ Ibid., s. 26.

z roku 1791. V zmysle postjozefinských noriem, ktoré odsúhlasil aj Leopold II., sa mal uhorský panovník nechať korunovať a zároveň potvrdiť zemské slobody, aspoň každé tri roky mal zvolať snem, Uhorsku nemohol byť vnucovaný nijaký cudzí jazyk, dane mali byť povoľované len so súhlasom snemu.¹⁷⁴ Zrod skutočne moderných ústavných inštitútov sa však viaže až na revolučné roky 1848/1849, keď boli posledným stavovským snemom prijaté tzv. aprílové zákony.¹⁷⁵ Tento fakt evidoval aj viackrát citovaný Kadlec: „*Nové ústavné obdobie zahájeno bylo r. 1848. Stará stavovská ústava rozšířena na celý národ a místo státu stavovsko-konstitučního zaujal stát lidově ústavní s občanskou rovnoprávností.*“¹⁷⁶ Tento názor zastáva aj súčasná ústavnoprávna história.

Nasledujúcim problémom je to, že v uhorskom, resp. maďarskom prípade vlastne veľmi dlho neexistovali kvalifikované zákony prijímané v inom režime (teda výraznejšou väčšinou), ako ostatné zákony. Zákony, ktoré podľa odborníkov na verejné právo, ako aj všeobecnej politickej verejnej mienky tvorili súčasť kostry historickej ústavy, sa nazývali základnými, resp. organickými alebo fundamentálnymi zákonmi. Medzi nimi existoval rozdiel vlastne len v názve (*lex cardinales* a *lex fundamentales*). Vždy išlo o viacero zákonov, písali sa teda s malým začiatočným písmenom.¹⁷⁷ Spoločné mali to, že tieto základné zákony vždy obsahovali nejaké základné tézy celého ústavného systému.¹⁷⁸ Hlavnou výhodou a zároveň nevýhodou bola flexibilita celého ústavnoprávneho systému. O tom, či išlo o výhodu alebo nevýhodu, preto rozhodovali predovšetkým historické a politické udalosti. História však dokáže vyprázdniť alebo úplne zmiesť aj premyslené a pedantne vypracované chartálne ústavy.¹⁷⁹

Kde je potrebné hľadať korene na európskom kontinente až nezvyčajnej trvanlivosti koncepcie uhorskej a potom maďarskej historickej ústavy? Pravdepodobne ich možno nájsť jednak v spoločenskom a mentálnom charaktere maďarského národného reformného liberalizmu v prvej polovici 19. storočia, jednak v jeho vzťahu k stavovským opozičným politickým tradíciám, ako aj v ústavodarnom procese počas revolúcie a boja za slobodu v už spomínanom roku 1848. Podľa už citovaného

¹⁷⁴ Ibid., s. 27.

¹⁷⁵ Slovenská veda ich podľa dátumu prijatia nazýva skôr marcovými zákonmi, v maďarskom povedomí sa však viažu skôr k ich posväteniu kráľom a publikovaniu v apríli.

¹⁷⁶ KADLEC, K. *Uhorské ústavní dějiny do Ottova slovníku naučného*. Op. cit., s. 1.

¹⁷⁷ O tejto problematike pozri SCHWEITZER, G. Historizujúce prvky v Základnom zákone Maďarska. In: JERMANOVÁ, H. – CVRČEK, F. *Quo vadis střední Evropa? Metamorfózy práva III*. Praha: USP AV ČR, 2012, s. 70–71.

¹⁷⁸ EGYED, I. Alaptörvények a magyar alkotmányjogban. *Magyar Jogi Szemle*, október 1927, s. 313–318.

¹⁷⁹ Napríklad nemeckú demokratickú (weimarskú) ústavu z roku 1919.

právneho historika Istvána Szabóa sú k prežitiu konštrukcie historickej ústavy totiž potrebné dva faktory, ktoré sa uplatňujú súčasne. Prvým je existencia deľby moci v rámci stavovského zriadenia a druhým to, že stavy sa nakoniec dobrovoľne vzdajú svojej moci. Absencia niektorého z týchto faktorov umožňuje ďalší vývoj len v podobe prijatia novej chartálnej ústavy.¹⁸⁰

V Uhorsku nastala práve opísaná – relatívne zriedkavá – situácia v roku 1848 počas liberálnej občianskej revolúcie a boja za slobodu. V krajine nikdy nebolo na dlhšie obdobie prerušené zvolávanie stavovských snemov¹⁸¹ a stavy si preto aj v období relatívneho panovníckeho absolutizmu zachovali aspoň obmedzenú možnosť participácie na politickom živote a zákonodarnom procese. Osobitne to platilo pre aktivizáciu politického života po roku 1790. V roku 1791 bol prijatý neskôr často citovaný zákonný článok XII. o výkone zákonodarnej a výkonnej moci, ktorý deklaroval, že zákonodarnú moc spoločne realizuje panovník (doslova knieža) so stavmi, ktoré sa zišli na sneme. Hoci sa to priamo v texte nespomínalo, išlo o tradičný dvojkomorový snem. Panovník sa zaviazal aj k tomu, že nebude krajinu riadiť nariadeniami a patentmi.¹⁸²

Dve komory – hornú a dolnú tabuľu, resp. snemovňu – mal preto aj posledný stavovský snem, ktorý sa zišiel v roku 1847 a rokoval do leta 1848. Predtým sa počas necelého štvrtstoročia (1825–1847) snem zišiel päťkrát a poslanci spolu rokovali skoro počas desiatich rokov. Nakoniec reformní šľachtickí liberálni poslanci získali prevahu nad konzervatívami a pod vplyvom západoeurópskych revolúcií na jar 1848 dokázali legislatívne presadiť svoj program. Pritom však museli brať ohľad na mentalitu a spoločensko-hospodárske záujmy svojich voličov združených v stoličných (komitátnych) šľachtických kongregáciách. Ich reformy preto nemohli byť príliš radikálne a doktrínárske a museli sa aspoň čiastočne prispôsobiť stavovskej politickej kultúre tej doby. Najdôležitejšie reformné zákony (volebný zákon, zodpovednosť vlády pred snemom, národná symbolika, zrušenie poddanstva, všeobecné zdanenie atď.) preto neboli prijaté v podobe koherentnej chartálnej ústavy, ale len ako obyčajné zákonné články zásadného významu. Publikované boli

¹⁸⁰ SZABÓ, I. *Az ősi alkotmány*. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Op. cit., s. 99.

¹⁸¹ K jednému z najdlhších prerušení snemovania došlo práve v období pred francúzskou revolúciou (1765–1790), ale v časovom horizonte bolo toto prerušenie podstatne kratšie ako v prípade absolutistického Francúzska, kde podobný orgán pred revolúciou nezasadal 175 rokov (1614–1789). MEZEY, B. Feudális állammodellek Magyarországon. In: MEZEY, B. (Ed.). *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris, 2003, s. 73, SZENTE, Z. *A parlamentek története*. Budapest: Országház Könyvkiadó, 2018, s. 369.

¹⁸² 1791. évi XII. törvényhöz és végrehajtó hatalom gyakorlásáról. Dostupné zo: <www.1000ev.hu>.

podobne ako iné normy v uhorskom *Corpus Iuris*. Pravdepodobne ani v Uhorsku by nebola prežila idea organickej historickej ústavy, ak by reformné stavy v roku 1848 nepreukázali takúto politickú flexibilitu a predvídavosť.¹⁸³

¹⁸³ SZABÓ, I. *Az ősi alkotmány*. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Op. cit., 100 s.

2. Tradície chartálnej ústavy v Maďarsku

Tradícia prípravy chartálnej, teda písanej ústavy sa v maďarskom politickom prostredí spája predovšetkým s republikánskymi a neskôr ľavicovými socialistickými hnutiami. Jeden z prvých návrhov novej chartálnej ústavy spracovali uhorskí jakobíni v poslednom desaťročí 18. storočia. Ich sprisahanie však bolo odhalené a jeho hlavní protagonisti na čele s Ignácom Martinovičom popravení. Jedným z hlavných právnikov tohto hnutia bol v slovenskej kultúre dobre známy Jozef Hajnóczy.¹⁸⁴

Hoci Lajosa Kossutha a viacerých predstaviteľov liberálneho šľachtického reformného hnutia v prvej polovici 19. storočia oslovila belgická liberálno-konzervatívna ústava z roku 1831, v revolučnom roku 1848 nedošlo k prijatiu chartálnej liberálnej ústavy. Funkciu ústavy vtedy nahradili jednotlivé zákonné články zásadného významu, ktoré pod vplyvom revolučnej atmosféry prijal už spomínaný posledný stavovský snem zvolaný v roku 1847. Tieto normy nevyriešili všetky sporné otázky a mnohé záležitosti upravili len dočasne.¹⁸⁵ Spomedzi 31 zákonných článkov až 20 deklarovalo, že podrobne má danú problematiku vyriešiť zákon prijatý novým snemom, ktorý mal byť (aj bol) zvolený podľa nového volebného poriadku. Avšak len štyri zákonné články sa zaoberali takými otázkami, ktoré sa netýkali základných ústavných a spoločenských otázok.¹⁸⁶

¹⁸⁴ KOWALSKÁ, E. – KANTEK, K. *Uhorská rapsódia alebo tragický príbeh osvietenca Jozefa Hajnóczyho*. Bratislava: Veda, 2008.

¹⁸⁵ Napríklad nevyriešili otázku vzťahu Uhorska a rakúskych, resp. českých častí monarchie, dlho sa neriešila otázka národnostných práv, postavenia cirkví, neurbárskej pôdy, cechového systému atď.

¹⁸⁶ HERMANN, R. *Alkotmányozás 1848–1849-ben. Alkotmány és történelem: Történelem* (21.) Országos Konferenciája (2011. október 8. Kossuth Klub), s. 12. Konkrétne tu išlo o zákon o diadlách, doprave, jeden pamätný zákon zvečňujúci pamiatku palatína Jozefa a o voľbu nového palatína Štefana.

Na druhej strane o ústavnoprávnom význame prijatia aprílových zákonov svedčí to, že sa Lajos Kossuth vo svojich spisoch z revolučných rokov niekoľko stokrát odvolával na „ústavu z roku 1848.“¹⁸⁷ Tento pojem sa napriek svojej terminologickej nepresnosti hlboko zakorenil a udomácnil v maďarskom politickom a právnom myslení. Osobitne to platí pre obdobie okolo realizácie rakúsko-uhorského vyrovnania, keď došlo k obnove právnej kontinuity s rokom 1848. Podporovatelia vyrovnania z roku 1867 síce občas vytýkali aprílovým zákonom nedomyslenosť a nekomplexnosť, podobne ako ich radikálnejší súčasníci v prípade týchto zákonov vytýkali dočasnosť, kompromisnosť a polovičatosť, ale za základ pre ďalší vývoj ich akceptovali oba tábory. Radikálni stúpenci Kossutha, ktorý vtedy už žil v talianskej emigrácii a do Uhorska sa nikdy viac nevrátil, však napriek tomu neustále kritizovali legislatívu pred a po vyrovnaní za to, že nezodpovedá „duchu a usmerneniam ústavy z roku 1848.“¹⁸⁸

Na jar 1848 Kossuth ako vodca opozície deklaroval program zásadných zmien celého ústavného života, nehovoril však o konkrétnej legislatívnej forme tohto plánovaného aktu. Aj *Prehlásenie opozície* zo 7. júna 1847 hovorilo len o konkrétnych krokoch a opatreniach, ktoré bolo treba realizovať, ako aj o ukončení porušovania ústavnosti a o úcte k uhorskej samostatnosti. Nespomínalo však prijatie chartálnej uhorskej ústavy. Pre dedičné krajiny rakúskej časti monarchie, ktoré podľa vtedajšieho uhorského dobového naratívu – na rozdiel od Uhorska – neboli riadené ústavným spôsobom, uhorskí politici taktiež žiadali nastolenie ústavnosti. Kossuth 3. marca 1848 znovu sformuloval podobnú požiadavku smerom k západnej časti Habsburskej ríše.¹⁸⁹

V súlade s politickou mentalitou a konštrukciou „tisícročnej“ uhorskej historickej ústavnosti sa totiž aj v opozičných reformných kruhoch vychádzalo z toho, že Uhorsko ústavu vlastne už má, len ju treba zreformovať a dodržiavať. V lete 1848 síce snemová opozícia požadovala vymenovanie komisie, ktorá mala vypracovať novú ústavu, ale politické udalosti a hlavne začínajúce boje relativizovali aktuálnosť tejto otázky. Vodca opozície Pál Nyáry nakoniec stiahol svoj návrh. Otázka novej ústavy sa znovu stala aktuálnou po oktrojovaní ríšskej ústavy z Olomouca na jar 1849 a ešte viac po prijatí uhorskej Deklarácie nezávislosti, ktorá detronizovala Habsburgovcov. Kossuth vtedy vychádzal z toho, že po vyhlásení nezávislosti a detronizácii by bolo potrebné vypísať nové voľby a zvolieť ústavodarné národné zhromaždenie („Constituant“). Medzi spismi vtedajších riadiacich orgánov sa neskôr našiel preklad francúzskej ústavy, ktorý však nemal väčší význam. Začala

¹⁸⁷ Ibid., s. 4.

¹⁸⁸ Ibid., s. 1.

¹⁸⁹ Ibid., s. 3.

sa totiž posledná fáza boja za slobodu, ktorá sa nakoniec skončila neúspechom.¹⁹⁰ Inak samotná Deklarácia nezávislosti nespomínala potrebu prijatia novej chartálnej ústavy. Vtedajší predseda vlády Bertalan Szemere (Kossuth bol totiž vládnucim predsedom alebo prezidentom) 10. júna 1848 vyzval troch radcov ministerstva vnútra, aby začali diskutovať o novej ústave, ktorá by vydržala aspoň 800 rokov. Avšak na veľkú a ambicióznú legislatívnu činnosť už nebol čas.¹⁹¹ Pre budúcnosť sa zachovala len „ústava z roku 1848“, ktorá vlastne nebola ústavou v pravom zmysle slova. Jej význam bol však po roku 1867 zásadný a v mnohom ovplyvnila verejný a politický život až do konca Uhorska.

Prvú (revolučným) zastupiteľským zborom odhlasovanú písanú ústavu, ktorá sa tak aj nazývala, prijali až maďarskí radikálni socialisti počas Maďarskej republiky rád v roku 1919. Tento štátny útvar však existoval len 133 dní, jeho ústava ešte kratšie, takže ako základný zákon sa nezapísala hlboko do ústavnej tradície krajiny a je často aj právne spochybňovaná.¹⁹² V roku 1946 bol prijatý zákon číslo I. o vyhlásení Maďarskej republiky, ktorý obsahoval okrem spomínanej deklarácie aj ustanovenia, ktoré sa dali chápať ako provizórna malá ústava vojnou zničenej krajiny. Komunisti po úplnom prevzatí moci prijali svoju ľudovodemokratickú ústavu vo forme zákona číslo XX. z roku 1949. Formálne tento zákon platil až do konca roku 2011, keď ho nahradil Základný zákon. Na jeseň 1989 bol však zákonom číslo XXXI. zmenený text tohto zákona, ktorý v demokratickom duchu úplne zmenil ústavnú identitu Maďarska. V podstate tu išlo po materiálnej stránke o novú ústavu, ktorá sa sformovala v prevratnom období rokov 1989 až 1990 a potom bola ešte mnohokrát novelizovaná. V tejto novelizovanej podobe regulovala ústavný život krajiny až do prijatia nového Základného zákona na jar 2011.¹⁹³

¹⁹⁰ Ibid., s. 19.

¹⁹¹ Ibid., s. 20.

¹⁹² HOLLÓSI, G. Alkotmányos alkotmánytalanság. A Tanácsköztársaság alkotmányával kapcsolatos problémák. *RUBICON*. 2019, 4. sz., s. 13–15.

¹⁹³ O tom, že väčšina ústavných právnikov pred rokom 2010 považovala ústavný text z rokov 1989/1990 za postačujúci, svedčia aj štúdie rozlične ideologicky zameraných autorov zborníka *És mi lesz az alkotmány?* MAJTÉNYI, B. – MIKLÓSI, Z. (eds). Budapest: Eötvös Károly Intézet, 2004.

3. Koexistencia chartálnej a historickej ústavy po roku 2011 alebo hybridná ústavnosť

Snem Maďarskej republiky prijal v apríli 2011 nový Základný zákon krajiny, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2012.¹⁹⁴ Napriek tomu, že ide o pomerne nový ústavný dokument, počas prvého desaťročia svojej existencie bol deväťkrát novelizovaný a to tou istou ústavnou väčšinou (koalícia Fidesz-KDNP), ktorá ho svojho času prijala. Ide teda o pomerne flexibilný typ ústavy, čo je inak v súlade s doterajšími maďarskými ústavnými tradíciami. K novele Základného zákona, ako aj k prijatiu novej ústavy totiž v Maďarsku stačí dvojtretinová väčšina všetkých poslancov.

Základný zákon je oficiálny názov novej maďarskej chartálnej ústavy. Pred rokom 1945 Maďarsko už poznalo základné zákony, ktoré spoločne tvorili kosťovinu tzv. historickej ústavy, t. j. nepísanej ústavy krajiny, ktorá vznikala takpovediac organickým spôsobom (postupne) po stáročia. Väčšina týchto zákonov sa síce vyslovene nenazývala základnými, ale za základné, resp. fundamentálne ich označovala predovšetkým vtedajšia maďarská ústavnoprávna veda a politická prax. V minulosti totiž nikdy nebol prijatý zákon, ktorý by presne vymedzil právne normy tvoriace komplexnú konštrukciu historickej ústavy.¹⁹⁵ Pravdepodobne však neexistovali dvaja autori, ktorí by hranice historickej ústavnosti definovali rovnako.

Od predchádzajúcich základných zákonov sa nový líši hlavne v tom, že v súčasnosti je jediným základným zákonom a pravdepodobne preto sa aj píše s veľkým Z. Na konci nového základného ústavného dokumentu (postambulum) ústavodarca vyhlásil svoje dielo za prvý jednotný Základný zákon Maďarska. Všeobecná dôvodová správa k Základnému zákonu taktiež vychádza z toho, že „Základný zákon

¹⁹⁴ O procese prijatia Základného zákona pozri HALÁSZ, I. Zrod a charakteristika nového Základného zákona Maďarska. *Právnik*, 2011, číslo 8. s. 751–783.

¹⁹⁵ O historickej ústave pozri podrobnejšie SCHWEITZER, G. Historizujúce prvky v Základnom zákone Maďarska. In: JERMANOVA, H. – CVRČEK, F. (eds). *Quo vadis stredná Evropa? Metamorfózy práva III*. Praha: ÚSP AV ČR, 2012, s. 67–75.

sa ako prvý jednotný demokratický písaný základný zákon integruje do tisícročnej histórie maďarskej historickej ústavy.¹⁹⁶ Z textu teda logicky vyplýva, že Základný zákon, ktorý má inak napriek všetkému charakter jednotnej chartálnej ústavy, je súčasťou veľkej konštrukcie historickej ústavy.

Zaujímavosťou je aj to, že preambula Základného zákona sa taktiež pokúsila samodefinovať. Táto ústavodarná sebadefinícia sa dokonca časom zmenila. Pôvodne preambula transcendentálne deklarovala nasledovné: „*Základný zákon je základom nášho právneho poriadku: zmluvou medzi Maďarmi minulosti, súčasnosti a budúcnosti. Ide o živý rámec, ktorý vyjadruje vôľu národa a tú formu, v ktorej by sme chceli žiť.*“ Neskôr bolo slovo „zmluva“, ktoré má korene v koncepciách o spoločenskej zmluve zo 17.-18. storočia, počas štvrtej novely Základného zákona novelizované na výraz „zväz“, resp. „zväzok“, ktorý vyjadruje silnejšie puto a vyskytuje sa skôr v náboženských, biblických textoch. Odhladiť od silne národne podfarbenej formulácie je tu zaujímavý hlavne nadčasový, transcendentálny postoj maďarského ústavodarcu.¹⁹⁷

Nový Základný zákon sa teda zrodil v ústavnom rámci, ktorý vytvorila demokratická ústava tranzitného obdobia. Svedčí o tom nakoniec aj 2. článok jeho záverečných ustanovení, ktorý deklaruje, že Základný zákon bol snemom prijatý na základe písma a) odseku (3) paragrafu 19., ako aj odseku (3) paragrafu 24. zákona číslo XX. z roku 1949. Paradoxne a nedôsledne pritom ústavodarca v preambule, oficiálne nazývanej Národným vierovyznaním, prehlásil, že neuznáva komunistickú ústavu z roku 1949, ktorá bola základom despotickej vlády, a preto vyhlásil túto ústavu za neplatnú. Z hľadiska legitimacy celého posledného ústavodarného procesu, ako aj minimálnej logiky je možné vzniknutú situáciu a terminologické problémy interpretovať len tak, že zákon číslo XX. z roku 1949 na jar roku 2011 už – napriek rovnakému číslovaní – nebol totožný s komunistickou ústavou. Otázne však je, prečo bolo potom potrebné komunistickú ústavu vyhlásiť ešte raz za neplatnú.

Tu treba spomenúť významné rozhodnutie maďarského ústavného súdu č. 11/1992. (III.5.) AB, v ktorom rozhodoval o senzitívnej otázke prerušenia plynutia premlčacej doby v prípade ťažkých zločinov vykonaných medzi 21. decembrom 1944 a 2. májom 1990, ktoré neboli prenasledované z politických príčin. Vtedajší parlament totiž prijal takýto zákon, ktorého cieľom bolo umožniť stíhanie zločinov komunistického

¹⁹⁶ Pozri: <<https://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf>> [cit. 2020-09-04].

¹⁹⁷ Pozri podrobnejšie HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G. Alaptörvényünk jogrendünk alapja: szövegség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Az Alaptörvény önmeghatározása kísérlete. In: PATYI A. (Ed.). *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambuláról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás*. Budapest: NKE, 2019, s. 487–499.

režimu. V spomínanom rozhodnutí ústavný súd okrem iného deklaroval, že novou ústavou, ktorá bola vyhlásená 23. októbra 1989, prakticky nadobudla účinnosť nová ústava. Týmto sa vytvorila nová kvalita štátu, práva a politického zriadenia, ktorá sa zásadne líši od jeho predchádzajúceho charakteru. Celú zmenu vystihuje deklarovanie Maďarskej republiky za nezávislý, demokratický právny štát.¹⁹⁸ Ide vlastne o hlavný obsah zmeny celého systému.

Na druhej strane súd konštatoval, že neodmysliteľnou súčasťou koncepcie právneho štátu je aj princíp právnej bezpečnosti. Prvým novým orgánom právneho štátu bol práve ústavný súd, ktorý už vo svojom prvom rozhodnutí¹⁹⁹ prehlásil, že každá politická snaha sa môže realizovať len v rámci ústavy. Zároveň ústavný súd vychádzajúci z princípu právnej bezpečnosti nikdy nerobil obsahový rozdiel medzi ústavným prieskumom právnych noriem prijatých za predchádzajúceho režimu a po prijatí novej ústavy. Zmena systému totiž podľa ústavného súdu prebehla na základe princípu legality, ktorý vyžaduje od právneho štátu, aby sa v ňom bezpodmienečne uplatňovali normy právneho poriadku vzťahujúce sa naň samotný. Z politického hľadiska revolučné ústavné zmeny boli v Maďarsku realizované tak, že boli dodržané všetky legislatívne predpisy predchádzajúceho právneho poriadku a svoju právnu moc preto odvodzujú práve z dodržania týchto predpisov. Starý právny poriadok nestratil svoju účinnosť. Z hľadiska platnosti preto neexistuje rozdiel medzi normami prijatými pred a po prijatí novej ústavy. Legitimita rozličných režimov z posledného polstoročia preto nie je z tohto pohľadu relevantná. Nezávisle od času prijatia danej právnej normy je podstatné len to, aby účinné právne normy zodpovedali novej ústave. Počas posudzovania noriem z hľadiska ústavnosti právo nepozná dve vrstvy práva a dve mierky posudzovania. Čas prijatia právnej normy môže mať význam len vtedy, ak sa staré právne predpisy stanú nadobudnutím účinnosti obnovené ústavy protiústavnými.²⁰⁰ Podľa ústavného súdu je síce možné zohľadniť konkrétnu historickú situáciu v procese budovania právneho štátu, avšak nie je možné s odvolaním sa na konkrétnu historickú situáciu alebo spravodlivosť odložiť základné garancie právneho štátu. Právny štát totiž nie je možné budovať proti právnemu štátu. Ústavný súd dokonca vtedy konštatoval, že čiastočná a subjektívna spravodlivosť nemôže mať prednosť pred princípom právnej bezpečnosti, ktorý sa opiera o materiálne aj formálne princípy.²⁰¹ Týmto rozhodnutím maďarský ústavný súd na dlhé roky rozhodol otázku štátnej a hlavne právnej kontinuity posttranzičného demokratického zriadenia s predchádzajúcim systémom. K tejto citlivej otázke sa potom znovu vrátil ústavodarca v roku 2011.

¹⁹⁸ 11/1992. (III. 3.) AB határozat, s. 3.

¹⁹⁹ 1/1990. (II. 12.) AB határozat s. 1.

²⁰⁰ 11/1992. (III. 3.) AB határozat, s. 4.

²⁰¹ Ibid., s. 5.

V lete 2010, keď sa po parlamentných voľbách začal celý ústavodarný proces, sa spočiatku dôsledne hovorilo o príprave novej ústavy. Komisia, ktorú s týmto cieľom v lete po voľbách vytvoril snem, taktiež mala za úlohu pripraviť novú ústavu a nie Základný zákon. Komisia pozostávala zo 45 poslancov (23 za Fidesz, 7 za vládných kresťanských demokratov, 7 za socialistov, 7 za radikálne pravicový Jobbik a 2 za zelené hnutie Politika môže byť iná – LMP). Všetky opozičné strany však z rozličných dôvodov na jeseň 2010 postupne opustili túto komisiu. Konečný návrh komisie preto predstavoval hlavne názory dvoch vládných strán (Fidesz-KDNP). Premiér Viktor Orbán okrem toho v júni 2010 oslovil šesť významných bývalých politikov a vedcov, aby mu pomohli s vypracovaním koncepcie ústavy. Bol medzi nimi bývalý konzervatívny premiér Péter Boross, bývalý národne orientovaný reformno-komunistický minister Imre Pozsgay, ako aj europoslanci a vtedajší predseda akadémie vied.²⁰²

Na jeseň sa v provládnej odbornej literatúre, pravdepodobne inšpirovanej premiérom, zrodila myšlienka takzvanej „jadrovej ústavy“, pod ktorou sa rozumel minimalistický a skôr deklaratívny úvodný text ústavy, ktorý mal byť doplnený tromi organickými zákonmi: zákonom o základných právach, zákonom o organizácii štátu ako aj zákonom o verejných financiách.²⁰³ Hoci sa táto koncepcia nepresadila, približne poldruha mesiaca pred ukončením ústavodarného procesu došlo k určitým posunom v terminológii. Od februára 2011 sa totiž už nehovorilo o novej ústave, ale o Základnom zákone, ktorý však napriek spomínaným úvahám o rozčlenení hlavného ústavného dokumentu štátu na niekoľko tematických základných zákonov nakoniec zostal jednotným a komplexným dokumentom.

K určitej aspoň symbolickej dekonštrukcii však predsa len došlo. Autori textu návrhu (vtedajší europoslanec József Szájer a poslanec, dnes minister Gergely Gulyás) Základného zákona to aj deklarovali v knihe rozhovorov s nimi.²⁰⁴ Základný zákon pozostáva z jednotlivých veľkých častí, kapitol, ktoré sa odlišujú spôsobom číslovania. Jedna z najdlhších ústavných preambúl, ktorá sa nazýva *Národné vierovyznanie*, nie je – primerane tradíciám svojho žánru – rozdelená do paragrafov. Úvodná časť normatívneho textu s názvom *Základy* má články označené písmenami A)-T), ľudskoprávna časť *Sloboda a zodpovednosť* rímskymi číslami I.-XXXI. a jednotlivé články časti *Štát* venovanej systému štátnych orgánov sú označené arabskými

²⁰² CSINK, L. – FRÖHLICH, J. Magyarország Alaptörvénye. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest: PPKE JÁK, 2020, s. 128–129.

²⁰³ VARGA, Zs. A. A mag-alkotmány védelmében. *Pázmány Law Working Papers*. 2011, 2. sz. Dostupné zo: <<http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2012/2011-02.pdf>>.

²⁰⁴ ABLONCZY, B. *Az Alkotmány nyomában. Beszélgetés Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel*. Elektromédia, 2011, s. 27–28.

číslicami 1.-47. Podobne je číslovaná aj časť zaoberajúca sa *zvláštnymi stavmi* (48.-54.), nachádzajúca sa pred koncom dokumentu, ktorý sa končí *Záverečnými ustanoveniami*. Tie sú rozdelené len do arabských čísiel, bez toho, aby sa tieto nazývali článkami. Celý text okrem dlhej preambuly rámcuje aj jednovetová postambula.

Preambula hrá v novom maďarskom ústavnom poriadku podstatne výraznejšiu úlohu, než je to obvyklé. Podľa článku odseku 3. článku R) Základného zákona totiž jeho ustanovenia treba interpretovať v súlade s jeho cieľmi, ďalej s Národným vierovyznaním, ako aj s výdobytkami historickej ústavy. V Národnom vierovyznaní totiž ústavodarca prehlásil, že si ctí výdobytky historickej ústavy a Svätú korunu, ktorá stelesňuje ústavnú štátnu kontinuitu Maďarska a jednotu národa. V nasledujúcej vete sa hovorí o neuznaní prerušenia platnosti historickej ústavy v dôsledku okupácie cudzími mocnosťami. Hoci to ústavodarca nekonkretizoval, tu myslel na nacistické Nemecko a komunistický Sovietsky zväz. To vlastne vyplýva aj z nepriamej definície obdobia neslobody, ktoré začalo 19. marca 1944 nemeckou okupáciou a skončilo 2. mája 1990 prvými posttranzičnými slobodnými voľbami.

Otázku kontinuity medzi obdobiami pred a po demokratickej tranzícii nakoniec jednoznačne vyriešila štvrtá novela Základného zákona z roku 2013, ktorá doplnila text prvej časti ústavy o nový článok U. Tento vo svojej prvej vete deklaroval, že štátne zriadenie založené na vláde práva, ktoré vzišlo z prvých slobodných volieb v roku 1990, a predchádzajúca komunistická diktatúra sú nezlučiteľné. Prekvapivo podrobný text tohto článku sa potom venoval zodpovednosti Maďarskej socialistickej robotníckej strany ako bývalej štátostrany a jej právnych nástupcov za vtedajšie udalosti, otvoril otázku prerušenia plynutia premičacej doby ako aj možnosti stíhania vtedajších zločinov. Na ústavnej úrovni pomerne nezvyčajným spôsobom sa článok dokonca venoval otázke dôchodkov bývalých vedúcich činiteľov komunistického režimu. Prijatím štvrtej novely teda ústavodarca znovu definoval problematiku právnej kontinuity medzi rozličnými obdobiami vývoja komplikovaného 20. storočia.

Najdôležitejšou štrukturálnou zmenou v maďarskom ústavnom poriadku po roku 2011 však nie je zmena názvu hlavného ústavného dokumentu, ani jeho zdánlivá a tak trochu polovičatá dekonštrukcia,²⁰⁵ ale predovšetkým revitalizácia už niekoľko desaťročí zabudnutej konštrukcie historickej ústavy, a to paralelne s existenciou chartálnej (písanej) komplexnej a jednotnej ústavy, t. j. Základného

²⁰⁵ Polovičatá preto, lebo dôsledná by bola vtedy, ak by ústavodarca skutočne prijal namiesto jednotného a komplexného Základného zákona niekoľko tematických základných zákonov. Inak pojem dekonštrukcia spomína v knihe rozhovorov s hlavnými tvorcami novej ústavy europoslanc József Szájer, jeden zo spomínaných tvorcov. Pozri ABLONCZY, B. *Az Alkotmány nyomában. Beszélgetés Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel*. Elektromédia, 2011, s. 26–27.

zákona s veľkým Z. Pojem historickej ústavy je totiž v tomto zmysle určitým formálnym protikladom ústavy chartálnej, lebo (podobne ako vo Veľkej Británii) ide o súbor rozličných dôležitých právnych noriem, ktoré vznikli v rôznom čase a občas aj na rozličnej legislatívnej úrovni. Pravdepodobne aj z tohto dôvodu ústavodarca v prípade 3. odseku článku R) Základného zákona, ktorý predstavuje hlavné interpretačné pravidlo celého dokumentu, hovorí namiesto o historickej ústave o jej výdobytkoch. Výdobytky historickej ústavy je pritom do určitej miery novotvar v maďarskej ústavnoprávnej terminológii. Niektorí maďarskí právnici (predovšetkým Gábor Schweitzer a András Zs. Varga) preto dokonca hovoria o začiatku hybridnej ústavnosti, ktorá v sebe kombinuje prvky chartálnej a historickej ústavy.

Neprekvapuje preto, že pojem výdobytky historickej ústavy, ktorý bol predtým neznámy, sa stal v súčasnej právnickej literatúre jedným z najviac pertraktovaných pojmov. Problém spôsobuje hlavne to, že tu ide nielen o nový pojem, ale aj celá konštrukcia historickej ústavy je relatívne otvorená a neurčitá. V prípade chartálnej ústavy a jej doplnkov existuje presná hranica medzi ústavnoprávnymi a inými právnymi normami. Takáto hranica tu chýba, lebo historická ústava sa neustále vyvíja, formuje a občas aj mení.²⁰⁶

V súčasnosti v rámci odbornej verejnosti existujú tri prístupy k danej problematike. Podľa prvého prístupu treba prinavrátiť historickú ústavu do maďarského ústavného práva, veď aj spomínaný článok R) normatívnym spôsobom predpisuje jej aplikovanie (cez výdobytky). Do tejto skupiny patrí napríklad už spomínaný vplyvný ústavný sudca András Zs. Varga. Druhý prístup sa pokúša umiestniť historickú ústavu v kontexte právneho štátu a chartálnej ústavy. Rozhodnutia ústavného súdu, ktoré boli prijaté pred zrodom nového Základného zákona, považuje taktiež za súčasť historickej ústavy. Toto je napríklad názor bývalého predsedu prvého posttranzičného ústavného súdu, potom prezidenta republiky zvoleného pomocou Fideszu Lászlóa Sólyoma. Tretí prístup považuje historickú ústavu len za jednu z foriem historickej interpretácie aktuálnej ústavy a za ozdobný prvok v interpretačnom procese. To je napríklad názor ústavných právnikov Andrása Jakaba a Zoltána Szenteho.

Základom alebo skôr východiskom druhého a tretieho prístupu je to, že historická ústava pre svoju obsahovú neurčitosť a nesúlad so súčasnými pomermi nie je vhodná na to, aby zásadne ovplyvňovala interpretáciu ústavy.²⁰⁷ Zoltán Szente totiž vidí takúto možnosť len vtedy, ak sa radikálne prehodnotí, sfaľuje alebo úplne

²⁰⁶ CSINK, L. – FRÖHLICH, J. Magyarország Alaptörvénye. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Op. cit., s. 138.

²⁰⁷ Ibid., s. 138.

vylúči skutočný historický obsah ustanovení historickej ústavy, ktoré vznikali v inej dobe, za iných podmienok a väčšinou s iným cieľom, ako súčasný Základný zákon.²⁰⁸

Podľa názoru mladších ústavných právnikov Katolíckej univerzity P. Pázmánya Lóránta Csinka a Johanny Fröhlichovej je najrealistickejšie to stanovisko, ktoré nepovažuje historickú ústavu za spôsob chápania ústavy a ani za komplexný interpretačný myšlienkový rámec, ale skôr využíva jej jednotlivé prvky za interpretačnú pomôcku alebo za podporný argument, ktorý však musí byť v súlade s konkrétnymi ustanoveniami Základného zákona.²⁰⁹

²⁰⁸ SZENTE, Z. *A parlamentek története* Op. cit., s. 1.

²⁰⁹ CSINK, L. – FRÖHLICH, J. Magyarország Alaptörvénye. In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei*. Op. cit., s. 138.

4. Maďarský ústavný súd a pojem historickej ústavy

S interpretáciou pojmu historická ústava a jej výdobytky sa maďarská právna veda a predovšetkým ústavný súd teda borí už niekoľko rokov. Spočiatku boli ústavní sudcovia v tejto oblasti veľmi opatrní. Historickú argumentáciu, resp. odvolávky na staršie zákony z obdobia platnosti historickej ústavy aplikovali skôr len ako určitý skrášľovací doplnok svojich rozhodnutí, ktoré sa naďalej snažili prijímať na základe písaného ústavného textu a hlavných princípov moderného konštitucionalizmu.²¹⁰ Postupne však v rámci obnovy celého zboru začali medzi sudcami pribúdať noví členovia zvolení už s podporou novej konzervatívnej väčšiny, spomedzi ktorých viacerí pripisujú revitalizácii historickej ústavy a jej výdobytkov väčší význam.²¹¹ Okrem toho ústavný súd je okrem ústavodarnej moci asi jediný orgán, oprávnený definovať tento zložitý pojem, ktorý bol – slovami ústavného sudcu Balázsa Schandu – ako cenná, ale trochu zabudnutá rodinná relikvia, „znovu znesený z povaly domu, nanovo oprášený“ a teraz sa všetci pokúšajú zistiť, na čo bude tento cenný predmet (pojem) dobrý.²¹²

Pomocou pojmu historickej ústavy sa bývalý prezident republiky a predtým prvý predseda ústavného súdu profesor László Sólyom pokúsil zachrániť judikatúru ústavného súdu z obdobia rokov 1990 až 2011, teda z obdobia platnosti a účinnosti predchádzajúceho ústavného textu. V tomto s ním dokonca súhlasil aj Gergely Gulyás, jeden z hlavných autorov textu Základného zákona predloženého v marci 2011

²¹⁰ O tomto procese a hľadaní pozri SCHWEITZER, G. Ústavné právo a historizmus: historická narratíva maďarského Základného zákona. In: *Metamorfózy práva ve střední Evropě. Přebkrásný nový svět nebo ostrov?* CVRČEK, F. – JERMANOVÁ, H. (eds). Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, Plzeň, 2016, s. 97–103.

²¹¹ Pozri podrobne HALÁSZ, I. Maďarský ústavný súd a jeho metamorfózy po roku 1989. *Právnik*, 2015, 7. číslo, s. 560–570.

²¹² SCHANDA, B. Alkotmányos értékek – alkotmányos identitás. In: *A szabadságszerető embernek*. Liber Amicorum Kukorelli István. Budapest: Gondolat, 2017, s. 92–94.

maďarskému snemu na schválenie.²¹³ Ústavný súd od januára 2012 taktiež vychádzal z podobnej myšlienky a intenzívne sa vo svojich nových rozhodnutiach odvolával na staršiu judikatúru, ktorá vznikla ešte na základe predchádzajúceho ústavného textu. K zásadnej zmene však došlo v roku 2013, keď snem prijal inak veľmi kontroverznú štvrtú novelu Základného zákona, ktorá okrem iného vyslovene deklarovala, že rozhodnutia ústavného súdu prijaté pred zrodom nového Základného zákona strácajú platnosť, resp. účinnosť.

Na vzniknutú situáciu reagoval ústavný súd svojím rozhodnutím číslo 13/2013. (VI. 17.). V tomto rozhodnutí súd konštatoval, že po prijatí štvrtej novely Základného zákona musí použitie svojich predchádzajúcich rozhodnutí v novom rozhodovacom procese vždy dôkladne a podľa princípu „prípado od prípadu“ v konkrétnom kontexte zdôvodniť. Avšak nakoľko výsledky vývoja domáceho i európskeho ústavného práva, jeho základné princípy aj naďalej vplývajú na maďarský ústavný poriadok, a to bez ohľadu na prijatie nového Základného zákona, ústavný súd sa predsa len pokúsil zachrániť podstatu svojej predchádzajúcej judikatúry. Podľa sudcov môže teda ústavný súd v nových kauzách použiť argumenty, právne princípy a ústavnoprávne súvislosti, ktoré vypracoval vo svojich predchádzajúcich rozhodnutiach spred roku 2012, ale len vtedy, pokiaľ existuje obsahová totožnosť skúmaného paragrafu Základného zákona s predchádzajúcim ústavným textom, ďalej pokiaľ existuje kontextuálna totožnosť celého ústavného dokumentu a zároveň – v zmysle nových interpretačných pravidiel Základného zákona, ako aj na základe konkrétnej kauzy – neexistuje prekážka k tomu, aby sa použili prvky a konštatovania zo staršej judikatúry.²¹⁴ V tejto oblasti teda už neexistuje automatizmus a rutina.

Maďarský ústavný súd sa zatiaľ snaží zachovať kontinuitu medzi ústavným poriadkom spred a po roku 2012. Táto kontinuita inak pramení aj z už citovaného textu samotného Základného zákona a taktiež aj z okolností vzniku nového ústavného poriadku, ktorý nevznikol revolučným spôsobom. Vznik nového textu v jeho súčasnej podobe inak umožnil aj fakt, že moderné maďarské právo nepozná klauzulu večnosti, t. j. ústava nikdy nemala paragraf, ktorý by vymenoval, ktoré ustanovenia za nijakých okolností nie je možné zmeniť. Situácia sa nezmenila ani po prijatí Základného zákona. Zo strany právnej vedy existuje však pokus o vytvorenie určitej nepísanej klauzuly večnosti v oblasti základných ľudských práv, ktoré inak predstavujú kognitívnu časť medzinárodného práva a sú hlboko zakódované v ústavnom práve moderných demokratických štátov.

²¹³ ABLONCZY, B. *Az Alkotmány nyomában. Beszélgetés Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel.* Op. cit., s. 29.

²¹⁴ O tejto problematike pozri podrobnejšie CSERNY, Á. – TÉGLÁSI, A. *Magyarország belső jogforrási rendszere.* In: CSERNY, Á. – TÉGLÁSI, A. (eds). *Alkotmányjog.* Budapest: NKE, 2013, s. 67–68.

V tejto oblasti je nápomocný článok I. Základného zákona, ktorým sa začína ľudskoprávna časť pod názvom *Sloboda a zodpovednosť*. Odsek 1. tohto článku deklaruje, že je potrebné si ctiť neporušiteľné a neodňateľné základné práva človeka. Ich ochrana je prvoradou úlohou štátu. Odsek 2. zase prehlásil, že Maďarsko uznáva základné individuálne a kolektívne ľudské práva. Dvojica autorov (bývalý ústavný sudca András Bragyova a súčasná riaditeľka akademického ústavu právnych vied Fruzsina Gárdos-Oroszová) na základe tejto formulácie dedukovali, že štátom nevytvorené, len uznané a rešpektované základné ľudské práva tvoria to neporušiteľné a nezmeniteľné materiálne jadro maďarského Základného zákona, ktoré je nedotknuteľné aj pre ústavodarcu.²¹⁵

²¹⁵ BRAGYOVA, A. – GÁRDOS-OROSZ, F. Vannak-e megváltoztathatatlan normák az Alaptörvényben. *Állam- és Jogtudomány*, LVII. 2016, 3. sz. s. 35–63.

5. Maďarská ústavná identita

V posledných rokoch sa v maďarskom ústavnoprávnom diškurze objavil nový pojem, ktorý sem prenikol jednak z anglosaskej odbornej literatúry,²¹⁶ jednak z Lisabonskej zmluvy a jednak z rozhodnutí Európskeho súdneho dvora a niektorých národných ústavných súdov.²¹⁷ Ide o pojem národná, resp. ústavná identita. Maďarský ústavný súd dlho neprijal svoje tzv. lisabonské rozhodnutie, ktoré sa preto zrodilo pomerne neskoro, len v decembri roku 2016. Rozhodnutie ústavného súdu 22/2016. (XII. 5.) však zásadným spôsobom korigovalo túto situáciu. Predtým sa v politike a odbornej tlači už skoro dva roky diskutovalo o tomto pojme. Jeho popularita súvisí okrem iného aj so spormi maďarskej vládnucej reprezentácie s európskymi inštitúciami o charakter európskej integrácie a o interpretáciu niektorých hlavných princípov ústavného práva.

Po ukončení ústavadarného procesu, ako aj po prijatí spornej štvrtej a piatej novely Základného zákona, v roku 2013 sa vytvoril intenzívny dialóg medzi Maďarskom a EU. Napätie medzi oboma stranami sa znova vyostrilo v dôsledku migračnej krízy v roku 2015. Spor vznikol predovšetkým ohľadne otázky povinných kvót na prijímanie utečencov. Tento spor Maďarsko (spolu so Slovenskom) v roku 2017 pred Európskym súdnym dvorom nakoniec prehralo. Maďarská vláda, ktorá si chcela posilniť svoje pozície pri rokovaní so zahraničnými partnermi a európskymi inštitúciami, však ešte v roku 2016 iniciovala referendum o kvótach, v ktorom drvivá väčšina hlasujúcich síce podporila jej stanovisko, ale pre nízku účasť referendum nebolo platné.

²¹⁶ Pozri JACOBSON, G. J. *Constitutional identity*. Harvard University Press, 2010. a ROSENFELD, M. *Constitutional identity*. In: ROSENFELD, M. – SAJÓ, A. (eds). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

²¹⁷ SÜLYÖK, M. Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybírószakok gyakorlatában. In: JAKÓ, M. A. (Ed.). *Nemzeti és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonyában*. Szeged: SZTE ÁJK NRTI, 2014, s. 48–50.

Po tomto relatívnom neúspechu sa vládna väčšina pokúsila o siedmu novelu Základného zákona, ktorá mala okrem iného do maďarského ústavného poriadku uviesť pojem ústavnej identity. Vláda sa chcela pravdepodobne v budúcnosti na národnú ústavnú identitu zakotvenú priamo v Základnom zákone odvolávať vo svojich sporoch s orgánmi EÚ. Podľa textu návrhu novely malo byť Národné vierovyznanie doplnené o pojem „ústavná identita zakorenená v historickej ústave“. Zároveň malo deklarovať, že obrana tejto identity je základnou povinnosťou štátu. Interpretáčna klauzula Základného zákona zase mala byť doplnená o nový odsek, ktorý by obranu ústavnej identity Maďarska urobil povinnosťou všetkých štátnych orgánov.

Siedma novela Základného zákona však nakoniec vtedy v sneme ešte neprešla.²¹⁸ Otázka národnej ústavnej identity už rezonovala v konaní pred ústavným súdom, ktoré sa začalo vo veci povinných kvót na podnet ombudsmana pre základné práva. Ústavný súd v tejto veci prijal rozhodnutie číslo 22/2016. (XII. 5.),²¹⁹ ktoré patrí medzi zásadné rozhodnutia tohto zboru. Spomínané rozhodnutie sa v mnohom podobá na rozhodnutie nemeckého ústavného súdu z roku 2009 vo veci Lisabonskej zmluvy. Vychádza z toho, že spoločný výkon určitých kompetencií maďarskými štátnymi a unijnými orgánmi má napriek uznanej prednosti európskeho práva v mnohých sférach života svoje limity. Hlavné obmedzenie znamená princíp suverenity Maďarska, ktorý spolu s jeho ústavnou identitou nemôže nikto narušiť. Potenciálnemu narušeniu týchto hodnôt má zabrániť predovšetkým národný ústavný súd pomocou procesu kontroly suverenity a identity.

Sudcovia potom konkrétne definovali, čo rozumejú pod pojmom ústavná identita, ktorý je inak potrebné vždy vyložiť prípad od prípadu na základe textu celého Základného zákona aj jeho jednotlivých ustanovení, a to v súlade s jeho cieľmi, Národným vierovyznaním, ako aj výdobytkami historickej ústavy. Ústavný súd potom konštatoval, že ústavnú identitu nie je možné považovať za statický a uzavretý (taxatívny) výpočet hodnôt. Nakoniec však súd predsa len uviedol niekoľko príkladov, ktoré prvky tejto identity považuje za dôležité: základné práva a slobody, princíp rozdelenia moci, republikánske štátne zriadenie,²²⁰ úctu k verejnoprávnym autonómiám, náboženskú slobodu, zákonný výkon moci, parlamentarizmus, princíp rovnosti pred právom, akceptáciu súdnej moci a ochranu národnosti. Podľa ústavného súdu sú tieto hodnoty a princípy totožné s dnes všeobecne uznávanými ústavnými hodnotami a okrem toho znamenajú aj také výdobytky historickej ústavy,

²¹⁸ Tento pokus stroskotal nakoniec na odpore strany Jobbik, ktorá inak sympatizovala s podobným textom, avšak keď vládna väčšina nespĺnila jej požiadavky, tak nakoniec za novelu nezahlasovala.

²¹⁹ A 22/2016. (XII. 5.) AB határozat.

²²⁰ Odvolanie sa na republikánske zriadenie ako súčasť ústavnej identity odmieta dekan právnickej fakulty katolíckej univerzity v Budapešti, tu viackrát citovaný profesor István Szabó.

na ktorých je postavený Základný zákon a cez tento zákon aj celý maďarský právny poriadok.

Týmto spôsobom sa teda ústavnému súdu podarilo jednak prepojiť všeobecné európske a západné ústavnoprávne dedičstvo s pozitívnym dedičstvom maďarskej historickej ústavy a zároveň jedným rozhodnutím paralelne definovať hlavné výdobytky historickej ústavy a približný (netaxatívny) obsah pojmu ústavná identita. Okrem toho súd deklaroval, že ochrana ústavnej identity Maďarska môže nastať aj v prípadoch, ktoré sa dotýkajú životných podmienok jedincov, hlavne ochrany ich súkromnej sféry a osobnej, resp. sociálnej bezpečnosti, ako aj rozhodovacej samostatnosti. Tu jednoznačne cítiť vplyv už spomínaného lisabonského rozhodnutia nemeckého ústavného súdu.

Najväčšie spory – dokonca aj medzi ústavnými sudcami²²¹ – spôsobila otázka vzťahu ústavnej identity k ustanoveniam Základného zákona. Rozhodnutie totiž konštatovalo, že ústavná identita Maďarska je takou hodnotou, ktorú nevytvoril Základný zákon, ale ju len uznal. Z tohto dôvodu sa ústavnej identity nemožno vzdať medzinárodnou zmluvou, možno ju len stratiť, a to vtedy, keď s konečnou platnosťou zanikne maďarská štátnosť a suverenita. Ochranoť ústavnú identitu je predovšetkým úloha pre ústavný súd a to až dovtedy, pokiaľ je Maďarsko suverénnym štátom. Suverenita a ústavná identita, hoci nie sú totožnými pojmami, sa v mnohých bodoch stýkajú a prelínajú a kontrolu ich neporušiteľnosti je preto potrebné vždy realizovať vo vzájomných súvislostiach.

Podstatné v tomto rozhodnutí je teda okrem už uvedených faktov a konštatovaní to, že oddelilo ústavnú identitu od textu samotného Základného zákona, čiastočne ju dokonca nadradilo nad tento zákon. Dlhodobé dôsledky tohto kroku teraz len ťažko možno predvídať. Svojím spôsobom vlastne maďarský ústavný súd vytvoril koncepciu určitého nezmeniteľného jadra ústavnosti, čo je úplné novum v Maďarsku. Okrem toho po prvý raz jasnejšie definoval výdobytky historickej ústavy a prepojiť ich s európskym ústavnoprávnym dedičstvom. V každom prípade toto rozhodnutie znamená významný míľnik v ústavnom vývoji po roku 2010. Inak maďarský parlament po novom dvojtretinovom volebnom triumfe pravice v roku 2018 spomínanú siedmu novelu Základného zákona o ústavnej identite nakoniec predsa len prijal.

²²¹ O tom svedčí aj to, že niekoľko sudcov, ktorí inak podporili toto rozhodnutie ústavného súdu, pripojilo k nemu svoje vlastné paralelné zdôvodnenie, ktoré nebolo vždy kompatibilné s väčšinovým názorom.

IV. Otázka oficiálneho názvu maďarského štátu od Rakúsko-Uhorska po súčasnosť

1. Obdobie Rakúsko-Uhorska (1867–1918)

Podobne ako v prípade pomenovania fyzických osôb aj názov štátu má niekoľko paralelných funkcií. Jednak pomáha identifikovať štát (identifikácia), umožňuje jeho označenie (denotácia), oslovenie (invokácia) a uľahčuje komunikáciu s ostatnými štátmi (komunikácia). Okrem toho názov pomáha štát symbolicky reprezentovať navonok (reprezentácia) a do určitej miery umožňuje aj jeho opis a charakteristiku (deskripcia).²²² Tieto funkcie sa realizujú osobitne v prípade oficiálneho (politického) názvu štátu, ale platia aj pre zemepisné názvy.²²³

Názov niektorých štátov vykazuje pomerne veľkú stabilitu. Spojené štáty americké používajú napríklad toto označenie už od svojho vzniku. Stabilitu vykazujú aj názvy jednotlivých škandinávskych štátov alebo Portugalska. Iné štáty zase pomerne často menia svoj úradný názov, čo súvisí hlavne s neustálymi územnými, politickými, spoločenskými zmenami a krízami. V rámci európskeho kontinentu spomínaná nestabilita názvoslovia charakterizuje predovšetkým stredo- a východoeurópsky región. Pomerne stabilné bolo označenie Poľska, resp. Poľskej (ľudovej) republiky. Pravdepodobne najintenzívnejšie sa v regióne po roku 1918 – okrem Československa – menil oficiálny názov maďarského štátu, a to napriek starým tradíciám jeho štátnosti.

Názov štátu v tej podobe, ako ho dnes poznáme, je relatívne nový fenomén. Pred obdobím raného novoveku (15.–17. storočie), ktoré prinieslo v Európe aj vznik moderného (vtedy ešte absolutistického) štátu, sa aj jeho názov často viazal na dominantnú mocenskú konštrukciu (hlavne na korunu, dynastiu, osobu panovníka),

²²² TAKÁCS, P. *A rózsza neve: Magyar Köztársaság. Az államok nevééről és a magyar állam átnevezéséről*. Budapest: Gondolat, 2015, s. 25.

²²³ Väčšina európskych štátov používa totiž oba názvy. Len menšina používa ako oficiálny názov svoj zemepisný názov. Ide o nasledujúce štáty: Bosna a Hercegovina, Čierna Hora, Maďarsko, Rumunsko, Ukrajina.

alebo na územnú dimenziu konkrétnej mocenskej štruktúry. Stredoveký názov *Archiregnum Hungariae* napríklad v dobe panovania Ondreja II. okrem užšieho *Regnum Hungariae* v sebe zahŕňal aj sedem ďalších kráľovstiev, označovaných slovom *regnum*.²²⁴ V dobe existencie habsburského súštatia Uhorsko len relatívne zriedkavo označovali týmto evidentným, okrem iného aj územnú jednotu involvujúcim názvom. Namiesto toho sa v panovníckych dokumentoch často písalo o *krajinách Svätoštefanskej koruny* (*Länder der Heiligen Stephans Krone*).

Otec rakúsko-uhorského vyrovnania Ferenc Deák taktiež vo verejnoprávných bojoch a diskusiách zo začiatku 60. rokov 19. storočia preferoval namiesto pojmu „Krajiny Svätej koruny“ výraz „Krajiny Svätoštefanskej koruny“. Deák sa totiž snažil čo najpresnejšie oddeliť pojmy označujúce uhorskú a rakúsku časť ríše. Posledne menovanú sa snažil označovať ako korunné krajiny („Kronländer“). Okrem zdôrazňovania svätoštefanského základu uhorskej štátnosti Deák používal aj pojem „Krajiny koruny Uhorska“ alebo „Krajiny uhorskej koruny“, ktorý sa podobal na výraz „Krajiny Koruny českej“ a bol mu celkovo blízky.

Uhorský zákon číslo XVI. z roku 1867, ktorý obsahoval výsledky rakúsko-uhorského vyrovnania, používal pojem *Krajiny uhorskej koruny* (*A magyar korona országai*).²²⁵ Aj zákonný článok XII. z roku 1867 spomínal na jednej strane tento pojem a na strane druhej hovoril o „ostatných krajinách a provinciách Jeho Výsosti“. Zákonný článok o uhorsko-chorvátskom vyrovnaní však už hovoril o krajinách Svätoštefanskej koruny.²²⁶

Vtedajšia terminológia teda nebola úplne dôsledná. Občas sa stala aj predmetom sporov medzi jednotlivými právnikmi. Napríklad koncom 19. storočia napadla používanie názvu „Ríša Svätoštefanskej koruny“ učebnica Bélu Máriássyho, ktorý učil verejné právo v meste Ráb (Győr). Máriássy totiž založenie uhorského štátu dával od Arpáda a nie od Štefana I. Korunu mu nedal maďarský (uhorský) národ, ale pápež. Koruna nemôže znamenať viac, len mocenský symbol, pretože kráľovské práva pochádzajú z faktu voľby za kráľa alebo prípadne z dedičského práva. Okrem toho počas panovania svätého Štefana pod jeho panovnícke žezlo nepatrilo Chorvátsko, ani pohraničné oblasti. Máriássy si myslel, že tento výraz môže v konečnom dôsledku pomôcť len chorvátskym separatistom a uráža uhorskú štátnosť. Na svoju dobu prekvapujúcim spôsobom kritizoval aj iné svätoštefanské

²²⁴ VAJAY, S. *Dominae reginae milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején.* In: BALÁZS, É. – FÜGEDI, E. – MAKSAI, F. (eds). *Mályusz Elemér emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984, s. 395–414.

²²⁵ TAKÁCS, P. *A rózsza neve: Magyar Köztársaság. Az államok nevééről és a magyar állam átnevezéséről.* Op. cit., s. 27. pozn. 21.

²²⁶ ECKHART, F. *A Szent-Korona eszme története.* Op. cit., s. 283–284.

opatrenia – napríklad absenciu krajinských snemov, pozývanie cudzincov a zotročenie dvoch tretín obyvateľstva. Máriássy z tohto dôvodu používal na označenie uhorského štátu skôr výraz „Krajiny uhorskej Svätej koruny“.²²⁷

Pomerne skoro sa medzi dualistickou Viedňou a Budapešťou začala diskusia o tom, ako nazývať spoločné ministerstvá a ministrov. Maďarským politikom sa totiž nepáčilo prídavné meno „ríšske ministerstvo a minister“, ktoré sa používalo hlavne v medzinárodných vzťahoch a v delegáciách pre spoločné záležitosti. Nevyjadrovalo totiž dôsledne dualistický charakter monarchie a zvláštnu verejnoprávnú identitu Uhorska.²²⁸ Panovník František Jozef preto 14. 11. 1868 vo vlastnej kompetencii upravil otázku oficiálneho názvu dualistického štátu, ktorý sa odvtedy nazýval Rakúsko-Uhorskou monarchiou, alebo Rakúsko-Uhorskou ríšou. V medzinárodných vzťahoch používal panovník krátky titul „rakúsky cisár a uhorský apoštolský kráľ“,²²⁹ alebo „Jeho cisárska a apoštolská kráľovská Výsosť“.²³⁰

Vtedajší významný uhorský odborník na verejné právo Gejza Ferdinandy však ešte v roku 1902 vo svojej učebnici tvrdil, že skutočne korektným názvom by bol názov „Rakúsko a Uhorsko“.²³¹ Napriek tejto úprave rakúske a uhorské orgány naďalej používali pre svoju potrebu rozličné označenie spoločných ministerstiev – v západnej časti monarchie sa obvykle v úradnom styku hovorilo o „ríšskych ministerstvách“, v Uhorsku zase o „spoločných ministerstvách“.²³²

²²⁷ MÁRIÁSSY, B. *Magyarország közigazg.* Győr: 1893. s. 10–11. a s. 25.

²²⁸ SOMOGYI, É. *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában.* Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, 1996, s. 62.

²²⁹ Pojem Rakúsko sa však dovnútra oficiálne nepoužíval, lebo vždy sa hovorilo o „kráľovstvách a krajinách zastúpených na Ríšskej rade“. Rakúsko však už spomenuli dve právne normy, ktoré upravovali otázku ríšskeho erbú v roku 1915. SZENTE, Z. *Kormányzás a dualizmus korában.* Budapest, Osiris, 2011, s. 215.

²³⁰ SZENTE, Z. *Kormányzás a dualizmus korában.* Budapest: Osiris, 2011, s. 215.

²³¹ FERDINANDY, G. *Magyarország közigazg.* Budapest: Atheneum, 1902, s. 803.

²³² SOMOGYI, É. *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában.* Op. cit., s. 63.

2. Rozpad Uhorského kráľovstva a revolúcie rokov 1918/1919

Moderné Maďarsko, ktoré sa zrodilo na troskách starého Uhorského kráľovstva po rozpade rakúsko-uhorského súštátia v roku 1918, prešlo v 20. storočí veľmi zložitým a hektickým spoločensko-politickým vývojom. V politicky, ekonomicky a spoločensky vykoľajenej krajine sa relatívne často striedali režimy, ktoré si navzájom odporovali a boli budované na negácii bezprostredne predchádzajúceho politického systému. O hektickom charaktere tohto procesu svedčia aj časté zmeny oficiálneho názvu štátu.

Po rozpade svätoštefanského Uhorského kráľovstva koncom októbra a začiatkom novembra bola 16. 11. 1918 v Budapešti vyhlásená občiansko-demokratická *Maďarská ľudová republika*, ktorú v marci 1919 vystriedala *Maďarská republika rád*. Terminológia tohto obdobia však nebola dôsledná – občas sa totiž okrem ľudovej republiky v oficiálnych dokumentoch hovorilo jednoducho aj o republike. Dokonca ešte aj na začiatku diktatúry proletariátu v marci 1919 sa oficiálne hovorilo o *Maďarskej republike*.²³³

Dočasná ústava, ktorú prijali 2. 4. 1919 vrcholné orgány novej bolševickej moci (Revolučná vládna rada), však už hovorila o Republike rád. Pôvodne sa uvažovalo aj o používaní ruského variantu Sovietska republika, ale politické vedenie sa čoskoro priklonilo k maďarskej verzii. 23. 6. 1919 bola prijatá nová radikálne socialistická ústava, ktorá zaviedla úplne nový názov štátu – *Maďarská socialistická zväzová republika rád*.²³⁴

Po páde maďarského bolševického režimu sa nová sociálno-demokratická (tzv. odborárska) vláda Gyulu Peidla rozhodla 2. 8. 1919 pre návrat k *Maďarskej ľudovej*

²³³ TAKÁCS, P. op. cit. s. 27 s. pozn. 222.

²³⁴ Ibid., s. 28. Tu treba pripomenúť, že v maďarčine sa vtedy v názve používalo prídavné meno „magyarországi“ namiesto „magyar“, ktoré lepšie vyjadrovalo teritorialitu a negligovalo etnicitu.

republike. Túto vládu o niekoľko dní zvrhla pravicovejšia kontrarevolučná vláda advokáta Istvána Friedricha, ktorá už používala názov *Maďarská republika*.²³⁵ Občas sa však ešte objavil v dokumentoch aj výraz *Maďarská ľudová republika*.

Po víťazstve pravicových kresťansko-národných síl v rámci maďarského antibolševického tábora na jeseň 1919 došlo k obnoveniu používania starého názvu krajiny: *Maďarsko* alebo *Maďarské kráľovstvo*. Tento pojem bol a je v maďarčine totožný s oficiálnym názvom Uhorsko, resp. Uhorské kráľovstvo. Pre potreby tohto článku sa však bude používať po roku 1918 konzekventne už len výraz *Maďarské kráľovstvo* (namiesto Uhorské kráľovstvo). Návrat k predrozpadovej terminológii súvisel so zdôrazňovaním štátnej a právnej kontinuity medzi Uhorskom pred rokom 1918 a Maďarskom po roku 1918.²³⁶

Tento názov prežil aj vytvorenie krajne pravicového tzv. *Hungaristického štátu práce*, ktorý sa pokúsili vytvoriť pod vplyvom nacistických myšlienok vodcovia Strany šíkových krížov na prelome rokov 1944/1945. Hoci maďarskí krajne pravicoví nacionalisti výrazne zmenili štruktúru a názvy štátnych orgánov, naďalej vychádzali z koncepcie Svätej koruny a tisícročného maďarského štátu. Na Svätú korunu zložil prisahu aj ich vodca Ferenc Szállasi. Szállasi mal oficiálne titul vodcu národa, hlavy štátu a premiéra zároveň. Pojmu Maďarsko sa krajne pravicoví nacionalisti síce nevzdali, ale pod vedením Szállasiho chceli zorganizovať aj ostatné národy regiónu, ktorý nazvali *Karpatsko-dunajská veľká vlasť*.²³⁷

²³⁵ HORVÁTH, A. A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma. Az 1946. évi I. törvény megalkotása, a köztársaság kikiáltása. *Acta Humana*. 2017, 1. sz., s. 9.

²³⁶ Pozri SCHWEITZER, G. *Egy tisztességes jogtanár. Molnár Kálmán pályaképe*. Budapest: MTA TK JTI, 2018, s. 66–72.

²³⁷ MEZEY, B. (Ed.). *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris, 2003. Digitalizovaná verzia: <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_mezey_magyar_alkotmanyortort/ch06s02.html>.

3. Vývoj po roku 1945

Po porážke nacistického Nemecka a jeho domácich prisluhovačov sa začala postupná, avšak nikdy nedokončená premena porazeného povojnového Maďarska na demokratický štát. Tento proces bol spustený už koncom roku 1944 Dočasným národným zhromaždením a Dočasnou vládou v Debrecíne.²³⁸ Významnejším míľnikom bolo prijatie zákona č. I. z roku 1946 o vyhlásení *Maďarskej republiky*. Spomínaný zákon bol však viac než jednoduchou deklaráciou, ktorá vyriešila otázku oficiálneho názvu štátu. Išlo totiž zároveň aj o tzv. malú provizórnu ústavu s demokratickým obsahom, ktorá platila až do prijatia ľudovodemokratickej ústavy z 20. 8. 1949.

Nová ústava, ktorá bola inšpirovaná tzv. stalinskou ústavou Sovietskeho zväzu z roku 1936, zmenila názov štátu znovu na *Maďarskú ľudovú republiku*. Tu treba pripomenúť, že maďarská publicistika a politická terminológia považuje za prvú republiku len občiansko-demokratickú Maďarskú ľudovú republiku vedenú grófom Mihályom Károlyim, existujúcu od novembra 1918 do marca 1919. Za druhú republiku sa v Maďarsku označuje obdobie rokov 1946–1949. Druhú Maďarskú ľudovú republiku, ktorá sa sama označovala za ľudovú demokraciu pod vedením komunistickej strany, v krajine za skutočnú republiku nepovažujú. Nie náhodou sa strany demokratickej opozície snažili počas pokojného prechodu k demokracii v novom ústavnom texte z roku 1989 zmeniť názov štátu znovu na *Maďarskú republiku*. S týmto názvom sa totiž v Maďarsku obyčajne spája demokratický obsah.

²³⁸ Oba spomínané orgány boli inak inšpirované Moskvou s cieľom podpísať prímerie a neskôr mierovú zmluvu. Politický systém v rokoch 1945–1948 mal však prevažne demokratický a koaličný charakter.

4. Situácia po obnovení demokracie v roku 1989

Dňa 23. 10. 1989 bola na budapeštianskom Kossuthovom námestí vyhlásená Maďarská republika, ktorá sa v politickej publicistike považuje za tzv. tretiu republiku. Niektorí liberálni kritici nového Základného zákona z apríla 2011 a opoziční politici rámcujú koniec tzv. tretej demokratickej republiky práve prijatím nového ústavného textu. Hoci v Maďarsku v apríli 2011 nedošlo k zmene štátnej formy, podstatné meno republika vypadlo z oficiálneho názvu štátu.

Od 1. 1. 2012 sa krajina nielen zemepisne, ale aj úradne nazýva jednoducho Maďarsko. 1. odsek článku A. Základného zákona deklaruje totiž nasledovné: „*Názov našej VLASTI je Maďarsko.*“²³⁹ O niekoľko odsekov neskôr sa však naďalej prehlasuje republikánska štátna forma. Spomínaná opozičná publicistika zvyčajne označuje režim vytvorený premiérom Viktorom Orbánom a jeho stranou Fidesz-KDNP po roku 2010 pojmom Systém národnej spolupráce (maďarská skratka „NER“).

Pojem NER vytvoril sám nový politický kurz vtedy, keď novozvolený snem prijal ešte v roku 2010 rovnomennú politickú deklaráciu, ktorá bola potom až do prijatia nového Základného zákona vyvesená vo všetkých vládnych, verejnosprávnych a niektorých iných verejných budovách. Neskôr bol text tejto politickej deklarácie nahradený textom preambuly Základného zákona, ktorý sa vzletne nazýva Národné vierovyznanie. Do určitej miery ide o politické krédo nového politického kurzu, ktoré je sformulované v národno-konzervatívnom duchu.

Vládni politici, ktorí presadzovali a nakoniec zmenili oficiálny názov štátu z *Maďarskej republiky* na *Maďarsko* bez zmeny štátnej formy, tento krok dodnes celkom presvedčivo neobjasnili. Je jasné, že išlo o konzervatívne symbolické gesto, ktoré bolo typické pre celý ústavodarný proces v rokoch 2010–2011. Autori konkrétneho

²³⁹ Samotný Základný zákon používa takéto zvýraznenie slova VLASTĚ.

návrhu textu Základného zákona,²⁴⁰ o ktorom rokoval parlament na jar 2011, zmenu názvu štátu zdôvodnili tým, že zmena lepšie vyjadruje kontinuitu štátu – pojem Maďarsko sa totiž používa už oddávna, pričom oficiálne názvy štátu, ktoré naznačujú aj formu štátneho zriadenia, sa pomerne často menili a dodnes menia. Okrem toho podľa ich názoru republika nehrala v maďarskej histórii takú úlohu, na základe ktorej by si zaslúžila, aby bola uvedená v názve štátu.²⁴¹ Na druhej strane tento krok spomínaní politici trochu aj bagatelizovali ako výlučne symbolickú zmenu, ktorá nebude mať vplyv na štátnu formu. Tá sa v Základnom zákone skutočne nezmenila.

Z perspektívy vzťahu k republikánskym ideám bol predovšetkým veľavravný prejav Viktora Orbána z roku 2006, ktorý na jednom zhromaždení predniesol ešte ako vodca opozície. Orbán sa v ňom zamyslel nad vzťahom pojmov národ, vlasť a republika: „*Pre nás je republika len prázdne slovo ... ide len o šaty, telom je v skutočnosti národ, ... ľudia žijú v národe, republika je maximálne domom, v ktorom bývajú. Naša budúcnosť je v národe a nie v republike...*“²⁴²

²⁴⁰ Išlo predovšetkým o europoslancu za Fidesz Józsefa Szájera a poslancu snemu, dnes ministra Gergelya Gulyása.

²⁴¹ ABLONCZY, B. *Az Alkotmány nyomában. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel.* Elektromédia, 2011, s. 59–61.

²⁴² Pozri: <<http://www.ma.hu/tart/rcikk/a/0/143121/1>>.

5. Súdny a vynášanie rozsudkov v minulosti a dnes

Jednou z dôležitých sfér verejného života, ktorej sa dotkla zmena oficiálneho názvu štátu, je justícia. Súdny totiž svoje rozsudky vynášajú zväčša v mene niekoho alebo niečoho vyššieho – napríklad v mene suveréna, ľudu, kráľa alebo štátu (republiky). Nakoľko pôvodne bola súdna moc odvodená od kompetencií, resp. prerogatív panovníka, aj rozsudky sa vynášali v jeho mene. Na tomto fakte nič nezmenila transformácia absolutistickej monarchie na monarchiu konštitučnú. V období Rakúsko-Uhorska, ktoré bolo od roku 1867 tiež konštitučnou monarchiou, sa rozsudky vynášali v mene panovníka. V modernom ústavnom Uhorsku túto otázku právne upravil zákonný článok číslo IV. z roku 1867 o súdnej moci, ktorý deklaroval, že súdna moc sa realizuje „v mene jeho Výsosti kráľa“. Následne v roku 1896 vtedajší trestnoprávny procesný kódex a v roku 1911 aj občiansky procesný zákonník predpísali pravidlo, v zmysle ktorého mali rozsudky obsahovať pripomienku, že boli prijaté v mene jeho Výsosti kráľa.²⁴³

Situácia sa skomplikovala v medzivojnovom období počas tzv. verejnoprávneho provizória, keď bolo Maďarsko síce kráľovstvom, ale bez kráľa. V roku 1920 sa preto rozsudky vynášali v mene maďarského štátu. Túto otázku upravil vo svojom 7. paragrafe zákonný čl. I. z roku 1920 o obnovení ústavnosti a dočasnom výkone najvyššej štátnej moci, ktorý bol svojím spôsobom malou ústavou medzivojnového obdobia. Išlo však deklarovane len o dočasné riešenie, ktoré malo platiť len dovtedy, kým tento problém nevyrieši zákonodarná moc. Od roku 1930 však už súdy v zmysle zákonného článku XXXIV. z roku 1930 o zjednodušení výkonu súdnej moci vynášali svoje rozsudky v mene maďarskej Svätej koruny. Týmto sa prekonal už spomínaný rozpor, ktorý spôsobila absencia kráľa v kráľovstve.

²⁴³ Pozri: <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=89600033.TV&targetdate=&printTitle=1896.+.%C3%A9vi+XXXIII.+.t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>, <<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=91100001.TV&targetdate=&printTitle=1911.+.%C3%A9vi+.t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>>.

Po roku 1946 sa rozsudky v Maďarsku vynášali v mene Maďarskej republiky (1946–1949, 1989–2011) alebo Maďarskej ľudovej republiky (1949–1989). Po roku 1989 toto pravidlo platilo aj pre rozhodnutia ústavného súdu. Po zmene názvu štátu v roku 2011 a od nadobudnutia účinnosti Základného zákona 1. 1. 2012 boli však sudy zneistené, nakoľko neexistovalo presné vyhlasovacie pravidlo. Sudy preto vo svojich rozsudkoch a rozhodnutiach nespomínali, v koho mene vlastne realizujú moc. Táto situácia pretrváva dodnes.

Neistotu, ktorú vytvorila vo sfére vyhlasovania rozsudkov zmena názvu štátu, si už uvedomuje aj politika. Svedčí o tom napríklad to, že predseda maďarského snemu László Kövér vo svojom prejave pri príležitosti 150. výročia prijatia zákona o súdnej moci z roku 1869 prehlásil, že treba túto otázku riešiť. Podľa jeho názoru by mali sudy vynášať rozsudky v mene maďarského štátu, alebo v mene Svätej koruny, ktorá reprezentuje ústavnoprávnu štátnu kontinuitu a jednotu národa.²⁴⁴ Zatiaľ však v parlamente ešte nie je predložený konkrétny návrh zákona alebo návrh novely zákona. Vzhľadom na pomery v parlamente a na spomínaný prejav sa však v tejto oblasti dá očakávať návrat k medzivojnovej vyhlasovacej praxi a terminológii.

²⁴⁴ MTI. KÖVÉR, L. A bírói függetlenség nem abszolút és öncélú. *Magyar Nemzet*, 24. 4. 2019. Dostupné zo: <<https://magyarnemzet.hu/belfold/kover-laszlo-a-biroi-fuggetlenseg-nem-abszolutes-oncelu-6821534>>.

V. Záver

Historické Uhorsko, ako aj neskoršie Maďarsko, sa občas považovalo za krajinu právnikov. O tomto autostereotype svedčia viaceré beletristické diela maďarskej literatúry.²⁴⁵ Samotná myšlienka však nie je neznáma ani v odbornej literatúre. Významný medzivojnový ústavný právnik István Eged, ktorého diela boli citované aj v tejto publikácii, napríklad pri charakteristike maďarského národa popri vlastenectve, slobodomyselnosti, konzervativizme, tradicionalizme, chabosti a úcte k autoritám vyzdvihol aj intenzívny záujem národa o veci verejné, ako aj významnú úlohu práva v myslení obyvateľstva.²⁴⁶ Prirodzene, ide o silne idealizovaný a romantizujúci opis národných vlastností, ktorý bol typický pre nacionalistický diškurs medzivojnového obdobia, v každom prípade však špeciálne vyzdvihnutie právnických inštinktov nebolo náhodné.

V pomere k počtu obyvateľstva v Uhorsku skutočne pôsobilo veľa právnický vzdelaných osôb, čo v značnej miere súviselo so sociálnou štruktúrou vtedajšej spoločnosti. Po ranonovovekom poľsko-litovskom štáte malo práve Uhorsko najvyššie percentuálne zastúpenie obyvateľstva šľachtického pôvodu. Väčšinou však išlo o drobnú a strednú šľachtu, ktorú slovenská terminológia nazýva zemianstvom. Túto širokú spoločenskú vrstvu už nedokázalo vždy primerane užívať vlastníctvo pôdy, preto si jej synovia hľadali uplatnenie vo verejnej správe a súdnictve, prípadne zriedkavejšie v iných slobodných povolaniach.²⁴⁷ Mladí adeпти právnických povolani mohli tento odbor študovať v Uhorsku nielen na univerzitách, ale aj na pomerne početných právnických akadémiách.²⁴⁸

²⁴⁵ Pozri BABITS, M. *A gólyakalifa*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1968, s. 66, alebo CSATHÓ, K. *Divat! – Nem divat*. Budapest, Singer és Wolfner, 1942, s. 99.

²⁴⁶ EGED, I. *Alaptörvények a magyar alkotmányjogban*. Op. cit., s. 29–30.

²⁴⁷ V rokoch 1875 až 1918 patrila tretina úradníkov centrálnych orgánov a celé dve tretiny župnej správy k tejto panskej („džentrickej“) spoločenskej vrstve. Pozri BEREND T. I. *Válságos évtizedek*. Budapest: Magvető, 1987, s. 42.

²⁴⁸ SCHWEITZER, G. Vzdelávanie právnikov v Uhorsku (1777–1914). In: *Metamorfózy práva ve střední Evropě*. JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds). Praha – Plzeň, ÚSP AV ČR – Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2008. s. 11–122.

Silné historické povedomie bolo vždy prítomné v prostredí tejto spoločenskej vrstvy, ktorá odvodzovala svoje privilégia zväčša zo zásluh svojich predkov. Aristokracia a zemianstvo boli a sú preto skoro všade (t. j. nielen v bývalom Uhorsku) zástancami historických tradícií. Popri málopočetnom meštianstve, ktoré často ani nemalo maďarský etnický pôvod, sa v časoch modernizácie práve táto spoločenská vrstva stala kosterou vznikajúcich stredných vrstiev v krajine, ktoré z tejto pozície potom formovali celé jej myslenie a identitu.²⁴⁹

V medzivojnovom období silné historické povedomie stredných vrstiev posilnila trauma z Trianonu. Mnohí intelektuáli, úradníci, aj obyčajní občania sa totiž po strate veľkej časti uhorských území a v podmienkach so stratou súvisiacich existenčných problémov utiekali k „šťastnej a veľkolepej minulosti“, namiesto trpkosti (vtedajšej) súčasnosti. Aj oficiálne (inak psychologicky vcelku prirodzené) stotožnenie starej uhorskej a novej posttrianonskej maďarskej štátnosti napomáhalo posilnenie historizmu v maďarskom myslení.

Táto tendencia, prirodzená, nebola prítomná rovnako vo všetkých vrstvách spoločnosti a nebola ani rovnako príťažlivá pre všetky ideologické segmenty maďarskej politiky. Historizmus tradične najviac rezonoval v konzervatívnom prostredí, hoci úplne cudzí nebol ani ostatným skupinám spoločnosti. Najmenší význam sa mu pripisoval v období existencie komunistického režimu v rokoch 1949 až 1989, ale ani vtedy nebol úplne zabudnutý. Skutočná renesancia silného historického povedomia, ktorú podporoval aj štát a jeho vzdelávacie inštitúcie, sa začala po roku 1989.

Vtedy sa však táto tendencia ešte neprejavila na úrovni verejného práva. Obdobie počiatočnej demokratickej transformácie bolo skôr naklonené preberaniu demokratických vzorov zo zahraničia. Okrem toho posudzovanie tzv. horthyovského obdobia ako prípadného východiskového základu pre reformy bolo vtedy ešte podstatne kritickejšie, ako je tomu dnes. Okrem toho prijatie veľkej novely ústavy z roku 1949 v roku 1989 bolo historickým kompromisom medzi odchádzajúcou komunistickou politickou garnitúrou a prichádzajúcimi demokratickými silami s rozličným ideologickým pozadím. Kompromis znamenal aj určitý ideologický a historický minimalizmus. Inak, počas demokratickej transformácie sa spomedzi domácich tradícií najčastejšie vyzdvihovalo prechodné demokratické (koaličné) obdobie z rokov 1945 až 1948. Hlavným dokumentom spomínaného obdobia bol zákon číslo I. z roku 1946 o vyhlásení Maďarskej republiky, ktorý je v súčasnosti skoro zabudnutý, prípadne vedome zabúdaný. Na povojnové koaličné obdobie

²⁴⁹ BEREND T. I. *Válságos évtizedek*. Op. cit., s. 42.

totiž nenadväzovali len sociálni demokrati a liberáli, ale úplne cudzie nebolo ani prebúdžajúcim sa malorol'níkom.

Na druhej strane treba pripomenúť, že návrat k historickým tradíciám a terminológii spred roku 1945 nebol v roku 2010 úplne prekvapujúci. Prejavil sa napríklad už počas reformy súdnictva a vytvorenia odvolacích súdov v roku 1997. Moderná štruktúra súdnictva, ktorá prežila až do nástupu komunizmu, vznikla v Uhorsku v roku 1869. Vtedy bol prijatý zákonný článok IV. z roku 1869, ktorý vytvoril štvorstupňovú sústavu súdnictva. Na jej čele stála Kúria, ktorej jednotnú štruktúru sformuloval zákonný článok LIX. z roku 1881. O stupeň nižšie rozhodovali súdne tabule. Ich postavenie konkretizoval zákonný článok XXV. z roku 1890. Na župnej úrovni pôsobili kráľovské súdne stolice. Najnižší stupeň v súdnictve predstavovali okresné sudy. Pre potreby verejnej správy vytvoril zákonný článok XXVI. z roku 1896 Najvyšší správny súd. Okrem toho pred druhou svetovou vojnou v krajine pôsobil ešte Burzový súd, Patentový súd a Kompetenčný súd.²⁵⁰

Celý justičný systém prešiel zmenami po prijatí ľudovodemokratickej ústavy v roku 1949. Zmeny sa týkali aj terminológie. Kúria sa premenovala na Najvyšší súd, súdne stolice na župné sudy. Okrem toho na najnižšej úrovni súdili okresné a mestské (prípadne v Budapešti obvodné) sudy, ktoré neskôr súhrnne nazvali miestnymi súdmi. Okresy totiž po roku 1984 zanikli a boli obnovené až druhou vládou Viktora Orbána po roku 2011. Súdne tabule zanikli ešte v roku 1950. Najvyšší správny súd bol zrušený v roku 1949 a dodnes neexistuje.²⁵¹

V tejto forme prežila organizácia súdnictva aj pád komunizmu a demokratickú transformáciu. Ku komplexnej zmene názvoslovia v rokoch 1989/1990 ešte nedošlo. Obnovená tretia (nadžupná) úroveň súdnictva však v roku 1997 dostala názov tradičný pre tento stupeň súdnictva – súdna tabuľa. Zákon číslo LXXIX. pritom prijal ešte parlament, v ktorom mali dvojtretinovú väčšinu vtedy socialisti a liberáli. Ku skutočnému vzniku tejto súdnej inštitúcie však nakoniec došlo až v roku 2003.²⁵²

Nový Základný zákon Maďarska a následne prijatý nový zákon o organizácii súdnictva (t. j. zákon číslo CLXI. z roku 2011) však jednoznačne znamenal komplexný návrat k tzv. národnej justičnej terminológii. Samotný Základný zákon zmenil len názov Najvyššieho súdu na Kúriu. Zákon potom zmenil názvy ostatných úrovní.

²⁵⁰ BÓDINÉ BELIZNAI, K. A törvénykezés szervei. In: MEZEY, B. (Ed.). *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris, 2003, s. 430–432.

²⁵¹ FÜRÉSZ K. Igazságszolgáltatás. In: KUKORELLI I. (Ed.). *Alkotmánytan*. Budapest: Osiris-Százdavég, 1994, s. 370–371.

²⁵² Pozri: <<https://kuria-birosag.hu/hu/kuria-tortenete>>.

V Maďarsku teda v súčasnosti sudcovia pôsobia v rámci okresných a obvodných súdov, ktoré nahradili miestne sudy, potom na úrovni súdnych stolíc, ktoré nahradili predchádzajúce župné sudy, a nakoniec na úrovni piatich súdnych tabúl, ku ktorým sa možno odvolať.²⁵³

Prijatie Základného zákona znamenalo návrat k pôvodnej historickej terminológii aj v oblasti menšinových práv. Po veľkej novele ústavy v roku 1989/1990 sa aj v maďarskom ústavnom poriadku zaužívala terminológia typická pre medzinárodné dokumenty a nový text ústavy deklaroval práva národných a etnických menšín. Zákonný článok XLIV. z roku 1868, upravujúci túto oblasť v rokoch rakúsko-uhorského dualizmu a čiastočne aj v medzivojnovom období, pritom hovoril o rovnoprávnosti národností. V období socializmu oficiálne dokumenty taktiež spomínali národnosti a nie menšiny. Situácia sa spomínaným spôsobom zmenila počas demokratickej tranzície. Nový ústavný text z roku 2011, ako aj organický zákon CLXXIX z roku 2011 o právach národností teda do určitej miery znamenal návrat k pôvodnej – tradičnej – terminológii.

V roku 2011 došlo aj k zmene oficiálneho názvu štátu. Namiesto Maďarskej republiky, ktorá bola naposledy vyhlásená 23. októbra 1989, sa od 1. januára 2012 používa pre označenie krajiny jednotne už len názov Maďarsko. Hoci text Základného zákona naďalej deklaruje krajinu za republiku, republikánske tradície po roku 2011 predsa len zoslabli. To sa však neprejavuje vo sfére verejného práva, ale skôr v politickej terminológii a vládnej ideológii. Idea republiky sa totiž v národno-konzervatívnom prostredí spája predovšetkým s obdobiami historických porážok v prvej a druhej svetovej vojne. Obe porážky síce utrpeli predovšetkým vtedy dominantné pravicové (resp. krajne pravicové) sily, stúpenci republiky sa skôr snažili len zachrániť to, čo sa ešte dalo, nakoniec sa pravicovo-konzervatívne politickému spektru predsa len podarilo porážku pripísať republikánsko-demokratickému táboru.

Historizujúca tendencia, ktorá bola v Maďarsku prítomná už aj v prvých rokoch tranzície, sa naplno sa prejavila po nástupe novej vlády v roku 2010. Nová väčšina sa rada označovala za národno-konzervatívnu silu a získaním dvoch tretín všetkých parlamentných mandátov v sneme sa pre pravicu otvorila možnosť viac-menej samostatne formovať maďarské verejné právo. Pôvodne sa zdalo, že ide skôr len o určitú nostalgiu za slávnou minulosťou, prípadne za prejavy ideologického revanšu, neskôr však vysvitlo, že tu ide o podstatne viac. Osobitne to platí v prípade revitalizácie myšlienky a právnej konštrukcie historickej ústavy, ktorej výdobytky v súčasnosti už nie sú len skrášľujúcim doplnkom niektorých rozhodnutí ústavného

²⁵³ Pozri: <<https://birosag.hu/a-birosagi-szervezet>>.

súdu. Skôr sa stávajú súčasťou každodennej rozhodovacej praxe tohto zboru. Zdá sa, akoby postupne vznikol hybridný ústavný poriadok opierajúci sa jednak na chartálny Základný zákon, a jednak nepísanú (organickú) historickú ústavu a jej výdobytky.

Samotná existencia tradície historickej ústavy ešte nemusí znamenať zásadný problém. Všetko závisí od toho, na čo bude táto – relatívne amorfna – koncepcia využitá. Tradične mimoriadne flexibilná koncepcia historickej ústavy má totiž v súčasnom maďarskom duchovnom prostredí veľký potenciál pre rozvoj. Nie je však jedno, či bude tento potenciál využitý konštruktívnym spôsobom na posilnenie myšlienky moderného právneho štátu, alebo naopak, skôr na jeho postupnú deštrukciu. Ide o natoľko citlivú otázku a nejednoznačnú, prípadne otvorenú koncepciu, že v sebe môže rovnako skrývať potenciál pre obe alternatívy.

Zoznam použitej literatúry

ABLONCZY, B. *Az Alkotmány nyomában. Beszélgetések Szájer Józseffel és Gulyás Gergellyel.* Budapest, Elektromédia, 2011.

BÁBA, I. – BALLER, B. – HALÁSZ, I. – TÓTH, N. *A magyar külügyi igazgatás alapjai.* Budapest, Dialóg Campus, 2016.

BABITS, M. *A gólyakalifa.* Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1968, 66 s. alebo CSATHÓ, K. *Divat! – Nem divat.* Budapest, Singer és Wolfner, 1942.

BEREND T. I. *Válságos évtizedek.* Budapest, Magvető, 1987.

BÓDINÉ BELIZNAI, K. *A törvénykezés szervei.* In: *Magyar alkotmánytörténet.* MEZEY, B. (Ed.), Budapest, Osiris, 2003.

BRAGYOVA, András – GÁRDOS-OROSZ, Fruzsina *Vannak-e megváltoztathatatlan normák az Alaptörvényben.* Állam- és Jogtudomány, LVII. 2016. No. 3. 35–63 s.

BRAVERMANOVÁ, M. – BUKOVINSKÁ, B. – HLOBIL, I. – CHOTĚBOR, P. – KOSTÍLKOVÁ, M. – KOUŘIMSKÝ, J. *České korunační klenoty.* (3. rozš. vyd.), Praha: 1998, 88 s.

CSERNY, Ákos – TÉGLÁSI, András. *Magyarország első jogforrási rendszere.* In: *Alkotmányjog.* (Eds). CSERNY, Ákos – TÉGLÁSI, András. NKE, Budapest, 2013.

CSINK, L. – FRÖHLICH, J. *Magyarország Alaptörvénye.* In CSINK, L. – SCHANDA, B. –

VARGA, ZS. A. (Eds). *A magyar közjog alapintézményei.* Budapest, PPKE JÁK, 2020.

ECKHART, F. *A Szent-Korona eszme története.* Budapest: MTA, 1941.

EGRESI, K. *A köztársasági eszme és a Szent Korona-tan a magyar politikai gondolkodásban a két világháború között.* In FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2007.

EGYED, I. *A mi alkotmányunk.* Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1943.

És mi lesz az alkotmánnyal? Eds. MAJTÉNYI, B. – MIKLÓSI, Z. Budapest, Eötvös Károly Intézet, 2004.

FERDINANDY, G. *Magyarország közjoga*. Budapest, Atheneum, 1902.

FÖGLEIN, G. – MEZEY, B. – RÉVÉSZ, T. M. *Az államfő*. In MEZEY, B. (ed.). *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 2003.

FÜRÉSZ K. *Igazságszolgáltatás*. In: *Alkotmánytan*. KUKORELLI I. (Ed.). Budapest, Osiris-Százdavég, 1994.

GOMBÁR, CS. *Republikanizmus és demokrácia tegnap és ma*. In: FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2007.

GRATZ, G. *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1935.

HAJDU, T. *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, Napvilág Kiadó, 2012.

HALÁSZ, I. *Maďarský ústavný súd a jeho metamorfózy po roku 1989*. *Právnik*. 2015, No. 7, 560–570 s.

HALÁSZ, I. *Zrod a charakteristika nového Základného zákona Maďarska*. *Právnik*, 2011, číslo 8. 751–783 s.

HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G. *Alaptörvényünk jogrendünk alapja: szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Az Alaptörvény önmeghatározáso kísérlete*. In: *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás*. Ed. PATYI, A. Budapest, NKE, 2019. 487–499 s.

HALÁSZ, I. – SCHWEITZER, G. *Szimbolika és közjog*. Kalligram, Pozsony, 2010.

HATOS, P. *Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, Jaffa Kiadó, 2018.

HERMANN, R. *Alkotmányozás 1848–1849-ben. Alkotmány és történelem: Történelem (21.) Országos Konferenciája (2011. október 8. Kossuth Klub)*.

HOLEC R. *Trianon – triumf a katastrofa*. Marenčin PT, Bratislava, 2020.

HOLLÓSI, G. *Alkotmányos alkotmánytalanság. A Tanácsköztársaság alkotmányával kapcsolatos problémák*. *RUBICON* 2019/4. 13–15 s.

HORVÁTH, A. *A köztársaság az egyetlen lehetséges államforma. Az 1946. évi I. törvény megalkotása, a köztársaság kikiáltása*. *Acta Humana*, 2017. No. 1.

HORVÁTH, A. *Nagy György harca a független köztársaságért*. Budapest, 1992.

HORVÁTH, A. *A nyilas diktatúra*. In *Magyar alkotmánytörténet*. Ed. MEZEY B. Budapest, Osiris, 2003.

JACOBSOHN, Gary J. *Constitutional identity*. Harvard University Press, 2010.

JAKAB, A. *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG/ORAC, 2011.

JESZENSZKY, G. Károlyi Mihály: Hős, balek vagy áruló? *RUBICON*. 2010. No. 10, 39–44 s.

Kádár nem lehetett részese a korona hazatérésének. Múlt-kor, 2008. január 7. Dostupné zo: <<http://mult-kor.hu/cikk.php?id=19269>>.

KADLEC, K. *Uherské ústavní dějiny do Ottova slovníku naučného*. Praha, Najl. J. Otto. (é. n.)

KALLAS, M. *Historia ustroju Polski X-XX. w. PWN*, Warszawa, PNW, 1999.

KARDOS, J. A *Szent Korona-tan és a legitimizmus*. Gondolat, Budapest, 2012.

KARPAT, J. *Corona Regni Hungariae v dobe aprádovskej*. Práce zo Seminára práva v strednej Európe Právnickej fakulty Univ. Komenského v Bratislave. Vydáva Prof. Dr. Rud. Rauscher č. 3. Bratislava, 1937.

KÉPES, Gy. *Amerikai hatások Kossuth, valamint az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc alkotmányjogi gondolkodásában*. In: MEZEY, B. – VÖRÖS, I. (eds). *150 év – a magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténészek 1848-ról*. Budapest, 2000.

KOWALSKÁ, E. – KANTEK, K. *Uhorská rapsódia alebo tragický príbeh osvietenca Jozefa Hajnóczyho*. Bratislava, Veda, 2008.

KÖRÖSÉNYI, A. *A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim*. In: KÖRÖSÉNYI, A. (ed.). *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris – MTA TK PTI, 2015. 401–423 s.

KÖVÉR, L. *A bírói függetlenség nem abszolút és öncélú*. Magyar Nemzet, 24. 4. 2019. <https://magyarnemzet.hu/belfold/kover-laszlo-a-biroi-fuggetlenseg-nem-abszolut-es-oncelu-6821534>.

KUKORELLI, I. *Az 1946. évi I. törvény közigazgatási jelentősége és az alkotmányos jogfolytonosság*. *Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények*. 2017, No. 1.

LITVÁN, Gy. *Az 1918–1919-es demokrácia két tűz között*. In: LITVÁN, Gy. *Magyar gondolat – szabad gondolat*. Budapest, Osiris, 2008. 214–226 s.

LUKÁCS, Gy. *Az ezeréves Magyarország Európa történetében*. Magyar Külpolitika, 1942, 12. sz.

MACZÓ, Á. – G. NAGY, I. *Új magyar alkotmány*. Budapest, 1995. Dostupné zo: <www.mkogy.hu/iromany/fulltext/00895txt.htm>.

MÁTHÉ, G. *A választójog*. Budapest, Press-Publica, 2002.

MÁRIÁSSY, B. *Magyarország közigazgása*. Győr, 1893.

MERKL, A. *A mai Magyarország államformájának kérdéséről*. Jogtudományi Közlöny, 60. évf, 1925. 5. sz

MEZEY, B. *Feudális állammodellek Magyarországon*. In: MEZEY, B. *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 2003.

ma

MEZEY, B. (ed.). *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 2003.

MOLNÁR, K. *A Szent Korona-tan kifejlődése és mai jelentősége*. Pécs, Dunántúli Egyetemi nyomda, 1927.

MOLNÁR, K. *Magyar közjog*. Pécs, Danubia,

MOLNÁRNÉ BALÁZS, Á. *A köztársaság ellenzéke: Slachta Margit érvelése a Nemzetgyűlésben az 1946. évi I. törvénycikk kapcsán*. Acta Humana. Emberi Jogi Közlemények, 2017. No. 1. 39-41 s.

MORAVETZ, O.: *Uhorská Svätá koruna*. Budapest: Úrad maďarského parlamentu, 2018.

PÁLFFY, G. *Magyarország harmadik koronázóvárosa. Pozsony nagy korszaka*. RUBICON, 2017. sz. 1-2.

PÖLÖSKEI, F. *A köztársasági gondolat a magyar irodalomban*. In FEITL, I. (ed.) *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2007.

RAUSCHER, R.: *Uherské a slovanské právní dějiny*. Przewodnik historyczno-prawny III. 1932.

Révai Kis Lexikona. CSEKEI VARJÚ, E. (Ed.) Budapest, Révai Irodalmi Intézet, 1936.

RIXER, Á. *A történeti alkotmány helye a mai jogunkban*. In RIXER, Á. *Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvény tiszteletére*. Budapest, KRE ÁJK, 2012.

ROSENFELD, Michel *Constitutional identity*. In: *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Eds. ROSENFELD, Michel – SAJÓ, András. Oxford University Press, Oxford, 2012.

SCHANDA, Balázs *Alkotmányos értékek – alkotmányos identitás*. In: *A szabadságszerető embernek*. Liber Amicorum Kukorelli István. Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter – Szabó Zsolt (szerk.) Budapest, 2017.

SCHWEITZER, G. A „magyar királyi köztársaságtól” a Magyar Köztársaságig: az 1946. évi I. törvénycikk visszhangja a korabeli közjogi irodalomban. Acta Humana, 5. évf. 2017. 1. sz. 27-38 s.

SCHWEITZER, G. „A tisztességes jogtanár” Molnár Kálmán pályaképe. Budapest, MTA TK JTI, 2018.

SCHWEITZER, G. *Historizujúce prvky v Základnom zákone Maďarska. Quo vadis strední Evropa? Metamorfózy práva III.* Eds.: JERMANOVÁ, H. – CVRČEK, F. Plzeň, ÚSP AV ČR. 67–75 s.

SCHWEITZER, G. *Ústavné právo a historizmus: historická narratíva maďarského Základného zákona.* In: CVRČEK, František – JERMANOVÁ, Helena. (eds). *Metamorfózy práva ve střední Evropě. Překrásný nový svět nebo ostrov?* Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, Plzeň, 2016. 97–103 s.

SCHWEITZER, G. *Vzdelávanie právnikov v Uhorsku (1777–1914).* In: *Metamorfózy práva ve střední Evropě.* JERMANOVÁ, H. – MASOPUST, Z. (eds). Praha – Plzeň, ÚSP AV ČR – Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2008. 113–122 s.

SOMOGYI, É. *Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában.* Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 1996.

SULYOK, M. *Nemzeti és alkotmányos identitás a nemzeti alkotmánybíróságok gyakorlatában.* In: JAKÓ, M. A. (szerk.) *Nemzeti és alkotmányos identitás az Európai Unió és a tagállamok viszonyában.* Szeged: SZTE ÁJK NRTI, 2014. s. 44–62.

SZABÓ, I. *Az ősi alkotmány.* In: CSINK, L. – SCHANDA, B. – VARGA, ZS. A. (eds). *A magyar közjog alapintézményei.* Budapest, PPKE JÁK, 2020.

SZENTE, Z. *A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben.* Közjogi Szemle, 2011, 3. szám.

SZENTE, Z. *A parlamentek története.* Budapest, Országház Könyvkiadó. 2018.

SZENTE, Z. *Kormányzás a dualizmus korában.* Budapest, Osiris, 2011.

TAKÁCS, P. *A rózsza neve: Magyar Köztársaság. Az államok nevééről és a magyar állam átnevezéséről.* Budapest, Gondolat, 2015.

TELEKI, P. *Válogatott politikai írások és beszédek.* Budapest, Osiris, 2000.

TIMON, Á. *Magyar alkotmány és jogtörténet.* Hatodik kiadás. Budapest, 1919.

TOMCSÁNYI, M. *Magyarország közigazgatása.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1932

ÚJVÁRY, G. „Egy európai formátumú államférfi” *Klebensberg Kuno (1875–1932).* Budapest-Veritas, Kronosz-MTT, 2014.

VAJAY, S. *Dominae reginae milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején.* In BALÁZS, É. – FÜGEDI, E. – MAKSAI, F. (eds). *Mályusz Elemér emlékkönyv. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984, 395–414 s.

VARGA, B. *Károlyi Mihály újratemetése. Sic Itur Ad Astra.* 1993. 2–4.

VARGA, L. *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a köztársasági gondolat.* In: FEITL, I. (ed.). *Köztársaság a modern kori történelem fényében. Tanulmányok.* Budapest: Napvilág Kiadó, 2007.

VARGA, Zs. A. A mag-alkotmány védelmében. *Pázmány Law Working Papers*. 2011, No. 2. Dostupné zo: <<http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2012/2011-02.pdf>>.

VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – KNOLL, V. České právní dějiny. Plzeň: Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2008.

ZÉTÉNYI, Zs. *A Szentkorona-eszme mai értelme*. Budapest: Püski, 1997.

ZSOLDOS, A. *A Szent Korona. A korona a történelemben és a nemzeti hagyományban*. História, 2000. Dostupné zo: <http://www.historia.hu/archivum/2000/000506zsoldos_szent.htm>.

PRÍLOHA

ZÁKLADNÝ ZÁKON MAĎARSKA (25. apríla 2011)²⁵⁴

BOŽE, POŽEHNAJ MAĎAROV!

Národné vierovyznanie

MY, PRÍSLUŠNÍCI MAĎARSKÉHO NÁRODA, na začiatku nového tisícročia, so zodpovednosťou za všetkých Maďarov, vyhlasujeme nasledovné:

Sme hrdí na to, že náš kráľ Svätý Štefan pred tisíc rokmi položil maďarský štát na pevné základy a našu vlasť urobil súčasťou kresťanskej Európy.

Sme hrdí na našich predkov, ktorí bojovali za zachovanie, slobodu a nezávislosť našej krajiny.

Sme hrdí na vynikajúce intelektuálne výkony maďarských ľudí.

Sme hrdí na to, že náš národ po stáročia v bojoch bránil Európu a svojim nadaním a usilovnosťou zveľadľoval jej spoločné hodnoty.

Uznávame úlohu kresťanstva pri zachovaní národa. Ctíme si rôzličné náboženské tradície našej krajiny.

²⁵⁴ Ide o preklad textu upraveného po novele Základného zákona z roku 2018.

Sľubujeme, že zachováme duchovnú a duševnú jednotu nášho národa, ktorý sa počas búrok uplynulého storočia roztrieštil na časti. S nami žijúce národnosti sú súčasťou maďarského politického spoločenstva a predstavujú štátotvorný činiteľ.

Podstupujeme, že budeme pestovať a ochraňovať naše dedičstvo, náš jedinečný jazyk, maďarskú kultúru, jazyk a kultúru národností žijúcich v Maďarsku, ako aj hodnoty dané prírodou a vytvorené ľuďmi v Karpatskej kotline. Máme zodpovednosť za našich potomkov, preto starostlivým užívaním našich materiálnych, duševných a prírodných zdrojov budeme chrániť životné podmienky budúcich generácií.

Veríme, že naša národná kultúra je bohatým prínosom pre rôznorodosť európskej jednoty.

Ctíme si slobodu a kultúru iných národov, snažíme sa o spoluprácu s každým národom sveta.

Vyznávame, že základom ľudského bytia je ľudská dôstojnosť.

Vyznávame, že sloboda jednotlivca sa môže rozvinúť len v spolupráci s ostatnými.

Vyznávame, že najdôležitejším rámcom nášho spolužitia je rodina a národ, základné hodnoty našej spolupatričnosti sú vernosť, viera a láska.

Vyznávame, že základom sily spoločenstva a základom cti každého človeka je práca a výkony ľudského ducha. Vyznávame príkaz pomáhať bezvládnym a chudobným.

Vyznávame, že spoločným cieľom občana a štátu je naplnenie dobrého života, bezpečnosti, poriadku, spravodlivosti a slobody. Vyznávame, že vláda ľudu je len tam, kde štát slúži svojim občanom, ich záležitosti spravuje dôstojne, bez zneužitia a zaujatosti.

Ctíme si výdobytky našej historickej ústavy a Svätú Korunu, ktorá stelesňuje ústavnú štátnu kontinuitu Maďarska a jednotu národa.

Prehlasujeme, že ochrana našej identity s koreňmi v historickej ústave je základnou povinnosťou štátu.

Neuznávame pozastavenie našej historickej ústavy z dôvodu cudzej okupácie. Odmietame premlčanie neľudských zločinov, ktoré boli voči maďarskému národu a jeho občanom spáchané počas vlády národnosocialistických a komunistických diktatúr.

Neuznávame komunistickú ústavu z roku 1949, lebo bola základom tyranskej vlády a preto vyhlasujeme jej neplatnosť.

Súhlasíme s poslancami prvého slobodného Snemu, ktorí vo svojom prvom uznesení vyhlásili, že naša dnešná sloboda vykličila z nášho povstania a boja za slobodu v roku 1956.

Znovunastolenie štátneho sebaurčenia, o ktoré naša vlasť prišla devätnásteho marca 1944, datujeme od druhého mája 1990, teda od vzniku prvého slobodne zvoleného ľudového zastupiteľstva. Tento deň považujeme za začiatok novej demokracie a ústavného poriadku.

Vyznávame, že po desaťročiach dvadsiateho storočia, ktoré viedli k morálnemu otrasu, potrebujeme bezpodmienečne duševnú a duchovnú obnovu.

Dúfame v spoločne vytváranú budúcnosť a v zanosť mladých generácií. Veríme, že naše deti a vnuci svojim nadaním, vytrvalosťou a duševnou silou opäť urobia Maďarsko veľkým.

Náš základný zákon je základom nášho právneho poriadku: je zväzkom medzi Maďarmi minulosti, súčasnosti a budúcnosti. Ide o živý rámec, ktorý vyjadruje vôľu národa a tú formu, v ktorej chceme žiť.

My, občania Maďarska, sme pripravení na to, aby sme poriadok našej krajiny založili na spolupráci národa.

O autorovi

Ivan Halász (1971) – právnik, historik a slavista. Absolvoval štúdium histórie a práva na Univerzite Eötvösa Lóránda v Budapešti a štúdium slovakistiky na Katolíckej univerzite Pétera Pázmánya v Pilišskej Čabe. V doktorandskom štúdiu histórie pokračoval na Univerzite Eötvösa Lóránda v Budapešti. Právnické doktorandské štúdium absolvoval na Právnickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Habilitoval sa v obore štátoveda a právo (Budapešť) a slavistika (Praha). V súčasnosti pôsobí ako vedecký pracovník Ústavu štátu a práva AV ČR v Prahe, Spoločenskovedného výskumného centra a profesor Národnej univerzity pre verejnú službu v Budapešti. Vedecky sa venuje predovšetkým porovnávaciemu ústavnému právu, ochrane práv národnostných menšín, otázkam štátneho občianstva a migrácie, medzinárodnej krízovej správe, ako aj symbolike v práve. Je autorom viacerých monografií, učebníc a vedeckých štúdií.

Summary

The Republic with the Holy Crown?

The Holy Crown, the Idea of Republic and the Historic Constitution in the Hungarian Legal Order

The book deals with important notions of Hungarian constitutional history, which have relevance today, too. The main topic of the first chapter is the short history of the Hungarian Holy Crown from the beginning up to now. The Holy Crown was not only the symbol of the royal power, but it achieved the status of symbol of the feudal Hungarian statehood in the middle age. It played an important role also as a symbol of sovereignty. This role was important especially in the period of the Habsburg rule between 1526 and 1918, when the Kingdom of Hungary was a part of the Habsburg Empire.

The Holy Crown had usually many dimensions (e. g. symbolic, political, legal etc.). Every historical period exposed different dimensions. During the Habsburg rule it was an instrument of the Hungarian orders in their struggle to preserve the integrity and autonomy of Hungary in the framework of the multiethnic Habsburg Monarchy. After the collapse of the traditional Hungarian monarchy in 1918/1919 it played a significant role in the process of postrevolutionary political consolidation and as a symbol of state and legal continuity. The Holy Crown was an important symbol in the hand of Hungarian revisionism in its struggle for a restoration of the territorial integrity of the old Hungary.

The Holy Crown was held in the U.S.A. after the Second World War and it was only the American president Jimmy Carter who sent this important national jewel back to the Hungary. From this time the Holy Crown was a part of an exhibition in the Hungarian National Museum. The process of slow political and legal revitalization

of the Holy Crown started after the collapse of the communist regime in 1989. The Hungarian parliament held very intense discussions about the place of the Holy Crown in the Hungarian national emblem. The Holy Crown forms from 1990 on an official part of the Hungarian national emblem, but the text of the democratic constitution from 1989 did not assign any other role to the Holy Crown in the constitutional system and legal order. The special act about the legal position of the Holy Crown was adopted by the Hungarian parliament only in 2000, when Hungary celebrated the 1000. anniversary of the establishment of the Hungarian state.

The new Fundamental Law of Hungary adopted in 2011 recognizes the Holy Crown as a symbol of the national unity. This document declares:

„We honour the achievements of our historic constitution and we honour the Holy Crown, which embodies the constitutional continuity of Hungary’s statehood and the unity of the nation.“

The Hungarian parliament revived in 2011 the notion of the historic (non-charter) constitution, too. The preamble of the Fundamental Law declared it in the following words:

„We do not recognise the suspension of our historic constitution due to foreign occupations. We deny any statute of limitations for the inhuman crimes committed against the Hungarian nation and its citizens under the national socialist and the communist dictatorship. We do not recognise the communist constitution of 1949, since it was the basis for tyrannical rule; we therefore proclaim it to be invalid. We agree with the Members of the first free National Assembly, which proclaimed as its first decision that our current liberty was born of our 1956 Revolution. We date the restoration of our country’s self-determination, lost on the nineteenth day of March 1944, from the second day of May 1990, when the first freely elected organ of popular representation was formed. We shall consider this date to be the beginning of our country’s new democracy and constitutional order.“

These sentences signalled the start of discussions among the Hungarian lawyers about the continuity of statehood and the role of the historic constitution in modern age.

The article R) of the normative text introduced the notion of the achievements of the historic constitution:

„(3) The provisions of the Fundamental Law shall be interpreted in accordance with their purposes, the National Avowal contained therein and the achievements of

our historic constitution. (4) All bodies of the State shall protect the constitutional self-identity of Hungary.”

The last sentence of the paragraph was ushered in by the seventh amendment of the constitution (Basic Law) in 2018. The historic constitution and its achievements are currently the most discussed notions in the Hungarian constitutional discourse. The constitutional court is active in this process, too. The definition of the limits of the non-charter historic constitution had been a great challenge also for the pre-1944 Hungarian legal science.

This question is dividing the Hungarian scholars currently. One part of scholars support the revitalisation of this concept and its extensive interpretation. Their important thesis is the mixed (hybrid) character of the current Hungarian constitutional order. Some other representatives of the legal science are more careful in this question and they see in the ideas of historic constitution only a supplementary instrument to reinforce their own interpretation. There are also researchers who consider it only a folkloristic element.

The following main unit of the book is the history of the Hungarian republicanism from the end of 18th century to the present day. Hungary was declared to be a republic just after the defeat in the first World War and in the aftermath of the collapse of state. This idea was not popular among the conservatives and the right wing of the Hungarian political elite. The regime of admiral Horthy restored the monarchy without a king. The second Hungarian republic was born after the Second World War. The third Hungarian republic was established after the collapse of the communist regime in 1989. This declaration ushered in the longest republican period in Hungarian history. The new political course after 2010 does not attack the republican state form, but changed the official name of the state. Currently the official name of the state is only Hungary instead of the Republic of Hungary. The liberal and leftwing opposition has criticised this symbolic measure. Really, the republican tradition is not very important for a leading Hungarian right-wing politicians. It is in connection with this attitude that the last big chapter of the book presents the complicated history of the official name of the Hungarian state in the 20th century. The official name of the state has been changed relatively often in this century.

Finally, the book summarizes the main challenges and problems of the current Hungarian scientific discourse. The biggest challenge comes from the harmonization of the written constitution (Fundamental Law) with the concept of the historic constitution and its achievements. The historizing trend is not a new development in modern Hungary, but this trend has gained strength to a significant degree after

the elections in 2010. The following challenge consists in the search for harmony between the European or Western constitutional heritage and the Hungarian national legal tradition. The third challenge is the place of the historic constitution in the process of constitutional identity-building after the European integration of Hungary.